

ՎԱՂԻՆԱԿ ՎՐԴ. ՄԵԼՈՅԵԱՆ

ԳԻՏՆԱՆՔ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐԸ
ՈՐՈՇ ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ

ՊԷՅՐՈՎ
2007

1.- Արքայութեան մէջ իրար պիտի ֆանչնա՞նք:

Վատահարար: Մեծ դժբախտութիւն պիտի ըլլար եթէ երբեք արքայութեան մէջ չֆանչնայինք իրար, չֆանչնայինք մեր հարագատները, մեր բարեկամները, մեր սիրելիները: Հարկաւ կարելի պիտի ըլլայ ֆանչնալ միայն այն մարդիկը՝ որոնց կը ֆանչնանք երկրի վրայ: Արքայութիւնը ժառանգող հաւատացեալը ո՛չ միայն պիտի գիտնայ թէ որո՞նք իրեն հետ միասին ժառանգեցին արքայութիւնը, այլեւ պիտի գիտնայ թէ որո՞նք (իր ֆանչցած մարդոցմէն) դժոխք գացին:

Յիշենք որ երբ Յիսուս այլակերպուեցաւ՝ «*ահա երկու հոգիներ՝ Մովսէսն ու Եղիան երեւցան իրենց ֆառքով...: Պետրոս ըսաւ Յիսուսի՝ Վարդապետ, յաւ է որ հոս մնանք. երեք վրաններ շինենք՝ մէկը քեզի, մէկը Մովսէսի եւ միւսը Եղիայի համար*» (Ղկ 9.30-33): Պետրոս առաքեալ ի՞նչպէս ֆանչցաւ որ Յիսուսի հետ երեւցող երկու հոգիները Մովսէսն ու Եղիան էին: Սա ինքնին ապացոյց մըն է որ մենք պիտի ֆանչնանք իրար, եւ ո՛չ միայն իրար է որ պիտի ֆանչնանք, այլեւ պիտի ֆանչնանք Աստուծոյ այն մարդիկը՝ Աբրահամը, Իսահակը, Յակոբը, Յովսէփը, Մովսէսը, Եսային, Երեմիան, Եզեկիէլը, Դանիէլը, բոլոր առաքեալները, եւ ուրիշներ, որոնց մասին կը կարդանք Աստուածաշունչին մէջ:

Ասոնց կողմին նաեւ պիտի ֆանչնանք պատմութեան բոլոր այն սուրբերը որոնց մասին կարդացեր ենք կամ լսեր ենք եւ որոնց բարեխօսութիւնը խնդրած ենք, ինչպէս օրինակ՝ Գրիգոր Լուսաւորիչ, Մեսրոպ Մաշտոց, Գրիգոր Նարեկացի, Ներսէս Շնորհալի, եւ ուրիշներ:

Պետրոս առաքեալին կողմէ Մովսէսին ու Եղիային ֆանչցուիլը միակ օրինակը չէ. յիշենք աղֆատ Ղազարոսին եւ մեծահարուստին օրինակը: Ղկ 16.23-ին մէջ կը կարդանք. «*Դժոխքին մէջ, մինչ մեծահարուստը կը տանջուէր, աչքերը բարձրացուց եւ հեռուն Աբրահամը տեսաւ, ինչպէս նաեւ Ղազարոսը՝ անոր քով*»: Այս համարը յստակօրէն ցոյց կու տայ որ մեծահարուստ մարդը ֆանչցաւ թէ՛ Ղազարոսին եւ թէ՛ Աբրահամին: Աբրահամ եւ Ղազարոս իրե՞նք եւս ֆանչցան գայն:

Աբրահամ ո՛չ միայն կը ֆանչնար մեծահարուստը, այլ նաեւ կը ֆանչնար երկրի վրայ անոր ապրած կեանքը: Ա՛յս է ինչ որ կը պարզէ իր խօսքը ուղղուած մեծահարուստին. «*Որդեա՛կ, յիշէ՛ թէ ի՛նչպէս դուն քու կեանքիդ ընթացքին ամէն բարիք վայելեցիր, մինչ Ղազարոս չարչարուեցաւ*» (Ղկ 16.25):

Մեր ուշադրութենէն թող չվրիպի Աբրահամի եւ Ղազարոսի ֆոխադարձ ֆանաչողութիւնը նաեւ: Ղազարոսին ֆանչցուիլը Աբրահամին կողմէ, որոշապէս ցոյց կու տայ որ երկինքի սուրբերը կը ֆանչնան երկրի վրայ տառապող հաւատացեալները եւ կը տեսնեն անոնց կրած չարչարանքները, ա՛յս է որ ցոյց կու տայ Աբրահամին բառերը՝ «*Ղազարոս չարչարուեցաւ*»:

Յիշեմք նաեւ որ Յիսուս ըսաւ թէ երբ մարդիկ յարութիւն առնեն «երկինքի հրեշտակներուն նման պիտի ըլլան» (Մտ 22.30): Երկինքի հրեշտակները իրարու շատ լաւ կը ճանչնան: Եթէ երկինքի հրեշտակները իրարու կը ճանչնան, եւ եթէ մենք երկինքի հրեշտակներուն նման պիտի ըլլանք, կը նշանակէ թէ մենք ալ իրարու պիտի ճանչնանք, եւ շատ լաւ պիտի ճանչնանք:

2.- Ինչո՞ւ դժոխք նետուած մեծահարուստը Աբրահամէն կը խնդրէ Ղազարոսը դրկել իր օգնութեան համար, փոխանակ ուղղակիօրէն Ղազարոսին դիմելու (Ղկ 16.24):

Երկու պատճառներով.-

1.- Երբ հոգիները բաժնուին իրենց մարմիններէն, անոնք ըլլան արդար թէ մեղաւոր, մէկ տեղ կը հաւաքուին: Այն հոգիները որոնք վիճակակից են իրարու, կրնան հաղորդակցութեան մէջ ըլլալ իրարու հետ: Օրինակ, արդար եղող մարդոց հոգիները կապի ու հաղորդակցութեան մէջ կ'ըլլան իրարու հետ, իրենց խնդակցութիւնն ու գոհութիւնը կը յայտնեն իրարու, միասնաբար կ'ուրախանան Աստուծոյ սիրոյն համար, եւ մեծ յոյսով եւ ուրախութեամբ կը սպասեն Աստուծոյ Որդիին յայտնութեան եւ իրենց տրուելիք փառքին:

Անդին, կորուստի դատապարտուած հոգիները բնականօրէն իրե՛նք եւս կրնան իրարու հետ հաղորդակցութեան մէջ ըլլալ, բայց չեն ուզեր կամ չեն կրնար, որովհետեւ իրենց տառապանքը, կսկիծն ու ցաւը ա՛յնքան մեծ եւ ա՛յնքան սաստիկ ու անտանելի կ'ըլլայ, որ անոնցմէ իւրաքանչիւրը ինքնիր վրայ գալարուած ու ինքնիր մէջ ամփոփուած, ինքզինք կ'անիծէ ու կ'այպանէ, կ'ողբայ ու դառնօրէն կ'արտասուէ: Անոնց խղմտանքին պատճառած խայթոցն ու այդ խայթոցին ցաւը ա՛յնքան սաստիկ կ'ըլլայ, որ անոնցմէ իւրաքանչիւրը կը կարծէ որ ինք առանձին դժոխային այդ վիճակին մէջ է: Անոնք ցաւին սաստկութեան պատճառաւ, ուրիշով զբաղելու կամ հետաքրքրուելու առիթ չունին:

Եթէ այս բացատրութիւնը մեր մտքին մէջ ունենանք, պարզ կը դառնայ թէ ինչո՞ւ մեծահարուստը իր խնդրելիքը ուղղակիօրէն Ղազարոսէն չխնդրեց. մեծահարուստը վիճակակից չէր Ղազարոսին, ուստի չէր կրնար անոր հետ հաղորդակցիլ: Հարկաւ մէկը կրնայ մտածել, որ եթէ մեծահարուստը չէր կրնար Ղազարոսին հետ հաղորդակցիլ պարզապէս որովհետեւ անոր վիճակակից չէր, այդ պարագային, ի՞նչպէս կրցաւ Աբրահամին հետ հաղորդակցիլ:

Պատասխանը շատ պարզ է: Մեծահարուստին խօսակցութիւնը Աբրահամին հետ հաղորդակցութիւն չէր, այլ՝ օգնութեան կանչ, գութի խնդրանք, ինչ որ անպատասխան մնաց: Աբրահամ եւ հարուստը խօսեցան իրարու հետ բայց չհաղորդակցեցան իրարու հետ: Զմոռնանք որ «իրարու հետ հաղորդակցիլ», կը նշանակէ՝ իրարու հետ ուրախանալ,

գուարճանալ, երանանալ, գոհաբանութիւններ երգել: Աբրահամին ու հարուստ մարդուն միջեւ այսպիսի բան տեղի չունեցաւ:

2.- Մեծահարուստին «Հա՛յր Աբրահամ» բացականչութիւնը, ցոյց կու տայ եւ կը սորվեցնէ մեզի, բայց մանաւա՛նդ Հրեաներուն, որ Աբրահամի սերունդէն եղողները չէ որ պիտի փրկուին, այլ Աբրահամի հաւատքի մամբէն քալողները: Հետեւաբար, այստեղ մեծահարուստ մարդը կը ներկայացնէ բոլոր այն Հրեաները, որոնք իրենք զիրենք Աբրահամի գաւակները կը նկատեն եւ ուստի փրկութեան արժանի, բայց Յիսուս այս առակով եկաւ անոնց մտածողութեան սխալ ըլլալը հրապարակելու:

3.- Ինչո՞ւ նախքան իսաչելութիւնն ու համբարձումը չպարգեւուեցաւ Սուրբ Հոգին, երեւելի նշաններով:

Թոյլ տանք որ Սուրբ Գրիգոր Տաթևացիին ի՛նք պատասխանէ այս հարցումին: Ան եօթը պատճառներ կը ներկայացնէ.–

1.– Որովհետեւ Քրիստոսի չարչարանքներն էին որ պատճառ եղան Սուրբ Հոգիի պարգեւներուն. պէտք էր որ նախ ասոնք ըլլային, ինչպէս որ ամէն պատճառ կը կանչէ պատճառելին, պատճառուածը:

2.– Որովհետեւ եթէ Քրիստոս այնպէս փառաւորուած ըլլար ինչպէս իսաչելութենէն ետք, արգելք եւ իսափան կ'ըլլար բոլոր չարչարանքներուն եւ մարդոց փրկութեան:

3.– Որովհետեւ Քրիստոս պէտք էր իր պարզամիտ աշակերտները հովուէր այնպէս՝ ինչպէս հաւ մը իր ձագերը կը հովուէ, կամ մայր մը՝ իր մանուկները: Եթէ սկիզբէն Հոգին ստացած ըլլային, զանոնք հովուելու պէտք պիտի չըլլար:

4.– Որպէսզի աշակերտները փորձով մանչնային իրենց տկարութիւնները, եւ գիտնային որ իրենց արժանաւորութեան համար չէր որ ընտրուեցան: Որպէսզի սորվէին ուրիշներուն տկարութիւնները վերցնել, այնպէս ինչպէս Քրիստոս իրենց տկարութիւնները վերցուց: Իսկ եթէ նախ Հոգին առած ըլլային, պիտի չկարենային ուրիշներուն տկարութիւնները վերցնել:

5.– Որպէսզի գիտնային թէ Քրիստոսով պարգեւուեցաւ Հոգին. եթէ սկիզբէն ստացած ըլլային, Հոգիին տրւչութիւնը պարզապէս Աստուծմէ, այսինքն՝ Հօրմէն պիտի կարծէին եւ ո՛չ թէ Քրիստոսէ:

6.– Ինչպէս որ սերմանելը կը կանխէ բերքը եւ հունձքը, նոյնպէս ալ պէտք էր որ անոնք նախ հաւատքի սերմը ընդունէին Քրիստոսով, եւ ապա միայն, կամաց-կամաց անումով հասնէին Հոգիին պարգեւներուն եւ պողպարեղէին նաեւ ուրիշները:

7.– Պէտք էր որ այս պարգեւին մեծութիւնը յայտնի ըլլար երեք կերպերով, նախ՝ պարգեւողին կողմէ, որովհետեւ երբ Քրիստոս փառաւոր թագաւորի մը պէս նստած ըլլար Հօրը աջ կողմը, իր թագաւորական

աթոռին վրայ, աւելի մեծ պիտի ըլլար Հոգիին պարգեւը՝ տրուած փառաւորուած Քրիստոս Աստուծմէ: Երկրորդ, ընդունող առաքեալներուն կողմէ, որովհետեւ պատրաստուեցան (բառացիօրէն՝ պատշաճուեցան) Սուրբ Հոգիին, քանի որ փորձով գիտէին Քրիստոսի ուսուցումը, մահը եւ յարութիւնը: Երրորդ, Սուրբ Հոգիին կողմէ, որովհետեւ այս ձեւով աւելի հոշակելի եւ փառաւոր եղաւ, քանի որ առաքեալները Հոգին ստանալով, անմիջապէս սքանչելիքներ կը գործէին, վկայութիւն տալով Քրիստոսի մասին, եւ առատապէս լեցուելէ ետք՝ իրենք ալ ուրիշները կը լեցնէին:

Իսկ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան այս պատմաններուն կողմէն, յաւելեալ երեք պատմաններ եւս կը յիշէ.---

1.- Հոգին ունէ մէկուն առատօրէն չի պարգեւուիր, եթէ անոր սրտին մէջ Յիսուս յատուկ կերպով չփառաւորուի: Երբ կը խօսինք փառաւորումի մասին, միայն Յիսուսի աստուածութեան մասին չէ որ խօսած կ'ըլլանք, այլ նաեւ անոր աղքատութեան, անարգանքին ու մահուան մասին: Այս բոլորը յօժարակամ իր կեանքին մէջ առնող մարդը միայն կրնայ առատօրէն ստանալ Սուրբ Հոգիին պարգեւը:

2.- Ինչպէս թագաւորները նախ մահապարտներուն հետ կը հաշտուին եւ ապա միայն զանոնք պարգեւներու արժանի կ'ընեն, այնպէս ալ Քրիստոս նախ իր խաչելութեամբն ու մահուամբը մեզ հաշտեցուց Հօրը հետ եւ ապա միայն Հայրն Աստուած դրկեց Սուրբ Հոգին իբրեւ պարգեւ: Եւ քանի որ խաչին պարգեւն է Սուրբ Հոգին, անոր համար ալ երբ Սուրբ Հոգին յիշատակենք, կը խաչակնքենք:

3.- Սուրբ Երրորդութեան մէջ տէրութիւնը, իշխանութիւնը եւ աստուածութիւնը հասարակաց է, բայց եկեղեցւոյ վարդապետները, ստեղծելը կ'ընծայեն Հօրը, բաժնելը՝ Որդիին, իսկ զարդարելը՝ Սուրբ Հոգիին: Այսպէս ալ, պէտք էր որ նախ Հայրը յայտնուէր, ապա Որդին եւ ապա Սուրբ Հոգին, ինչպէս Քրիստոս ինք եւս սորվեցուց մկրտութիւնը կատարել *«Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով»* (Մտ 28.19):

4.- Ոմանք կ'ըսեն թէ հրեշտակները չեն ստեղծուած, այլ սկիզբէն կային, ուրիշ է ասիկա:

Աստուածաշունչին մէջ բազմաթիւ վկայութիւններ կան որոնք ցոյց կու տան մեզի թէ հոգեղէն ու հրեղէն բանակները, այլ իսոյքով՝ ամբողջ հրեշտակներուն գունդերը, ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ.---

1.- Պօղոս առաքեալ ամենայն յստակութեամբ կը հաստատէ թէ Աստուած Քրիստոսի ձեռքով եւ Քրիստոսի համար *«ստեղծեց ամէն բան, երկինքի մէջ թէ երկրի վրայ, երեւելի թէ աներեւոյթ. որոնց կարգին են՝ ոգեղէն աշխարհի գահակալներն ու տէրութիւնները, պետութիւններն ու իշխանութիւնները: Անոր ձեռքով եւ անոր համար ստեղծուեցաւ ամէն բան»* (Վոյ 1.16): Առաքեալին իսոյքը շատ յստակ է: Ամէն ինչ որ կայ

երկինքի մէջ թէ երկրի վրայ, երեւելի թէ աներեւոյթ, Քրիստոսի՝ ձեռնով եւ Քրիստոսի՝ համար ստեղծուեցաւ: «Աներեւոյթ» ըսելով առաքեալը կը հասկնայ *«ոգեղէն աշխարհի գահակայներն ու տէրութիւնները, պետութիւններն ու իշխանութիւնները»*, այլ խօսքով՝ հրեշտակներու բանակները: Ա՛յդ է որ կը պարզէ «ոգեղէն» բառը:

2.- Սաղմոսագիրը կ'ըսէ. *«Աստուած իր հրեշտակները հոգիներ կ'ընէ ու իր պաշտօնեաները կրակի բոց»* (Սղ 104.4): *«Իր հրեշտակները հոգիներ կ'ընէ»*, պարզապէս կը նշանակէ՝ իր հրեշտակները իբրեւ հոգիներ կը ստեղծէ:

Նկատի պէտք է առնել որ բնագիրին մէջ յիշուած հրեշտակները կոչուած են «Իր (Աստուծոյ) հրեշտակները»: «Իր հրեշտակները» բառերը մէկ կողմէն ցոյց կու տան Աստուծոյ կողմէ անոնց ստեղծուած ըլլալը, իսկ միւս կողմէն, ցոյց կու տան թէ անոնք Աստուծո՛յ կը պատկանին, Աստուած ի՛նքն է անոնց տէրն ու իշխանը: Ա՛յդ է որ ցոյց կու տայ «իր» անձնական դերանունը: Անոնք ի՛ր հրեշտակներն են, ի՛ր կողմէ եւ իրե՛ն համար ստեղծուած հրեշտակներ են: Ուստի, սխալ է այն տեսութիւնը, թէ հրեշտակները *«Աստուծոյ բանական էութենէն յառաջ եկած»* են, եւ թէ սկիզբէն գոյութիւն ունէին:

3.- Սաղմոսաց գիրքին վերջին գլուխներուն մէջ կը կարդանք. *«Օրհնեցէ՛ք զանիկա ո՛վ անոր բոլոր հրեշտակներ, օրհնեցէ՛ք զանիկա ո՛վ անոր բոլոր զօրքեր: Օրհնեցէ՛ք զանիկա ո՛վ արեգակ ու լուսին. օրհնեցէ՛ք զանիկա ո՛վ բոլոր փայլուն աստղեր: Օրհնեցէ՛ք զանիկա ո՛վ երկինք ու երկինքէն վեր եղող ջուրերը թող Տիրոջը անունը օրհնեն, որովհետեւ ինք հրամայեց եւ անոնք ստեղծուեցան»* (Սղ 148.2-5): Այս համարները ա՛յնքան յստակօրէն կը հաստատեն որ հրեշտակները ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ որ բացատրութեան չեն կարօտիր:

4.- Ծննդոց գիրքին 1.3-ին մէջ կը կարդանք որ Աստուած առաջին օրը «լոյսը» ստեղծեց: Ի՞նչ լոյսի մասին է խօսքը: Խօսքը չի կրնար արեւին, լուսինին կամ աստղերուն մասին ըլլալ, որովհետեւ անոնք չորրորդ օրը ստեղծուեցան: Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ կ'ըսէ թէ այս «լոյս»ը հրեշտակներն են, եւ արդարեւ այդպէս է:

Յիշեմք Շնորհալի Հայրապետին կողմէ գրուած այն երգը որ ամէն Կիրակի առաւօտ կ'երգենք.-

«Նորաստեղծեալ բանն յանէից ի սկրզբանէ գերկինս երկնից. եւ գերկնային զօրս անմարմնոց իմանայեացն զըւարթնոց»: Թարգմանութիւն՝ *«Աստուծոյ խօսքը՝ Բանը, ոչինչէն եւ սկիզբէն նոր ստեղծեց երկինքն ու երկիրը: Նաեւ գոյացուց երկնային անմարմին զօրքերը՝ զուարթունները՝ հրեշտակները»:*

Զմոռնամք որ այս երգը կ'երգուի շաբթուան առաջին օրը՝ Կիրակի: Սա ինքնին ցոյց կու տայ, որ Ներսէս Շնորհալիի համոզումը այն է՝ որ առաջին օրը ստեղծուած «լոյսը» նոյնինքն հրեշտակներն են:

Ինչն^օ համար հրեշտակները Ծննդոց գիրքին 1.3-ին մէջ կը կոչուին «լոյս» փոխանակ կոչուելու՝ հրեշտակներ: Հրեշտակները «լոյս» կը կոչուին, որովհետեւ անոնք լուսեղէն բնութիւն ունին: Քիչ մը վերեւ տեսանք որ Սղ 104.4-ին մէջ անոնք կոչուած են «կրակի բոց»: Ի՞նչ է բոցը: Բոցը՝ թէ՛ լոյս է, թէ՛ հուր է (կրակ), եւ թէ՛ աննիւթական բան է: Ճիշդ անոր համար ալ հրեշտակները կը կոչուին «լուսեղէն էակներ», «հրեղէն էակներ», «հոգեղէն էակներ»:

Մտաբերեմք որ երբ իւղաբեր կիները Յիսուսի գերեզմանը տեսնելու եկան, յանկարծ *«Աստուծոյ հրեշտակը երկինքէն իջնելով՝ գլորեց գերեզմանի մուտքին դրուած քարը եւ նստաւ անոր վրայ: Անոր տեսքը փայլակի կը նմանէր, եւ հագուստները ձիւնի պէս ներմակ էին»* (Մտ 28.2-3): Հոս գործածուած «փայլակի կը նմանէր» խօսքը եւս, մէկ կողմէն կը մատնանշէ հրեշտակներուն լուսեղէն էութիւնը, իսկ միւս կողմէն՝ անոնց հրեղէն էութիւնը, որովհետեւ «փայլակը» եւս թէ՛ լոյս է եւ թէ՛ կրակ:

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. *«Հրեշտակները Մտ 28.3-ին մէջ իբրեւ «փայլակ» պատկերացուած են, արտայայտելու համար անոնց անպատմելի արագութիւնը: Անոնք անբացատրելիօրէն արագ են իրենց շարժումներուն եւ տեղափոխութեան մէջ: Հետաքրքրական է հետեւեալ բաղդատականը կատարել: 20-րդ դարու բացատրութեամբ, մենք կ'ըսենք որ ամենէն արագ բանը լոյսն է: Հետեւաբար, եթէ հրեշտակները կը նմանցնենք լոյսի կամ կրակի, կարծէք անոնց անբեւակայելի արագութեամբ տեղափոխուիլը պատկերացնելու համար է»:*

Եթէ Ծն 1.3-ին մէջ յիշուած «լոյսը» հրեշտակներն են, կը նշանակէ թէ անոնք գոյութեան բերուեցան աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ: Յոր իր գիրքին մէջ ցոյց կու տայ որ անոնք ստեղծուած էին աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ: Ան կ'ըսէ. *«Անոր հիմերը ինչի՞ վրայ հաստատուած են, կամ թէ անոր անկիւնին քարը ո՞վ դրաւ, երբ առաւօտեան աստղերը մէկտեղ փառաբանութիւն կ'ընէին ու երբ Աստուծոյ բոլոր որդիները ցնծութեամբ կ'աղաղակէին»* (Յոր 38.6-7):

Հոս յիշուած «առաւօտեան աստղերը» կամ «Աստուծոյ... որդիները» ակնարկութիւն են հրեշտակներուն, որոնք կ'ուրախանային եւ փառաբանական երգեր կ'երգէին ի տես Աստուծոյ կատարած ստեղծագործութեան: Յոր 1.6-ին մէջ նաեւ հրեշտակները կոչուած են Աստուծոյ որդիները:

Անոնք նաեւ կոչուած են «աստղ» կամ «առաւօտեան աստղեր», պարզապէս որովհետեւ լուսեղէն էակներ են: Յիշեցէք որ երեք մոգերը Յիսուսի առաջնորդող հրեշտակը եւս աստղի կերպարանով երեւցաւ անոնց (Մտ 2.9-10): Եսայի մարգարէութեան մէջ նաեւ հրեշտակները կոչուած են աստղ: Աստուած խօսքը ուղղելով անկեալ Արուսեակ քերովքէին՝ կ'ըսէ. *«Դուն սրտիդ մէջ ըսած էիր. – երկինք պիտի ելլեմ ու իմ աթոռս Աստուծոյ աստղերէն (հրեշտակներէն) վեր պիտի բարձրացնեմ»*

(Ես 14.13): Աթոռը *«Աստուծոյ աստղերէն վեր»* բարձրացնել, կը նշանակէ՝ փորձել հրեշտակներուն վրայ տիրութիւն եւ իշխանութիւն բանեցնել: Սատանան (Արուսեակը) եւ իր հետեւորդները չգոհացան իրենց տրուած իշխանութեամբ, ուզեցին միւս հրեշտակներուն վրայ տիրութիւն ընել բայց Աստուած թոյլ չտուաւ (Յդ 6): Յիշեմք որ Սատանան (Արուսեակը) ի՛նքն ալ կոչուած է աստղ (Յյտ 8.10): Չմոռնանք որ «Արուսեակ» անունն իսկ կը նշանակէ՝ «առաւօտեան աստղ»:

5.- Ճի՞շդ է որ ջուրերը սկիզբէն կային եւ Աստուած գանձնի չստեղծեց:

Աստուածաշունչին մէջ կան համարներ որոնք ամենայն յստակութեամբ կը պարզեն որ ջուրերը ստեղծուած են: Օրինակ.–

1.– Առակաց գիրքին մէջ կը կարդանք. *«Անդունդները չեղած, առաւ ջուրերուն աղբիւրները չեղած եւ ծնած էի»*: (Առ 8.24): Ի՞նչ կը հասկնանք *«անդունդները չեղած»* կամ *«ջուրերուն աղբիւրները չեղած»* ըսելով: *«Չեղած»* ըսելով կը հասկնանք՝ չստեղծուած: Երբ Աստուծոյ Որդին կը հաստատէ թէ *«անդունդները չեղած»* եւ *«ջուրերուն աղբիւրները չեղած»* ինք կար, կը նշանակէ թէ կար ժամանակ երբ անոնք (ջուրերը) չկային, եւ Իրմով եղան:

2.– Սաղմոսաց գիրքին մէջ ունինք երկու համարներ որոնք անհերքելիօրէն կ'ապացուցանեն որ ջուրերը ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ: Հոն կը կարդանք. *«Երկինքէն վեր եղող ջուրերը թող Տիրոջը անունը օրհնեն, որովհետեւ ինք հրամայեց եւ անոնք ստեղծուեցան»* (Սղ 148.4-5):

3.– Ծննդոց գիրքին առաջին տողերն իսկ ցոյց կու տան որ ջուրերը ստեղծուած են. *«Սկիզբէն Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց»* (Ծն 1.1): Երբ կը հաստատուի որ Աստուած է ստեղծիչը երկինքին ու երկրին, կը նշանակէ թէ ան նաեւ ստեղծիչն է ամէն բանի եւ ամէն ինչի որ մաս կը կազմէ երկինքին ու երկրին: Ջուրերը եթէ մաս չեն կազմեր երկինքին ու երկրին, հապա ի՞նչ բանի մաս կը կազմեն. իսկ եթէ անոնք մաս կը կազմեն երկինքին ու երկրին, կը նշանակէ թէ անոնք ստեղծուած են Աստուծոյ կողմէ, քանի որ կը հաստատուի թէ *«Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց»*:

4.– Ի վերջոյ յիշեմք որ Աստուածաշունչը կը վկայէ որ Աստուած ի՛նքն ստեղծեց *«ամէն ինչ»* (Յյտ 4.11, Յհ 1.2): *«Ամէն բան իրմով է որ գոյացաւ»* (Կդ 1.17): *«Ամէն ինչ»* ին եւ *«ամէն բան»* ին մէջ կ'իյնայ նաեւ ջուրին ստեղծումը: Եթէ Աստուած ջուրին ստեղծիչը չէ, ուրեմն՝ ան ամէն ինչի եւ ամէն բանի ստեղծիչը չի կրնար նկատուիլ, եւ հետեւաբար, *«ամէն ինչ»* եւ *«ամէն բան»* բացատրութիւնները մենք պէտք չէ գտնենք Աստուածաշունչին մէջ:

Միաժամանակ նկատի պետք է առնել որ չենք կրնար գործածել «ստեղծում» կամ «ստեղծագործութիւն» բառը եթէ երբեք ջուրը նախապէս գոյութիւն ունէր: «Ստեղծում» կամ «ստեղծագործութիւն» բառը կրնանք գործածել միայն այն ատեն երբ բան մը ոչինչէն կը ստեղծուի:

Թէպէտ Աստուածաշունչով ցոյց տուինք արդէն որ ջուրերը Աստուծոյ կողմէ ստեղծուած են, բայց հաւանաբար երկու խօսք պետք է ըսել Բ.Պտ 3.5-ին մասին, որովհետեւ այս համարին վրայ հիմնուելով է որ ոմանք կ'ըսեն թէ ջուրերը սկիզբէն կային եւ թէ Աստուած ջուրերէն ստեղծեց երկիրը: Համարը կ'ըսէ. *«ջուրերէն դուրս բերաւ եւ ջուրերով կազմեց երկիրը»*: Այս խօսքը երբեք ցոյց չի տար որ ջուրերը սկիզբէն կային:

«Ջուրերէն դուրս բերաւ... երկիրը» խօսքը, մէկ կողմէն ցոյց կու տայ որ ջուրերը արդէն իսկ ստեղծուած էին, իսկ միւս կողմէն, կը պարզէ որ ցամաքը ջուրերով ծածկուած էր: Այլ խօսքով, ջուրերը ամէն տեղ էին: Աստուած ի'նքն էր որ հրամայեց որ ամէն կողմ տարածուած ջուրերը մէկտեղ *«հաւաքուին ու ցամաքը երեւնայ եւ այնպէս եղաւ: Աստուած ցամաքին անունը երկիր դրաւ եւ հաւաքուած ջուրերը ծով կոչեց»* (Մն 1.9-10):

Իսկ *«ջուրերով կազմեց երկիրը»* բացատրութիւնը պարզ կը դառնայ եթէ երբեք յիշենք որ երկիրը կամ աշխարհը իսկապէս ալ իր մեծ մասով (եօթանասուն հինգ առ հարիւր մասով) կազմուած է ջուրերէ:

Մեր ուշադրութենէն պետք չէ վրիպի որ առաքեալը «ստեղծեց» բառը չէ որ կը գործածէ, այլ՝ «կազմեց»: Ստեղծելը ուրիշ բան է, կազմելը՝ ուրիշ բան: Առաքեալը այստեղ «ստեղծել» բառը չի գործածեր, որովհետեւ ստեղծագործութեան մասին չէ որ կը խօսի, այլ՝ արդէն իսկ կատարուած ստեղծագործութեան մը կարգաւորութեան եւ կազմութեան մասին:

Առաւել յստակացումի համար կարելոր է գիտնալ որ ստեղծագործութիւնը կատարուեցաւ երեք հանգրուաններով.–

ա.– Նախ Աստուած ոչինչէն ստեղծեց երկինքն ու երկիրը: Ստեղծագործութեան առաջին այս հանգրուանին, աշխարհը կարգաւորեալ վիճակով չէր ներկայանար, այլ՝ ջրախառն եւ ջրածածկ հողային եւ ժայռային անհուն տարածք մը իբրեւ: Քառասային վիճակ մը կը տիրէր ստեղծագործութեան առաջին հանգրուանին (Մն 1.2-5):

բ.– Ստեղծագործութեան երկրորդ հանգրուանին, Աստուած իր ստեղծած տարրերը (ջուր, հող, ֆար, եւայլն) իրենց քառասային վիճակէն դուրս բերաւ եւ անոնց կարգաւորութիւնը կատարեց (Մն 1.6-10): Երկինքն ու երկիր գատեց իրարմէ, ջուրերէն դուրս բերաւ ցամաքը եւ ամէն ինչի կարգ ու կանոն դրաւ (հմմտ Առ 8.28-29):

գ.– Ստեղծագործութեան երրորդ հանգրուանին, Աստուած իր ստեղծագործութիւնը լեցուց կեանքով, նախ բուսական, ապա կենդանական, եւ ի վերջոյ մարդկային կեանքով:

Պէտք է ուշադրութիւն դարձնել որ Պետրոս առաքեալ իր երկրորդ նամակին 3.5-ին մէջ ստեղծագործութեան առաջին հանգրուանին մասին չէ որ կը խօսի, այլ՝ երկրորդ հանգրուանին մասին, ուր արդէն ջուրերը ստեղծուած էին: Հետեւաբար, կարելի է ըսել որ առաքեալը կը խօսի արդէն իսկ կատարուած եւ լմնցած ստեղծագործութեան մը կարգաւորութեան մասին:

6.– Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Անգղները կը հաւաքուին հոն՝ ուր դիակ կայ»* (Մտ 24.28):

«Անգղները կը հաւաքուին հոն՝ ուր դիակ կայ» (Մտ 24.28): Այս համարին վերաբերեալ գանազան մեկնութիւններ կան, բայց եթէ երբեք նկատի առնենք որ Քրիստոս այս խօսքը արտասանեց իր երկրորդ գալուստին մասին խօսելէ անմիջապէս ետք (տե՛ս նաեւ Ղկ 17.37), այն ատեն, պարզ կը դառնայ որ «դիակը» Քրիստոս ի՛նքն է, իսկ «անգղները»՝ հաւատացեալներն են, որոնք իր շուրջ պիտի հաւաքուին երբ ան երկրորդ անգամ յայտնուի:

Նո՛յնը կ'ըսէ 8-րդ դարու մեկնաբան եւ աստուածաբան՝ Ստեփանոս Սիւնեցի: Ան կ'ըսէ. *«Քրիստոս "դիակ" եւ "ինկած" անուանեց ինքնիր մարմինը, քանի որ չարչարուեցաւ եւ մեռաւ: Իր մեռած մարմինը "ինկած" անուանեց, որովհետեւ ինկաւ մեր փրկութեան համար, իսկ "անգղներ" անուանեց իրեն հաւատացողները, որոնք արքայաՎայել կերպով եւ արժանաւորապէս կը կերակրուին իրմէ:.. Պէտք է նկատի առնել որ յունարէն բնագիրը "դիակ" բառը չի գործածեր, այլ՝ "ինկած"»:*

Անգղները հոգեւորապէս անօթի եւ Քրիստոսի ծարաւով ու կարօտով տոչորոդ մարդիկը կը ներկայացնեն: Ասոնք պիտի հաւաքուին իրենց համար դիակ դարձած, այլ խօսքով՝ իրենց համար չարչարուած ու մեռած Փրկիչին շուրջ երբ երկրորդ անգամ յայտնուի: Ինչպէս անգղները «իրենց համար» դիակ դարձած կենդանիին մարմինէն կ'ուտեն եւ կը կշտանան, այնպէս ալ, հաւատացեալները պիտի խմբուին Քրիստոսի շուրջ՝ անով եւ անկէ կերակրուելու եւ կշտանալու համար:

7.– Մատթէոս Աւետարանիչ կ'արձանագրէ թէ Յիսուսի խաչելութեան ժամանակ *«տանարին վարագոյրը պատռուեցաւ եւ վերէն վար երկու մասի բաժնուեցաւ»* (Մտ 27.51): Ի՞նչ կը խորհրդանշէ տանարին վարագոյրին պատռուիլը:

1.– Որպէսզի գտած ըլլանք հարցումին ճշգրիտ պատասխանը, պէտք է հարց տանք թէ ո՞ր վարագոյրին մասին է խօսքը: Խօսքը այն ներքին

վարագոյրին մասին է որ կը բաժնէր Սրբութիւնը՝ Սրբութիւն Սրբութեանցէն (Ել 26.33): Պօղոս առաքեալ խօսելով «Սրբութեան» եւ «Սրբութիւն Սրբութեանց»ին, այլ խօսքով՝ երկրաւոր սրբարանին մասին՝ կ'ըսէ. *«Առաջին Ուխտը եւս իրեն յատուկ պաշտամունքի կանոններ եւ երկրաւոր սրբարան մը ունէր, երկու մասերէ բաղկացած: Նախ կար վրանին առաջին սրահը, Սրբութիւն կոչուած...: Ապա, երկրորդ վարագոյրին ետին՝ կար վրանին մ'իւս սրահը, Սրբութիւն Սրբութեանց կոչուածը»* (Եբր 9.1-3):

«Սրբութիւնը» խորհրդանիշ էր երկինքի արքայութեան գաւիթին, իսկ «Սրբութիւն Սրբութեանց»ը՝ նոյնիմէն երկինքի արքայութեան: Հետեւաբար, «Սրբութիւն»ը «Սրբութիւն Սրբութեանց»էն բաժնող վարագոյրին պատուովը ցոյց կու տայ, որ Քրիստոսի խաչելութեամբ ու մահուամբ, բացուած յայտարարուեցաւ դէպի Սրբութիւն Սրբութեանց, այլ խօսքով՝ դէպի երկինքի արքայութիւն՝ դէպի Աստուած առաջնորդող մամբան: Պօղոս առաքեալ այս նշմարտութիւնը կ'ընդգծէ շատ գեղեցիկ կերպով երբ կ'ըսէ. *«Յիսուսի արիւնով՝ այլեւս ազատ ենք Սրբարան մտնելու, որովհետեւ Յիսուս ինք մեզի համար բացաւ Աստուծոյ հասնելու այդ նոր եւ կենդանի մամբան՝ վարագոյրէն անդին անցնելով, այսինքն՝ իր մարմինը որպէս գոհ մատուցանելով, եւ ատով իսկ Աստուծոյ ժողովուրդին ֆահանայապետը եղաւ»* (Եբր 10.19-21):

Վարագոյրին պատուելով հետեւաբար, Աստուծոյ տանող մամբան է որ բացուեցաւ մարդոց առջեւ: Վարագոյրին պատուելիք՝ արքայութեան դուռին բացուիլն է Աստուծոյ ծարաւը ունեցող մարդոց առջեւ: Վարագոյրին պատուելիք՝ Աստուծոյ մուտք գործելն է մարդոց կեանքէն ներս:

Նախապէս հաւատացեալ մարդը կը կանգնէր (խորանի) վարագոյրէն ասդին՝ տաճարին մէջ, կամ տաճարին գաւիթը, եւ միայն ֆահանայապետը եւ այն ալ տարին միայն մէկ անգամ, կը մտնէր «Սրբութիւն Սրբութեանց»ը՝ անասուններու արիւնով, *«իր եւ ժողովուրդին անգիտութեամբ գործուած մեղքերուն փոխարէն՝ գոհի արիւնը մատուցանելու համար Աստուծոյ»* (Եբր 9.7), իսկ Քրիստոս «Սրբութիւն Սրբութեանց»ը մտաւ իր սեփական արիւնով (Եբր 9.12), եւ կարելի դարձուց հաւատացեալ ամէն մարդու մուտք գործել հոն:

2.- Վարագոյրին պատուելիք ցոյց կու տայ աւարտը Հին Կտակարանեան ֆահանայութեան եւ սկիզբը Նոր Կտակարանեան ֆահանայութեան:

3.- Զմոռնանք որ Յիսուս մեռաւ եւ վարագոյրը պատուեցաւ նիշդ այն վայրկեաններուն երբ ֆահանայապետը մտած էր Սրբութիւն Սրբութեանց, տարուան գոհը մատուցանելու համար: Հետեւաբար, վարագոյրին պատուելիք նիշդ գոհի մատուցման ժամանակ, ցոյց կու տայ Հին Կտակարանեան գոհին փոխարինելիք Նոր Կտակարանեան Զոհով՝ Քրիստոսով:

4.- Վարագոյրը կարծէ՛ք արգելք մըն էր կամ պատ մըն էր որ կը բաժնէր իրարմէ մարդ եւ Աստուած (Եբր 9.8-9): Հիմա վարագոյրը պատռուած էր Քրիստոսի արիւնով եւ քանդուած էր մարդը Աստուծմէ բաժնող պատը:

5.- Վարագոյրը ցոյց կու տայ որ նշմարտութիւն մը կար որ ծածկուած էր մարդոցմէ: Ուստի, վարագոյրին պատռուիլը, անոր ետին ծածկուած աստուածային նշմարտութեան բացայայտումը կը խորհրդանշէ:

Յովհաննէս Ծործորեցի Մատթէոսի իր մեկնութեան մէջ տասը պատմանոց կը յիշէ թէ ինչո՛ւ վարագոյրը պատռուեցաւ: Անոնցմէ եօթն պիտի յիշեմ, իմաստային եւ ազատ թարգմանութեամբ.-

1) Վարագոյրը պատռուեցաւ, որովհետեւ պատռեցին Քրիստոսի մարմինին վարագոյրին կողը, որպէսզի իրականանայ Յիսուսի խօսքը որ ըսաւ.- *«Քանդեցէ՛ք այս տանարը, եւ երեք օրէն ես պիտի վերաշինեմ գայն»* (Յե 2.19): Արդ, ինչպէս գեղարդին խոցումներով սկսան անոր կողը պատռել, այնպէս ալ տանարին վարագոյրը (երկուքի) պատռուեցաւ, իբրեւ օրինակ այն երկու վտակներուն որ առատօրէն հոսեցան Յիսուսի կողէն, վերէն մինչեւ վար՝ իսաչին պատուանդանը...:

2) Վարագոյրը պատռուեցաւ որպէսզի ցոյց տայ թէ Աստուած պատռեց (առաւ) արքայութիւնը Իսրայէլացիներէն եւ գանիկա տուաւ այնպիսի ժողովուրդի մը որ պտուղ կու տայ:

3) Վարագոյրը պատռուեցաւ ցոյց տալու համար որ տանարին շունչը սպառած էր, այլ խօսքով՝ նախապատկերացնելու համար տանարին կործանումը:

4) Ինչպէս քահանայապետը իր պատմութեանը պատռեց անօրէնութեամբ եւ մերկացաւ իր քահանայական պատիւէն, այնպէս ալ Հոգին պատռեց տանարին վարագոյրը, նախ որպէսզի ցոյց տայ անոնց հպարտութիւնը... , ինչպէս նաեւ առնելու անոնցմէ ամէն շնորհք:

5) Ինչպէս իր ամուսինը գօրեղապէս սիրող նորահարսը երբ լսէ իր ամուսինին մահուան լուրը, կը պատռէ իր երեսի գարդը՝ քողը... , այնպէս ալ երբ տանարը տեսաւ իր ժողովուրդին լրբութիւնը եւ երկնաւոր Փեսան դատապարտելն ու իսաչին վրայ սպաննելը՝ պատռեց ինքնիր քողը...:

6) Վարագոյրը ծածկոյթ է մարմինին եւ կը խորհրդանշէ այն քողը որ կար Հին Կտակարանի վրայ եւ անոր սպասաւորներուն սրտին վրայ, եւ այժմ պատռուեցաւ իսաչովը Կուսորդիին՝ Յիսուսի...:

7) Վարագոյրը վերէն վար պատռուեցաւ ցոյց տալու համար որ Խաչեալը (վերէն է) երկնային է: Պատռուածքը վերէն դէպի վար իջաւ որպէսզի պատռէ նախաստեղծին՝ Ադամին դատապարտութեան գիրը:¹

---

¹ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 601-602:

8.- Բողոքականեան որոշ ծայրայեղ հոսանքներ հիմնուելով Յիսուսի «ոեւէ մէկը վարդապետ մի՛ կոչէք», «ոեւէ մէկը հայր մի՛ կոչէք», «առաջնորդ մի՛ կոչուիք» խօսքերուն վրայ, կ'ըսեն՝ թէ պէտք չէ եկեղեցականները կոչել՝ հայր, վարդապետ կամ առաջնորդ: Ի՞նչ պէտք է պատասխանել նման առարկութեանց:

Նախ կարդանք Յիսուսի խօսքը իր ամբողջութեանը մէջ. *«Դուք ոեւէ մէկը "վարդապետ" մի՛ կոչէք, որովհետեւ դուք բոլորդ եղբայրներ էք եւ մէկ ուսուցիչ ունիք: Երկրի վրայ ոեւէ մէկը "հայր" մի՛ կոչէք, որովհետեւ դուք մէկ հայր ունիք, որ երկինքի մէջ է: "Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք, որովհետեւ ձեր միակ առաջնորդը Քրիստոսն է»* (Մտ 23.8-10):

Խօսք մը քիչդ հասկնալու համար, պէտք է գայն դիտել իր շրջագիծին մէջ: Եթէ տուեալ խօսքին շրջագիծը քննենք, կը տեսնենք որ Քրիստոս կը խօսի Փարիսեցիներուն եւ Օրէնքի ուսուցիչներուն մասին որոնք փառքը սիրող մարդիկ էին եւ որոնք կը սիրէին կոչուիլ «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ», «հայր» եւ «առաջնորդ»: Եթէ այս տուեալը նկատողութեան առնենք, պարզ կը դառնայ թէ ինչո՞ւ Յիսուս պատուիրեց «ոեւէ» մէկը չկոչել «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ», «հայր» եւ «առաջնորդ»:

Յիսուս ըսել ուզեց որ «վարդապետ» կամ «ուսուցիչ» պէտք չէ կոչել այնպիսի մարդիկ որոնք փառքը սիրող մարդիկ են, եւ որոնք կ'ուսուցանեն բայց իրենց ուսուցածը չեն կատարեր: Հայր պէտք չէ կոչել այնպիսի մարդիկ որոնք կը սիրեն «հայր» կոչուիլ բայց հայրութիւն չեն ըներ: Վերջապէս «առաջնորդ» պէտք չէ անուանել այն մարդիկը՝ որոնք իրենց հօտերը առաջնորդելու կամ արածելու փոխարէն իրենք գիրենք է որ կ'արածեն (Եզ 34.8): Այդպիսին էին Փարիսեցիներն ու Օրէնքի ուսուցիչները:

Անդրադառնանք «ուսուցիչ», «հայր» եւ «առաջնորդ» բառերուն առանձնաբար. –

1.– Երբ Յիսուս ըսաւ. *«մէկ ուսուցիչ ունիք»* կ'ակնարկէր Սուրբ Հոգիին: *«մէկ ուսուցիչ»* բացատրութիւնը համազօր է ըսելու *«մէկ նշմարիտ ուսուցիչ»*, *«նշմարտութիւնը ըսող մէկ ուսուցիչ»*, այլ խօսքով՝ միայն մէկ ուսուցիչ կայ որուն մօտ բացարձակ նշմարտութիւնը կայ, եւ զոր կրնայ ուսուցանել զանիկա եւ այն ալ Սուրբ Հոգին է: Փարիսեցին եւ Օրէնքի ուսուցիչը կրնային սխալ բաներ ուսուցանել գիտակցաբար թէ անգիտակցաբար, կրնային նշմարտութիւնը չգիտնալ կամ գիտնալ եւ չյայտնել, կրնային նշմարտութիւնը խեղաթիւրել կամայ թէ ակամայ: Այսպիսի բան չի կրնար պատահիլ Սուրբ Հոգիին հետ: Ան բացարձակ նշմարտութիւնը ուսուցանող բացարձակ Ուսուցիչն է: *Յիշեցէք Յովհաննէս առաքեալին խօսքը Սուրբ Հոգիին վերաբերեալ. «Հոգին ինք կը սորվեցնէ ձեզի ամէն բան, եւ կը սորվեցնէ նշմարիտը, եւ ո՛չ թէ ստութիւնը»* (Ա.Յհ 2.27): Յիսուս նաեւ Սուրբ Հոգին ներկայացուց իբրեւ

ուսուցիչ, այլ խօսքով՝ իբրև յիշեցնող, ուսուցանող, սորվեցնող, երբ ըսաւ. *«Միտի՞թարիչը՝ Սուրբ Հոգին, որ Հայրս ձեզի պիտի դրկէ իմ անունովս, անհկա ձեզի ամէն ինչ պիտի սորվեցնէ եւ յիշեցնէ ինչ որ ես ձեզի ըսի»* (Յհ 14.26): Իսկ գուր մը անդին կ'ըսէ. *«Բայց երբ գայ Միտի՞թարիչը, այսինքն Սուրբ Հոգին... անհկա նշմարտութիւնը պիտի պատմէ եւ վկայէ իմ մասիս»* (Յհ 15.26):

Կարելի չէ տառացիօրէն հասկնալ Յիսուսի խօսքը՝ *«Ոեւէ մէկը "վարդապետ" (ուսուցիչ) մի՛ կոչէ՛ք, որովհետեւ դուք... մէկ ուսուցիչ ունիք»*, այլապէս՝ Քրիստոս ինքզինք հակասած պիտի ըլլայ, որովհետեւ ան խօսքը ուղղելով Նիկողեմնոսին կ'ըսէ. *«Դուն որ Իսրայէլի ժողովուրդին վրայ ուսուցիչ կարգուած ես...»* (Յհ 3.10): Եթէ մեր Տէրը «ուսուցիչ» կոչեց Նիկողեմնոսը որ Աստուծոյ խօսքին փարոզիչն ու Օրէնքին մեկնաբանն էր, ինչո՞ւ մերժել «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» կոչել այսօրուան Աստուծոյ խօսքին փարոզիչներն ու Օրէնքին մեկնաբանները՝ եկեղեցական դասը:

Ուրիշ օրինակ մը: Գործք Առաքելոց գիրքին մէջ կը կարդանք. *«Անտիոքի եկեղեցիին մէջ մարգարէներ եւ ուսուցիչներ կային, ինչպէս՝ Բառնաբասը եւ Շմաւոնը... Կիրենացի Դուկիոսը եւ Մանայէնը...»* (Գրծ 13.1): Եթէ Դուկաս Անտիոքի եկեղեցիին մէջ ուսուցանող մարդիկը «ուսուցիչ» կը կոչէ, ինչո՞ւ մեր Բողոքական եղբայրները չեն ուզեր «ուսուցիչ» կամ «վարդապետ» կոչել այսօրուան եկեղեցիին մէջ ուսուցանող կղերները: Արդեօք այսօրուան եկեղեցին դադրած է Քրիստոսի եկեղեցին ըլլալէ: Կամ այսօրուան եկեղեցիին մէջ ուսուցանողները «ուսուցիչ» չե՞ն նկատուիր, եւ եթէ չեն նկատուիր՝ ինչո՞ւ:

Պօղոս առաքեալ կը վկայէ որ *«եկեղեցիին մէջ Աստուած բազմաթիւ անդամներ կարգեց՝ զանազան ծառայութեանց համար. նախ՝ առաքեալները, երկրորդ՝ մարգարէները, երրորդ՝ ուսուցանողները...»* (Ա.Կր 12.28, տե՛ս նաեւ Եփ 4.11): Եթէ Աստուծոյ կամքն է որ եկեղեցիին մէջ ուսուցանողներ ըլլան, արդեօք Աստուծոյ կամքը չէ՞ այդ ուսուցանողները «ուսուցիչ» կոչել:

Առաքեալը Գաղատացիներուն գրած իր նամակին մէջ կ'ըսէ. *«Աստուծոյ խօսքին աշակերտութիւն ընողը իր ունեցած բարիքներէն բաժին թող հանէ իր ուսուցիչին»* (Գղ 6.6): Առաքեալը իր այս խօսքով կը պատուիրէ յարգանք տածել եւ երախտապարտ ըլլալ Աստուծոյ խօսքը փոխանցող ուսուցիչներուն հանդէպ: Արդեօք յարգած կ'ըլլա՞նք եւ մեր երախտապարտութիւնը յայտնած կ'ըլլա՞նք եկեղեցականներուն հանդէպ երբ կը մերժենք զանոնք կոչել «ուսուցիչ», «հայր» կամ «առաջնորդ»:

Առաքեալը կը հաստատէ թէ *«Ժամանակ պիտի գայ, երբ մարդիկ սկանջ պիտի չկատեն առողջ վարդապետութեան, այլ՝ իրենց սեփական ցանկութիւններուն համապատասխանող եւ գիրենք հանոյացնող բաներու մասին խօսող ուսուցիչներ պիտի փնտռեն»* (Բ.Տմ 4.3): Եթէ առաքեալը

սուտ ուսուցիչները «ուսուցիչ» կը կոչէ, որքան աւելի ուսուցիչ պէտք է կոչել նշմարտութեան քարոզիչները: Յակոբոս առաքեալ նաեւ Աստուծոյ խօսքին քարոզիչները կը կոչէ ուսուցանող՝ ըսելով. *«Մենք ուսուցանողներս աւելի խստութեամբ պիտի դատուինք»* (Յկ 3.1):

2.– Գալով երկրորդ խօսքին՝ *«Ուրեք հայր մի՛ կոչէք»*, դարձեալ, կարելի չէ բառացիօրէն հասկնալ, այլապէս՝ Քրիստոս ինքզինք հակասած պիտի ըլլայ, որովհետեւ ինքն իսկ գործածեց «հայր» բառը երկրաւոր հայրերուն համար (Մտ 7.9): Մեր Տէրը պատմած ատեն աղբաս Ղազարոսին եւ մեծահարուստին առակը, ցոյց տուաւ թէ ինչպէս դժոխք նետուած մեծահարուստը կ'աղաղակէր ըսելով. *«Հայր Աբրահամ, որդի՛մէ՛ ինձի...»* (Ղկ 16.24): Հոս Աբրահամ հայր կը կոչուի: Պօղոս առաքեալ նաեւ Աբրահամը կը կոչէ բոլորիս հայրը (Հո 4.16):

Առաքեալը յստակօրէն ցոյց կու տայ որ մեր երկրաւոր հայրերը պէտք է «հայր» կոչել երբ կ'ըսէ. *«Երկրաւոր հայրերը մեզ կը խրատեն միայն կարն ժամանակ մը...»* (Եբր 12.10): Եգիպտոսէն ելլող իր նախահայրերուն մասին խօսելով՝ կ'ըսէ. *«Եղբայրներ՛, մի՛ մոռնա՛ք որ Եգիպտոսէն ելլող մեր հայրերը բոլորն ալ ամպին առաջնորդութեան եւ պահպանութեան տակ էին...»* (Ա.Կր 10.1):

Հետաքրքրական է նաեւ նկատի առնել որ Պօղոս առաքեալ ինքզինք նաեւ քանի մը առիթներով «հայր» կը կոչէ: Փիլիմոնին ուղղած իր նամակին 10-րդ համարին մէջ կ'ըսէ. *«Կ'աղաչեմ Քրիստոսով իմ գաւակիս՝ Ոնեսիմոսին համար, որուն հոգեւոր հայր եղայ բանտարկուած վիճակովս»*: Իսկ Կորնթացիներուն ուղղած իր առաջին նամակին մէջ կը հաստատէ. *«Նոյնիսկ եթէ բիւրաւոր դաստիարակներ ունենա՛ք՝ ձեզ Քրիստոսի առաջնորդելու համար, բայց ինձմէ՛ գատ հայր չէ՛ք կրնար ունենալ, որովհետեւ ե՛ս էի որ Աւետարանին քարոզութեամբ ձեզի հայր եղայ՝ որպէսզի Քրիստոս Յիսուսի պատկանիք»* (Ա.Կր 4.15): Իսկ այլուր կ'ըսէ. *«Շատ լաւ գիտէ՛ք, թէ միշտ ինչպէս հայր մը կը վերաբերի իր գաւակներուն հետ՝ այնպէս ձեզմէ՛ իւրաքանչիւրը քաջալերեցի՛նք ու միջոցառեցի՛նք...»* (Ա.Թս 2.11):

Ի՞նչ ըսել ուզեց Յիսուս երբ ըսաւ. *«Մէկ հայր ունի՛ք, որ երկինքի մէջ է»*: Ան ըսել ուզեց որ միայն մէկ հայր կայ որ իսկական հայր է եւ այն ալ երկնաւոր Հայրը ինքն է: Հայր մը՝ որ կը կարեկցի ինկածին ու թշուառին: Հայր մը՝ որ կը գուրգուրայ օրէնքի լուծին տակ հիւժողներուն վրայ: Հայր մը՝ որուն աչքը կը հսկէ իր գաւակներուն վրայ՝ ազատագրելու համար զանոնք իրենց դժբախտութիւններէն: Այսպիսին չէին Փարիսեցիներն ու Օրէնքի ուսուցիչները: Անոնք իրենց հետեւորդները ազատագրելու փոխարէն Օրէնքի լուծէն, ընդհակառակը, զանոնք Մովսիսական Օրէնքի լուծին ստրուկները կը դարձնէին: Անոնք փոխանակ կարեկցէին հիւանդին ու ինկածին, ընդհակառակը, զանոնք Աստուծոյ կողմէ հարուածուած կամ պատժուած կը սեպէին եւ այդ ձեւով, ա՛լ աւելի կը տրամեցնէին անոնց հոգիները:

Ահաւասիկ այսպիսի մարդիկն են որ պէտք չէ հայր կոչել: Բայց այն հովիւները որոնք աստուածային գթութեան ու կարեկցութեան ներկայացուցիչներն են, գանոնք պէտք է հայր կոչել: Պէտք չէ՞ հայր կոչել այն հոգեւոր հովիւը որ Մովսէս մարգարէին նման կը նախընտրէ իր անունը ջնջուած տեսնել Կենաց Գիրքէն քան ջարդուած տեսնել իր հօտը: Պէտք չէ՞ հայր կոչել այն հովիւը որ Պօղոս առաքեալի նման *«մօր մը պէս երկունքի ցաւ»* կը քաշէ իր հաւատացեալներուն համար, *«մինչեւ որ Քրիստոսի հարազատ պատկերը»* դառնան անոնք (Գղ 4.19): Պէտք չէ՞ հայր կոչել Եզրաս քահանային պէս մէկը, որ արցունք կը թափէր իր ժողովուրդին գործած մեղքերուն համար (Եզր 10.1) եւ որ իր կեանքին նպատակ դարձուցած էր Աստուծոյ պատուիրանները գործադրել եւ ժողովուրդն ալ մղել անոնց գործադրութեան (Եզր 7.10):

3.- Կ'անցնինք վերջին խօսքին՝ *«"Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք, որովհետեւ ձեր միակ առաջնորդը Քրիստոսն է»*: Բացարձակ իմաստով, այո՛, մեր միակ առաջնորդը, կամ մեր փրկութեան միակ առաջնորդը Քրիստոսն ինքն է: Այս տողը նախորդ երկու տողերէն տարբեր է եւ այդ տարբերութիւնը մեր ուշադրութենէն պէտք չէ վրիպի: Առաջին երկուքին մէջ Յիսուս կ'ըսէ. *«ոեւէ մէկը վարդապետ մի՛ կոչէք»*, *«ոեւէ մէկը հայր մի՛ կոչէք»*, իսկ երրորդին մէջ Յիսուս չ'ըսեր *«ոեւէ մէկը առաջնորդ մի՛ կոչէք»*, այլ կ'ըսէ՝ *«"Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք»*:

«Մի՛ կոչէք» ըսելը տարբեր է, «մի՛ կոչուիք» ըսելը՝ տարբեր: Երբ Յիսուս կ'ըսէ. *«"Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք»*, ըսել կ'ուզէ, որ ոեւէ մարդ ինքզինքն թող չկարծէ փրկութեան առաջնորդ: Մէկը թող չխորհի թէ ի՛նքն է որ մարդիկը փրկութեան կ'առաջնորդէ, ի՛նքն է որ մարդոց կեանքերը կը փոխէ, ի՛նքն է որ մարդոց սիրտերը կը նորոգէ: Այս բոլորը ընողը Տէրը ի՛նքն է: Դուկաս կը հաստատէ որ Տէրը ի՛նքն էր որ *«փրկուածներուն թիւը կ'աւելցնէր»* (Գրծ 2.47):

Վերջապէս, ըսենք նաեւ որ *«"Առաջնորդ" մի՛ կոչուիք»* բառերը եւս կարելի չէ բառացիօրէն ըմբռնել: Յիսուս ինքն իսկ ըսաւ. *«Ձեր մէջէն ամենէն մեծը թող ամենէն պզտիկին պէս ըլլայ, եւ առաջնորդը՝ սպասաւորին պէս»* (Ղկ 22.26): Յիսուսի այս խօսքով, կը հաստատուի վերեւ մեր ըսածը: Իսկական առաջնորդը պէտք է ինքզինքն փրկութեան ու նշմարտութեան սպասաւորը նկատէ, եւ ո՛չ թէ փրկութեան ու նշմարտութեան առաջնորդը:

Պօղոս առաքեալ քանի մը առիթներով եկեղեցւոյ ղեկավար դէմքերը «առաջնորդ» կը կոչէ: Ան կ'ըսէ. *«Յիշեցէ՛ք ձեր առաջնորդները, որոնք Աստուծոյ խօսքը բերին ձեզի»* (Եբր 13.7): Նոյն գլուխին մէջ դարձեալ կը կարդանք. *«Մտի՛կ ըրէ՛ք ձեր առաջնորդներուն խօսքը, որովհետեւ անոնք անձուն կը հսկեն ձեր հոգիներուն համար, գիտնալով՝ որ հաշիւ պիտի տան ձեզի համար»* (Եբր 13.17): Ի վերջոյ, Թեասաղոնիկեցիներուն գրած իր առաջին նամակին մէջ կը հաստատէ. *«Տիրոջ կողմէ՛ ձեզի առաջնորդ կարգուած ըլլալով՝ կը խրատեն ձեզի»* (Ա.Թս 5.12):

Կ'ուզեմ աւարտել հետեւեալ կարելոր մատնանշումով.–

Բողոքականներ իրենց հայրերը «հայր» չե՞ն կոչեր: Վստահաբար կը կոչեն: Բայց եթէ երբեք անոնք կը մերժեն եկեղեցականը «վարդապետ», «հայր» կամ «առաջնորդ» կոչել, ո՛չ թէ որովհետեւ մեր Տիրոջ՝ Յիսուսի խօսքին կը հետեւին կամ կը հնազանդին, այլ պարզապէս որովհետեւ կը մերժեն եկեղեցական իշխանութիւնը:

Եթէ երբեք մեր ընտանիքներուն հայրերը կարելի է «հայր» կոչել, որքա՛ն աւելի կարելի է «հայր» կոչել Աստուծոյ Ընտանիքին՝ եկեղեցիին այն հովիւները՝ որոնք Քրիստոսի կողմէ կարգուած են հայր ըլլալու եւ հայրութիւն ընելու Իր եկեղեցիին՝ իր մարմինին անդամներուն:

9.– Մենք ընդհանրապէս կ'ըսենք որ հոգիով հարուստներն են որ երկինքի արքայութիւնը պիտի ժառանգեն, ուստի, ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Քրիստոսի խօսքը որ կարծէք «հակառակը» կ'ըսէ. *«Երանի՛ հոգիով աղքատներուն, որովհետեւ անոնց է երկինքի արքայութիւնը»* (Մտ 5.3): Որո՞նք են հոգիով աղքատները:

1.– Ս. Գրիգոր Տաթեւացի կ'ըսէ. *«Հոգեւոր աղքատութիւնը հրաժարիլն է աշխարհէն, այսինքն՝ մարմնական հեշտութեանց սէրէն, փարթամութեանց սէրէն եւ փառամոլութենէն, որովհետեւ այս երեքն են որ կը պարունակեն աշխարհիս սէրը: Հոգիով աղքատ են անոնք՝ որոնք չեն փնտոտր հեշտախտութիւնը (ցանկասիրութիւնը, վաւաշտտութիւնը): Հոգիով աղքատները խոնարհներն են որոնք երկիւղալից են: Եւ հոգիով աղքատները մարմնապէս աղքատներն են, որոնք ոչինչ ունին եւ ամէն ինչ ունին»:*²

2.– Հոգիով աղքատները անոնք են՝ որոնց հոգիներն ու սիրտերը ծարաւ են Աստուծոյ, եւ որոնք գորեղապէս կը ցանկան Աստուծոյ ներկայութեան: Հոգիով աղքատ եւ Աստուծոյ ներկայութեան սաստիկ ծարաւը ունեցող մարդ մը չէ՞ր որ ասկէ շուրջ երեք հազար տարիներ առաջ ըսաւ. *«Ինչպէս եղջերուն ջուրի փտակներուն կը փափափի, այնպէս ալ իմ անձս քեզի՛ կը փափափի, ո՛վ Աստուած: Հոգիս ծարաւի է Աստուծոյ, կենդանի Աստուծոյն. ե՞րբ պիտի գամ ու երեւնամ Աստուծոյ առջեւ»* (Սղ 42.1-2):

3.– Հոգիով աղքատները մասն այն արդար մարդիկն են՝ որոնք տառապած ու չարչարուած մարդիկ եղած են: Ասիկա հասկնալու համար պէտք է յիշել որ Աստուածաշունչ մատեանին մէջ յաճախ Աստուծոյ մարդիկը կոչուած են, «աղքատ», «տնանկ», «տառապած» եւայլն: Մտաբերեցէք Դաւիթ մարգարէին խօսքը. *«Թէեւ ես աղքատ ու տնանկ եմ, սակայն Տէրը հոգ կը տանի ինձի»* (Սղ 40.17): Դաւիթ մարգարէն ո՛չ աղքատ էր եւ ո՛չ ալ տնանկ, բայց ահաւասիկ ինքզինք իբր այդպիսին կը

² Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 583:

բնութագրէ, ցոյց տալու համար որ ինք Աստուծոյ չարչարուած ու «աղֆատ» գաւակներուն շարքին կը պատկանի:

4.- Տակաւին, հոգիով աղֆատները այն մարդիկն են՝ որոնք կը խոստովանին իրենց անատակութիւնը՝ Չարին կամ չարասէր մարդոց յարակումներուն դիմաց իրենք գիրենք պաշտպանելու, եւ ուստի, Աստուծոյ օգնութեան կարիքը կը զգան եւ զԱստուած օգնութեան կը կանչեն: Օրինակ, Դաւիթ մարգարէն իր թշնամիներուն ձեռքը չիյնալու համար կ'աղօթէ ըսելով. *«Ելի՛ր, ո՛վ Տէր, անոր առջեւ ինծի օգնութեան հասիր, գանձիկա գետի՛նը գարկ: Քու սուրովդ փրկէ անձս ամբարիշտներէն»* (Սղ 17.13, տե՛ս նաեւ 22.19, 33.20, Գրծ 26.22) եւ այլն:

5.- Դարձեալ, հոգիով աղֆատները անոնք են՝ որոնք կ'անդրադառնան իրենց հոգեւոր աղֆատութեան: Ինչպէս ծարաւ չզգացողը ջուրին չի դիմեր, այնպէս ալ հոգիով աղֆատ չզգացողը՝ չի դիմեր իսկական Գանձին՝ Քրիստոսի, անով հարստացնելու համար իր հոգին: Ան որ չ'անդրադառնար իր հոգեւոր աղֆատութեան՝ քայլ չ'առնէր դէպի Աստուած: Գրիչ մը ըսած է. *«Հոգիով աղֆատը այն խոնարհ մարդն է որ կը նանչնայ իր անարժանութիւնն ու անկարութիւնը, եւ խոնարհաբար կ'ընդունի Քրիստոսի փրկութեան ձրի շնորհքը»:*

6.- Եւ դեռ, Հոգիով աղֆատները անոնք են՝ որոնք կապուած չեն իրենց ունեցուածքներուն, եւ ոեւէ ատեն երբ լսեն Քրիստոսի կոչը ձգելու այսինչ կամ այնինչ բանը՝ կրնան իսկոյն ընդառաջել: Հարուստ երիտասարդը կապուած էր հարստութեան: Ան հարստութիւն ունէր եւ հարստութիւնն ալ զինք ունէր, միշդ անոր համար ալ, չկրցաւ ընդառաջել Քրիստոսի հրաւերին եւ բաժնուիլ իր ունեցուածքէն (Մտ 19.21-22):

7.- Ի վերջոյ, հեղինակ մը կը բացատրէ որ հոգիով աղֆատները իրենց անարժանաւորութեան գիտակցող մարդիկն են: Անոնք այն մարդիկն են՝ որոնք թափուր են հոգեւոր ամէն առաւելութենէ եւ կը խոստովանին իրենց հոգեւոր կարօտութիւնը: Առանց նման խոստովանանքի՝ կարելի չէ օգտուիլ Քրիստոսի առատաբաշխութենէն:

Նոյն հեղինակը կը շարունակէ ըսելով. *«Դանիէլին կողմէ գուշակուած, Հրեաներուն կողմէ սպասուած, Յովհաննէս Մկրտիչին կողմէ քարոզուած եւ Յիսուսի կողմէ "մօտ" յայտարարուած արքայութիւնն է զոր պիտի ժառանգէին, ո՛չ թէ մեծամեծները կամ ազնուականները, ո՛չ թէ իրենք գիրենք արդար նկատող Փարիսեցիները, որոնք իրենց անձերը արժանի կը համարէին արքայութիւն մտնելու եւ լաւ դիրք գրաւելու այդտեղ, այլ անոնք՝ որոնք աղֆատ էին հոգիով, այլ խօսքով անոնք՝ որոնք իրենք գիրենք անարժան կը զգային արքայութիւն մտնելու»:*

Արդարեւ, Քրիստոս չ'արդարացներ մէկը որ ինքզինք արդար կը սեպէ: Զի հարստացներ անձ մը որ ինքզինք հոգիով աղֆատ չ'զգար: Զ'արժանացներ արքայութեան այնպիսի մարդիկ որոնք չեն խոստովանիր իրենց անարժանաւորութիւնը:

10.- Ինչո՞ւ Յիսուս երեսուն տարեկանին սկսաւ առաքելութեան:

Քրիստոս պէտք էր գործադրէր Մովսիսական ամբողջ Օրէնքը որպէսզի կարենար ազատագրել Եբրայեցիները եւ մեզ Օրէնքի «անէծքէն», եւ որովհետեւ Մովսէսի ձեռնով տրուած աստուածային հրահանգ էր որ տաճարի ծառայութեան նուիրուած անձը կամ քահանայ պէտք էր երեսուն տարիքը բոլորած կամ թեւակոխած ըլլար՝ ցիշդ անոր համար ալ Քրիստոս երեսուն տարեկանին սկսաւ իր առաքելութեան, ինչպէս Ղուկասու Աւետարանին մէջ կը կարդանք. *«Յիսուս շուրջ երեսուն տարեկան էր, երբ իր գործունէութեան սկսաւ»* (Ղկ 3.23):

Մովսէսի ձեռնով տրուած աստուածային այդ հրահանգը կը գտնենք Թուոց գիրքին մէջ: Աստուած Մովսէսին կ'ըսէ. *«Ղեւիի որդիներէն... երեսուն տարեկանէն վեր մինչեւ յիսուն տարեկանը, վկայութեան խորանին մէջ ծառայութիւն ընելու համար գունդին մէջ մտնողը համրէ»* (Թւ 4.2-3): Քիչ մը անդին, դարձեալ Աստուած կ'ըսէ. *«Երեսուն տարեկանէն վեր մինչեւ յիսուն տարեկանը համրէ, բոլոր անոնք որ վկայութեան խորանին մէջ ծառայութիւն ընելու համար կրնան մտնել»* (Թւ 4.23, տե՛ս նաեւ 29, 39, 43, 47 համարները):

Եբրայական մտածողութեան մէջ երեսուն տարիքը կատարելութեան տարիքն է: Երեսուն տարիքը լրացուցած անձը միայն կրնար որոշ պատասխանատուութիւններ յանձն առնել: Զմոռնանք որ Յովհաննէս Մկրտիչ ինք եւս երեսուն տարեկանին սկսաւ իր առաքելութեան:

11.- Ինչո՞ւ Աստուած կիզող օձերով հարուածեց մանանայի համար տրտնջացող Իսրայէլացիները փոխանակ ուրիշ բանով մը հարուածելու զանոնք (Թւ 21.4-9):

Ա. Գրիգոր Տաթեւացի կը թուէ երկու պատճառներ.-

1.- Համաձայն Փիլոնի, օձը ցանկութեան խորհրդանիշ է որ ցանկացող ժողովուրդը կը «սասկեցնէր», անոնց գործերուն համաձայն պատուհասելով զանոնք:

2.- (Աստուած կիզող օձերով հարուածեց տրտնջացող Իսրայէլացիները), որովհետեւ ան հող տուաւ օձին իբրեւ կերակուր եւ օձը չտրտնջաց, իսկ Իսրայէլացիներուն մանանայ տուաւ երկինքէն եւ անոնք տրտնջացին եւ սնոտի բան նկատեցին զանիկա, անոր համար ալ Աստուած բարկացաւ եւ հարուածեց զանոնք:

Կարծէք Գրիգոր Տաթեւացի ըսել կ'ուզէ կամ կ'ուզէ ցոյց տալ մեզի, որ չտրտնջացող օձը աւելի լաւ է քան ամէն բանի համար տրտնջացող մարդը: Աստուած չտրտնջացող օձերով հարուածեց տրտնջացող մարդիկը, որպէսզի ցոյց տայ անոնց, տրտնջացողին նուաստութիւնը չտրտնջացող օձէն:

Փոխանակ մարդը իր ոտքին տակ առնելու օձը եւ ճգմելու զանիկա, ահաւասիկ օձը ի՛նք, մարդուն ոտքը խայթելով կը տապալէ եւ «կը ճգմէ» զանիկա:

12.– Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Ինչպէս Մովսէս պղինձէ օձը բարձրացուց անապատին մէջ, նոյնպէս ալ Մարդու Որդին պէտք է բարձրանայ, որպէսզի անոր հաւատացողը յաւիտենական կեանք ունենայ»* (Յհ 3.14-15, Թւ 21.9): Ինչո՞ւ Քրիստոս բաղդատական մը կը կատարէ իր անձին եւ Մովսէսի կողմէ անապատին մէջ բարձրացուած օձին միջեւ:

4-րդ դարու հեղինակ՝ Ս. Կիւրեղ Երուսաղէմացի հայրապետ կ'ըսէ. *«(Քրիստոս բաղդատական մը կը կատարէ իր անձին եւ Մովսէսի կողմէ անապատին մէջ բարձրացուած օձին միջեւ), որովհետեւ, ինչպէս անապատին մէջ բարձրացուած պղինձէ օձը կը բուժէր եւ կը փրկէր մարդիկը օձերուն խայթոցներէն, այնպէս ալ խաչը մեզ կը փրկէ Օրէնքի անէծքէն զորս կոտորեցինք, եւ զոր վերածուեցաւ կիզող ու խայթող օձի:*

Թէպէտ խաչեալ Քրիստոսը բաղդատուեցաւ կիզող եւ սպաննիչ պղինձէ օձին հետ, այսուհանդերձ, Քրիստոս չի կրեր իր մէջ օձի թոյն, քնդհակառակը, ան թոյնէն կը փրկէ: Ինչպէս Քրիստոս մեղաւորներու մարմինին նման մարմին առաւ, առանց սակայն մեղքը առնելու իր մէջ, (նոյնպէս ալ պղինձէ օձին նման վեր բարձրացուեցաւ առանց սակայն անոր թոյնը առնելու իր մէջ):

Տակաւին, (Քրիստոս օձի հետ բաղդատուեցաւ), որովհետեւ ինչպէս օձը անէծքի ենթակայ եղաւ, նոյնպէս ալ Քրիստոս անէծք եղաւ, մեզ ազատագրելու համար անէծքէն եւ մտցնելու համար իր աստուածային փառքին մէջ»:

Ս. Կիւրեղ Երուսաղէմացի կը շարունակէ ըսելով. *«Եթէ ձողի վրայ բարձրացուած պղինձէ օձը կրնար բժշկել հաւատով իրեն նայող մարդիկը, մարմնացեալ եւ խաչեալ Աստուածորդին չի՞ կրնար փրկել մարդիկը:*

Անցեալին կեանքը փայտերու միջոցով կու գար: Օրինակ, Նոյի Ժամանակ, Նոյի եւ հետը եղողներուն կեանքը պահուած էր փայտին (տապանին) մէջ: Մովսէսի օրերուն, կարմիր ծովէն անցնիլը փայտի մը հարուածով եղաւ: Եթէ Մովսէսին գաւազանը զօրութիւն ունէր, Փրկիչին խաչը զօրութիւն չունի՞ր»:

Ընդհանրական Եկեղեցւոյ հայրերէն, 3-րդ դարու հեղինակ՝ Որոգինէս, կը հաստատէ որ Յիսուս մարդիկը սիրելուն համար եւ իր Հօրը հնազանդելու համար կամովին խաչ բարձրացաւ. իր խաչ բարձրացումով, խորքին մէջ, խաչուողը, անշարժութեան դատապարտուողը եւ իր իշխանութիւնը կորսնցնողը եղաւ Սատանան ի՛նք եւ ոգեղէն աշխարհի իշխանութիւններն ու պետութիւնները իրենք

(Կդ 2.15): Որոգիներ կը բացատրէ որ ձողի վրայ բարձրացուած օձը մէկ կողմէն կը ներկայացնէ մեր մեղքերը շալկած Յիսուսը, իսկ միւս կողմէն, կը ներկայացնէ այն «հին օձը» (Սատանան) որուն գամեց Յիսուս իր խաչով եւ որմէ խլեց այն իշխանութիւնը որ կը բանեցնէր հաւատացեալներուն վրայ: Հաւանաբար, Որոգիներու ըսել ուզածը այն է՝ որ պղինձէ օձին ձողի վրայ բարձրացումը, կը նախապատկերացնէր Սատանային գամուիլը, «մեղքուիլը», խաչով պարտուիլը:

Ս. Գրիգոր Տաթևացի խօսելով պղինձէ օձին ձողի մը վրայ բարձրացումին եւ Քրիստոսի խաչ բարձրանալուն մասին, տասը կէտեր կը յիշէ, որոնցմէ եօթը հատը պիտի յիշեմ. –

1.– Ինչպէս օձը ձողին վրայ բարձրացուեցաւ, այնպէս ալ մեր Տէրը խաչ բարձրացաւ:

2.– Ով որ պղինձէ օձին նայէր կը բժշկուէր, եւ ով որ հաւատայ Խաչեալին՝ կը բժշկուի Օձին մահաբեր թոյնէն:

3.– Պղինձէ օձը կ'ապրեցներ եւ կը փրկէր իր թշնամիները՝ մարդիկը, եւ կը սատկեցներ իր (ազգակիցները)՝ օձերը, իսկ մեր Տէրը կ'ապրեցներ եւ կը փրկէր իր ազգակիցները՝ մարդիկը, եւ կը հալածէր Սատանան:

4.– Պղինձէ օձը ոսկետեսակ էր, իսկ Տիրոջ մարմինը աստուածատեսակ փառքով եւ ներգործութեամբ էր:

5.– Պղինձէ օձը անփուտ (չփտող) էր, իսկ Քրիստոսի մարմինը անապական է:

6.– Պղինձէ օձը առանց դառնութեան եւ առանց թոյնի էր, իսկ մեր Տէրը առանց մեղքերու դառնութեան էր:

7.– Մեռած օձը՝ օձեր կը սպաննէր եւ հարուածուածները կ'ապրեցներ, իսկ մեր Տէրը իր մեռած մարմինով՝ մեղքը կը մեղցնէր եւ իր կենդանի աստուածութեամբը մարդիկը կը կենագործէր:³

Անապատին մէջ պղինձէ օձին բարձրացումին նպատակը մարդիկը մահէն ազատելն էր, Քրիստոսի ալ խաչ բարձրացումին նպատակը մարդիկը փրկելն էր մահէն, յաւիտենական մահէն:

Ինչպէս անապատին մէջ պղինձէ օձին բարձրացումը Մովսէսի կատարած վերջին հրաշալի գործն էր, կամ ըսենք, վերջին հրաշքն էր, այնպէս ալ Քրիստոսի խաչ բարձրացումը, վերջին բանն էր որ Աստուած կրնար ընել մարդոց փրկութեան համար: Խաչուելէն ու մեռնելէն աւելի Աստուած ի՞նչ պէտք է ընէր կամ ի՞նչ կրնար ընել:

Ս. Օգոստինոս կ'ըսէ. *«Օձին խաչթոցը մահացու է, իսկ Տիրոջ մահը՝ կենդանացնող: Եթէ օձին նայիս՝ օձը կը կորսնցնէ իր իշխանութիւնը: Ի՞նչ ըսել կ'ուզեմ: Ըսել կ'ուզեմ, որ եթէ մահուան նայիս՝ մահը կը կորսնցնէ իր իշխանութիւնը: Բայց որո՞ւ մահուան պէտք է նայիլ: Քրիստոսի՝ մահուան...: ԿԵՍՆՔԻՆ (այսինքն՝ Քրիստոսի մահով) մահը*

³ Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 386–387:

մահացաւ: ԿԵԱՆՔԻՆ մահը՝ «մորթեց» մահը: ԱՌԱԻՆԸ ԿԵԱՆՔԸ կլանեց մահը (Ա.Կր 15.54): Մահը լուծուեցաւ Քրիստոսի մարմինին մէջ»:⁴

13.– Ի՞նչ ցոյց կու տան կամ ի՞նչ կը խորհրդանշեն մոգերուն կողմէ մանուկ Յիսուսին բերուած ընծաները՝ ոսկին, կնդրուկը եւ գմուռը (Մտ 2.11):

Զարեհ Ա.բ. Ագնաւորեան կ'ըսէ. «Ոսկին կը խորհրդանշէ թագաւորութիւն, կնդրուկը՝ փահանայութիւն, իսկ գմուռը՝ մարդկութիւն կամ մարմնաւորութիւն: Հետեւաբար, մոգերը իրենց նուիրած ընծաներով, նորածին Փրկիչին թէ՛ թագաւոր, թէ՛ փահանայապետ, եւ թէ՛ մարմնացեալ ու մարդեղացեալ Աստուած ըլլալն է որ կը ծանուցէին ամբողջ աշխարհին»:

Փորձենք արագ կերպով լոկ ֆանի մը համարներ յիշել որոնք ցոյց կու տան Քրիստոսի թէ՛ թագաւոր, թէ՛ փահանայապետ եւ թէ՛ մարմնացեալ ու մարդեղացեալ Աստուած ըլլալու իրողութիւնը:

1.– Ոսկին խորհրդանշէ է թագաւորութեան: Քրիստոսի թագաւոր ըլլալուն վերաբերեալ կը կարդանք. «Անոնք Գառնուկին դէմ պիտի պատերազմին, բայց Գառնուկը պիտի յաղթէ անոնց, որովհետեւ ի՛նքն է տէրերուն Տէրը եւ թագաւորներուն Թագաւորը» (Յյտ 17.14): Երկու գուլիս անդին կը կարդանք. «Անոր պատմունանին եւ ազդրին վրայ գրուած էր՝ թագաւորներու Թագաւոր եւ տէրերու Տէր» (19.16): Յիսուսի ծնունդին առիթով Երուսաղէմ եկող մոգերը նաեւ ծնեալ Փրկիչը կոչեցին թագաւոր (Մտ 2.2): Զայն թագաւոր կոչեց Նաթանայէլ առաքեալը (Յհ 1.49): Անուղղակիօրէն զայն թագաւոր կոչեց Պիղատոս (27.11): Պօղոս եւ Շիդա ֆննադատուեցան որովհետեւ կը ցանչնային եւ կը յայտարարէին Յիսուսը իբրեւ թագաւոր (Գրծ 17.7):

Թագաւորներուն ոսկի նուիրելը՝ սովորական երեւոյթ էր անցեալին: Բայց նաեւ պէտք է գիտնալ, որ անցեալին ո՛չ միայն թագաւորներուն կը նուիրուէր ոսկի, այլեւ անոնց որդիներուն՝ երբ անոնք ծնէին: Հետեւաբար, մոգերը ոսկի նուիրելով Յիսուսի, ո՛չ միայն անոր թագաւոր ըլլալն է որ ընդունեցին, այլեւ՝ անոր Թագաւորի զաւակ ըլլալը: Արդարեւ, Հայրն Աստուած ի՛նքն ալ թագաւոր է:

2.– Կնդրուկը խորհրդանշէ է փահանայութեան: Քրիստոսի փահանայ կամ փահանայապետ ըլլալուն վերաբերեալ կը կարդանք. «Քրիստոս ամէն ինչով պէտք էր իր "եղբայր"ներուն նման ըլլար, որպէսզի կարենար ողորմած եւ վստահելի փահանայապետ մը ըլլար Աստուծոյ ֆոյ, Աստուծոյ ժողովուրդին մեղքերը փախելու համար» (Եբր 2.17): Քիչ մը անդին, առաքեալը կ'ըսէ. «Հիմա երկինքի սրբարանը մտած մեծ փահանայապետ մը ունիմք» (Եբր 4.14): Առաքեալը գՔրիստոս կը կոչէ «յաւիտենական փահանայապետ» (Եբր 6.20), Մէկը՝ որուն

⁴ St. Augustine, on the Gospel of St. John, tractate 12.11:

փահանայութիւնը անվախֆան ըլլալով՝ *«կրնայ վերջնականապէս փրկել անոնք՝ որոնք իր միջոցաւ Աստուծոյ կու գան, որովհետեւ միշտ կենդանի ըլլալով՝ տեւաբար բարեխօս կ'ըլլայ անոնց համար»* (7.24-25, տե՛ս նաեւ 26-28 համարները, եւ 8.1):

3.- Վերջապէս, գմուռսը խորհրդանիշ է մարդկութեան, մարդեղութեան: Մեր Տիրոջ մարմնացեալ ու մարդեղացեալ Աստուածը ըլլալու հարցին գծով, Յովհաննէս կը վկայէ. *«Եւ Քանը մարդ եղաւ եւ մեր միջեւ բնակեցաւ, եւ մենք տեսանք անոր փառքը. փառքը Միածինին, որ Հօրմէն եկաւ՝ շնորհքով եւ նշմարտութեամբ լեցուն»* (Յհ 1.14): Պօղոս յատկանշական բառերով եւ գօրեղապէս կ'արտայայտուի Աստուծոյ Որդիին մարդեղացումին վերաբերեալ ըսելով.՝

«Ահերբեղիօրէն մեծ է աստուածպաշտութեան խորհուրդը, որովհետեւ

Աստուած մարմինով երեւցաւ,

եւ հոգիով արդարացաւ,

հրեշտակներուն յայտնուեցաւ,

ազգերուն մէջ ֆարոգուեցաւ,

աշխարհի մէջ հաւատացուեցաւ,

փառքով երկինք քարճրացուեցաւ» (Ա.Տմ 3.16, տե՛ս նաեւ Ա.Յհ 4.2-

3, Բ.Յհ 7):

Զարեհ Արք. Ազնաւորեանի տուած բացատրութեան հետ, Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին բացատրութիւնը եւս գրեթէ նոյնն է: Ան կ'ըսէ. *«Ոսկին կ'ընծայէին երկրաւոր թագաւորի, կնդրուկը՝ Աստուծոյ, իսկ գմուռսը՝ կը պատկերացնէ ապագային (Քրիստոսի) մեռնելու իրողութիւնը»*:⁵

Երբ Շնորհալի Հայրապետ կը հաստատէ. *«Ոսկին կ'ընծայէին երկրաւոր թագաւորի»*, հարկաւ պարզապէս Քրիստոսի ժամանակ եղած նման սովորութեան մը ակնարկութիւն չէ որ կ'ընէ, այլ միաժամանակ Քրիստոսի անձին մասին է որ վկայութիւն մը կու տայ, եւ այդ վկայութիւնը այն է, թէ Քրիստոս որ երկինքի թագաւորն էր, իր ծնունդով եղաւ նաեւ երկրի թագաւորը, կամ աւելի ճիշդ, ան եղաւ թագաւորը բոլոր անոնց՝ որոնք պիտի գային եւ անդամագրուէին իր թագաւորութեան:

Իսկ երբ Շնորհալի Հայրապետը կը հաստատէ թէ *«կնդրուկը Աստուծոյ կը նուիրեն»*, անշուշտ հակասած չ'ըլլար Զարեհ Սրբազանի տուած բացատրութեան, որ կ'ըսէր՝ *«կնդրուկը փահանայութեան խորհրդանիշ է»*: Զմոռնանք որ անցեալին ինչպէս Աստուած ունէր իր փահանաները, այնպէս ալ չաստուածները ունէին իրենց ֆուրմերը (այսօրուան բառով՝ փահանաները): Մէկը (փահանան) կ'ըլլար նուիրողը, իսկ միւսը՝ (Աստուած) նուիրուածը ընդունողը: Բայց հետաքրքրականը Քրիստոսի պարագային այն է՝ որ ան թէ՛ նուիրողն է եւ թէ՛ նուիրուածը

⁵ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 44:

ընդունողը: Այլ խօսքով, Քրիստոս ֆահանայապետ ըլլալով՝ կնդրուկ կը նուիրէ Աստուծոյ, իսկ Աստուած ըլլալով՝ նուիրուած կնդրուկը կ'ընդունի:

Հարցին մօտենանք տարբեր անկիւնէ մը նաեւ: Քահանան ինքն ալ կնդրուկ չ'ընդունիր ուրիշին կողմէ, այլ խօսքով, այսօր չի՞ խնկարկուի ֆահանային: Եթէ երբեք կը խնկարկուի՝ կը խնկարկուի անոր համար որ ան Քրիստոսի ներկայացուցիչն է, բայց ֆահանան ինքն ալ իբրեւ ներկայացուցիչը Քրիստոսի՝ խունկ կը մատուցէ Քրիստոսի: Ի՞նչ է որ տեղի ունեցաւ հոս: Տեղի ունեցածը այն է՝ որ խնկարկութիւնը ընդունողը Քրիստոս ի՛նքն է՝ ֆահանայի անձին մէջ եւ ֆահանային կողմէ: Այլ բացատրութեամբ մը, Քրիստոսի՝ է որ կը մատուցուի ֆահանային մատուցուած եւ ֆահանային ձեռքով մատուցուած կնդրուկը:

Վերջին բան մը: Կարելի է նաեւ ուրիշ ձեւով մտածել: Ճշմարիտ հաւատացեալը Քրիստոսի ներկայացուցիչն է երկրի վրայ: Երբ հաւատացեալ մարդը խունկ կամ կնդրուկ մատուցանէ՝ որո՞ւ կը մատուցանէ, Քրիստոսի չէ՞ որ կը մատուցանէ: Հաւատացեալ մարդը Քրիստոսի ներկայացուցիչը ըլլալով՝ Քրիստոս ի՛նքն է որ անոր ընդմէջէն կնդրուկ կը մատուցանէ Աստուծոյ, եւ Քրիստոս Աստուած ըլլալով՝ ինքնաբերաբար ընդունողը կ'ըլլայ մատուցուած կնդրուկին: Այս իմաստով, Քրիստոս ի՛նքն է կնդրուկ մատուցողը եւ ի՛նքն է մատուցուած կնդրուկը ընդունողը:

Վերջապէս, երբ Շնորհալի Հայրապետը կը վկայէ թէ *«գմուռը կը պատկերացնէ ապագային (Քրիստոսի) մեռնելու իրողութիւնը»*, իսկ Զարեհ Սրբազանը կը հաստատէ թէ *«գմուռը կը խորհրդանշէ մարդկութիւն կամ մարմնաւորութիւն»*, դարձեալ, հակասութիւն չկայ երկուքին միջեւ, որովհետեւ, չմոռնանք որ Աստուծոյ Որդիին մարմնաւորումին եւ մարդեղացումին բուն նպատակը մարդոց համար մեռնիլն էր գանձնափակելու համար: Այս իմաստով, գմուռը *«մարդկութեան խորհրդանիշ»* ըլլալով՝ ցոյց կու տայ որ Աստուած մարդացաւ, եւ *«մահուան խորհրդանիշ»* ըլլալով՝ ցոյց կու տայ որ մարդացեալ Աստուածը՝ մեռնելու համար էր որ մարդացաւ:

Յիշենք որ գմուռը կը գործածուէր շատ մը բաներու համար,⁶ բայց յատկապէս դիակները նեխումէ կամ ապականութենէ հեռու պահելու համար, ինչպէս գործածուեցաւ Յիսուսի համար (Յհ 19.39-40): Յիսուսի գմուռս նուիրելուն մէջ ութը կարեւոր նշմարտութիւններ կան որոնք մեր ուշադրութենէն պէտք չէ խուսափին:

1.– Զմուռը Քրիստոսի մահը պատմող տարրն է: Մոգերը գմուռս նուիրելով Քրիստոսի, բացայայտած կ'ըլլան այն նպատակը որուն համար

---

⁶ Զարեհ Ա.բ. Ազնաւորեան, «Աստուածաշունչ Նոր Կտակարան Յիսուս Քրիստոսի», «Նոր Աշխարհաբար Թարգմանութիւն», Անթիլիաս 1993, բառարանի բաժին, էջ 864, տե՛ս «գմուռ» բառ:

Աստուծոյ Որդին դարձած էր Մարդու Որդի, եւ այն նպատակը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ մեռնիլ մարդոց փրկութեան համար:

2.- Զմուռնը անապականութեան խորհրդանիշ ըլլալով, ցոյց կու տայ, որ չէր կրնար Տիրոջ մարմինը նեխիլ, ինք՝ որ եկաւ մեզ ազատագրելու մեղքի նեխութենէն: Ի՞նչպէս կրնար Քրիստոսի մարմինը որդերու կերակուր դառնալ, ինք՝ որ իր մարմինով քաւեց մեր մեղքերը: Ապականութենէն մեզ Ազատողը՝ ի՞նչպէս պիտի ապականէր:

3.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնն ու անփտութիւնը՝ անոր յաւիտեանապէս կենդանի եւ յաւերժապէս անփոփոխելի ըլլալն է որ կը պատկերացնեն: Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ որ «Յիսուս Քրիստոս նոյնն է միշտ – երէկ, այսօր եւ յաւիտեան» (Եբր 13.8):

4.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնը՝ մարմնաւորներու յաղթանակն է մահուան ու մեղքին դէմ:

5.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնը՝ նախապատկերացումն է Քրիստոսի երկրորդ գալուստին մեր յարուցեալ մարմիններուն անապականութեան եւ անեղծութեան (Ա.Կր 15.53-54):

6.- Քրիստոսի մարմինին անապականութիւնը՝ Աստուծոյ կողմէ մարմինին բարի ստեղծուած ըլլալու իրողութեան ապացոյցն է:

7.- Քրիստոսի մարմինը չէր կրնար ապականիլ, քանի որ ան «*նեւէ մեղք չգործեց*» (Ա.Պտ 2.22, Ա.Յե 3.5, Բ.Կր 5.21): Մեղքն է որ ապականութեան կ'առաջնորդէ:

8.- Քրիստոսի մարմինին անապական մնալը ապացոյց մըն էր որ ան շուտով յարութիւն պիտի առնէր (Գրծ 2.31):

Կ'աւարտեմ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետին պատկերաւոր եւ գեղեցիկ մէկ բացատրութեամբ որ կ'ըսէ. «*Կնդրուկը անուշահոտ ըլլալով, ցոյց կու տայ որ Քրիստոս իրմէ բոլորով անուշահոտութեամբ պիտի լուծէր օձէն բոլորով մահուան հոտը: Իսկ զմուռնը որ բժշկարար գորութիւն ունի, ցոյց կու տայ որ Քրիստոս ինք պիտի ըլլար բժիշկը անկեալ մարդկութեան*»:⁷

Ընթերցո՛ղ բարեկամ, Քրիստոսը դարձուցա՞ծ ես բժիշկը ինկածիդ: Եթէ դարձուցած ես, մարդիկ անպայման Քրիստոսի անոյշ հոտը պիտի առնեն քեզմէ: Այդ հոտը՝ փրկութեանդ հոտն է:

14.- Հին Կտակարանի մէջ ոեւէ ակնարկութիւն կա՞յ որ Քրիստոս իսպ բարձրանալով կամ փայտի վրայ գամուելով պիտի մեռնէր:

Թէպէտ կարելորը մահուան իրողութիւնն է եւ այդ մահուան իբրեւ արդիւնք մեր փրկութիւնն է եւ ո՛չ թէ կերպը կամ ձեւը որով մահը տեղի ունեցաւ, այսուհանդերձ, հարցումին պատասխանը Աստուածաշունչը կու տայ:

---

⁷ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 44:

Նախֆան ուղղակիորեն պատասխանի անցնիլը, հարց տանք որ արդեօք Աստուածաշունչին մէջ փայտէ կախուելով կամ ընդհանրապէս կախուելով մեռնողներու օրինակներ ունի՞նք: Օրինակները բազմաթիւ են.–

Յովսէփ բանտին մէջ եղած ատեն, երազ տեսած էր թէ փարաւոնին հացագործը բանտէն պիտի հանուէր եւ ծառէ մը պիտի կախուէր եւ այդպէս ալ եղաւ (Մն 40.19, 22): Համանը կախուելով մեռաւ (Նսք 7.10), Համանին տասը զաւակներն ալ կախուելով մեռան (Նսք 9.13, 25): Գայիի թագաւորը փայտի վրայ կախուելով մեռաւ (Յես 8.29): Բազմաթիւ Իսրայէլացի իշխաններ կախուելով մեռան (Թւ 25.2, Ողբ 5.12): Յեսու հինգ թագաւորներ հինգ ծառերէ կախեց (Յես 10.26): Յեբուսէն սպաննողները եւս կախուեցան (Բ.Թգ 4.12): Սաւուղի սերունդէն եօթը հոգիներ կախուեցան (Բ.Թգ 21.6, 9): Ասուերոս թագաւորին երկու ներքինիները՝ Բիգթան եւ Թարէս, որոնք կը ծրագրէին թագաւորը սպաննել, *«երկուքն ալ ծառէ մը կախուեցան»* (Նսք 2.21–23): Եզրասի գիրքին մէջ կը կարդանք որ Պարսիկներու Դարեհ Ա. թագաւորը հրաման կ'արձակէ փայտէ կախել այն մարդը որ արգելք կը կենայ տաճարի վերաշինութեան (Եզր 6.11):

Հիմա ուղղակիորեն անցնինք հարցումին պատասխանին: Նախ ըսեմ որ Հին Կտակարանի մէջ բացայայտօրէն գրուած չէ որ Յիսուս փայտէ կախուելով, այլ խօսքով՝ խաչելութեամբ պիտի մեռնէր,⁸ բայց հոն կան այնպիսի արտայայտութիւններ եւ խօսքեր, որոնք ցոյց կու տան որ մեր Տէրը փայտէ կախուելով՝ խաչելութեամբ, պիտի մեռնէր: Թուե՞նք զանոնք.–

1.– Թուոց գիրքին մէջ կը կարդանք որ երբ Իսրայէլի ժողովուրդը սկսաւ տրտնջալ Աստուծոյ դէմ կերակուրի ու խմելիքի համար, Աստուած *«ժողովուրդին վրայ կիզող օձեր դրկեց, որոնք խածին ժողովուրդը, այնպէս որ Իսրայէլէն շատ ժողովուրդ մեռաւ»*: Ժողովուրդը աղաչեց Մովսէսի որ աղօթէ իրեն համար եւ Մովսէս աղօթեց: Աստուած Մովսէսին հրահանգեց պղինձէ կիզող օձ մը շինել եւ զանիկա ձողի մը վրայ կախել, որպէսզի ով որ օձէն խածուի, անոր նայի եւ բժշկուի: Անմիջապէս *«Մովսէս պղինձէ օձ մը շինեց եւ զանիկա ձողի մը վրայ դրաւ: Երբ օձ մը մարդ մը խածնէր եւ մարդը պղինձէ օձին նայէր, անմիջապէս կ'առողջանար»* (Թւ 21.4–9):

Պղինձէ օձին բարձրացուիլը ձողի մը վրայ անառարկելիօրէն եւ անհերքելիօրէն Քրիստոսի խաչելութեան կամ խաչ բարձրացումին նախապատկերացումն էր: Քրիստոս ի՞նքն ալ պղինձէ օձին բարձրացուիլը ձողի մը վրայ նկատեց նախապատկերացումը իր խաչ բարձրացումին, որովհետեւ ըսաւ. *«Ինչպէս Մովսէս պղինձէ օձը բարձրացուց անապատին*

⁸ «Փայտէ կախուիլ» եւ «խաչելութիւն» բառերը փոխն ի փոխ գործածելուս պատճառը այն է՝ որ անցեալին խաչելութիւնը տեսակ-տեսակ ձեւերով տեղի կ'ունենար: Թէ Քրիստոսի խաչելութեան ժամանակ փայտը ի՞նչ ձեւով կանգնեցուած էր՝ առաջարկուած բացատրութիւնները հակասական են. եւ պիտի չուզեմ ասոր մասին խօսիլ, ո՛չ միայն որովհետեւ մեր նիւթի ծիրէն դուրս կ'իյնայ, այլ որովհետեւ անկարելի է հարց կը նկատեմ զայն:

մէջ, նոյնպէս ալ Մարդու Որդին պէտք է բարձրանայ, որպէսզի անոր հաւատացողը յաւիտենական կեանք ունենայ» (Յե 3.14-15): Ա. Օգոստինոս խօսելով Մովսէսի կողմէ ձողի մը վրայ պղինձէ օձին բարձրացումին մասին՝ կ'ըսէ. «Աստուծոյ հրամանով, Մովսէսին կողմէ պղինձէ օձին բարձրացումը ձողի մը վրայ, կը նախապատկերացնէր Քրիստոսի խաչ բարձրացումը»:

2.- Աստուած Մովսէսին կ'ըսէ. «Երբ մարդ մը մահու արժանի մեղք մը գործէ, զանհկա մեղքներու համար ծառէ մը կախէ, անոր մարմինը գիշերը ծառին վրայ պէտք չէ մնայ, այլ նոյն օրը անպատնաս պէտք է թաղուի, որովհետեւ կախուածը Աստուծոյ անհիծածն է» (Բ.Օր 21.22-23): Որքան ալ թուի որ այս խօսքին եւ Քրիստոսի խաչելութեան միջեւ կապ չկայ, բայց խորքին մէջ շատ սե'րտ կապ կայ. եթէ Պօղոս առաքեալ կապ կը գտնէ այս խօսքին եւ Քրիստոսի խաչելութեան միջեւ, մենք ի՞նչպէս կրնանք կապ չգտնել: Առաքեալը կ'ըսէ. «Քրիստոս Օրէնքի այդ անէծքէն մեզ ազատեց, ինք մեր տեղը անէծքի առարկայ դառնալով, որովհետեւ Օրէնքի գիրքին մէջ գրուած է.- Անհիծեալ է ան՝ որ փայտէ կը կախուի» (Գղ 3.13): Աստուածային հրահանգին մէջ երեք բաներ ուշագրաւ են.-

ա.- Ծառէ մը կախուողը պէտք է մահուան արժանի բան մը ըրած ըլլայ: Քրիստոս բնականօրէն մահուան արժանի բան մը ըրած չէր, բայց մե'նք է որ մահուան արժանի բան ըրած էինք. ի՞նչ ըրած էինք. մեղք գործած էինք: Եւ քանի որ «մեղքին վարձատրութիւնը մահ է» (Հն 6.23, Եզ 18.20), ուրեմն Քրիստոս պէտք է մեռնէր, եւ մեռնէր փայտէ կախուելով:

բ.- «Անոր մարմինը գիշերը ծառին վրայ պէտք չէ մնայ, այլ նոյն օրը անպատնաս պէտք է թաղուի»: Աստուածային հրահանգ էր որ մահուան դատապարտուած եւ փայտէ կախուած մարդը նոյն օրն իսկ փայտէն վար իջեցուէր եւ թաղուէր: Յիսուս ինքն ալ նոյն օրը վար իջեցուեցաւ խաչէն (Մր 15.42-43):

գ.- Քրիստոս չէր կրնար մեզ Օրէնքի անէծքէն ազատել առանց փայտէ կախուելու, այլ խօսքով՝ առանց խաչուելու, որովհետեւ փայտէ կախուածը ի'նք «Աստուծոյ անհիծածն է»: Քրիստոս մեզ Օրէնքի անէծքէն ազատելու համար պէտք էր ի'նք անէծքի առարկայ դառնար, իսկ անէծքի առարկայ դառնալու համար պէտք էր փայտէ կախուէր: Այս իրողութենէն մեկնելով, ամենայն վստահութեամբ կրնանք ըսել որ Քրիստոսի փայտէ կախուելուն մասին վկայութիւն մըն է Բ.Օր 21.22-23ը, թէպէտ ծածուկ վկայութիւն մը:

3.- Մեսիական գլուխ մըն է Սաղմոսի 69-րդ գլուխը իր մեծ բաժինով: Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ. «Ծարաւցած ատենս՝ քացախ խմցուցին ինծի» (Սղ 69.21): Դաւիթին նման բան չէ եղած, բայց մեր Տիրոջ ու Փրկիչին եղաւ (Ղկ 23.36, Մտ 27.48): Այս համարը զօրաւոր փաստ մըն է որ Յիսուս փայտէ կախուելով եւ խաչուելով պիտի մեռնէր,

որովհետեւ քաջախի լինելը փայտէ կախուողներուն կը տրուէր եւ ո՛չ թէ այլ ձեւով մահուան դատապարտուողներուն:

4.- *«Տիրոջը բազուկը որո՞ւն յայտնուեցաւ»* (Ես 53.1): Հայրերէն ոմանք այս բառերուն մէջ Քրիստոսի խաչելութեան ակնարկութիւն գտած են: *«Տիրոջը բազուկը... յայտնուեցաւ»* ըսելը՝ համագոր է ըսելու. *«Տիրոջը բազուկները (խաչին վրայ) տարածուեցան, հանդէս եկան»*: Ս. Կիրեղ Երուսաղէմացի Հայրապետ խօսելով Ես 53.1-ին մասին՝ կ'ըսէ. *«Մեանչելի բան է որ երկնաւորներ եւ երկրաւորներ տեսնեն Տիրոջ բազուկները խաչին վրայ տարածուած՝ գրկելու համար ժողովուրդները...»*:

5.- Ամբողջութեամբ Մեսիական գլուխ մըն է Սաղմոսի 22-րդ գլուխը: Այս պարագայիս մեզ հետաքրքրողը 16-րդ համարն է որ կ'ըսէ. *«Ձեռներս ու ոտներս ծակեցին»*: Թէեւ Դաւիթ մարգարէին բառերն են ասոնք, բայց գիտեմք որ Դաւիթի անձին չեն վերաբերիր: Դաւիթին ձեռներն ու ոտները չծակեցին եւ ո՛չ ալ անոր պատմութեան լրաց վիճակ ձգեցին (համար 18), բայց Քրիստոսի ձեռներն ու ոտները ծակեցին եւ իր *«հագուստները բաժնելու համար վիճակ ձգեցին»* (Գրծ 2.23, Մտ 27.35, Մր 15.24, Դկ 23.33, Յհ 19.18):

«Ձեռներս ու ոտներս ծակեցին»: Հին Կտակարանի մէջ արձանագրուած այս մարգարէութիւնը անառարկելիօրէն եւ շատ յստակօրէն կը պարզեն որ սկիզբէն ճշդուած էր որ Քրիստոս խաչելութեամբ պիտի մեռնէր: Եթէ այլ ձեւով մեռնէր՝ իր ձեռներն ու ոտները ինչո՞ւ պիտի ծակուէին:

6.- Յիշեցէք Յակոբ նահապետին տեսած երազը: Ան կը տեսնէ *«սանդուխ մը երկրի վրայ դրուած էր, որուն գլուխը երկինք կը հասնէր եւ ահա Աստուծոյ հրեշտակները անկէ կ'ելլէին ու կ'իջնէին»* (Մն 28.12): Եկեղեցւոյ հայրերէն շատեր, ինչպէս Զարեհ Արք. Ազնաւորեան նաեւ, տեսիլով Յակոբին յայտնուած այս սանդուխը նկատած են նախօրինակը Քրիստոսի խաչին: Եւ ալ այդպէս է:

Սանդուխին մէկ ծայրը երկրի վրայ իսկ միւս ծայրը երկինք հասած կը ներկայացուի, ցոյց տալու համար, որ հետագային՝ խաչով էր որ իրարու պիտի կապուէին երկինք եւ երկիր, այլ խօսքով՝ Աստուած եւ մարդ: Սանդուխին վրայէն հրեշտակներուն ելեւէջը կը պարզէ Աստուած եւ մարդ այն յարաբերութիւնը, այն մօտիկութիւնը, այն գործակցութիւնը որ խաչով պիտի իրականանար:

7.- *«Ձեզ երկնցած բազուկով ... պիտի փրկեմ»* (Ել 6.6): Ասիկա Աստուծոյ խօսքն ու խոստումն է ուղղուած Մովսէսին, Երրայեցիները Եգիպտոսի գերութենէն ազատագրելէ անմիջապէս առաջ: Կարգ մը հեղինակներ գեղեցիկ պատկերացումով մը, *«Ձեզ երկնցած բազուկով ... պիտի փրկեմ»* խօսքը ակնարկութիւն կը նկատեն Քրիստոսի խաչելութեան՝ ըսելով. *«Քրիստոս ի՞նքն էր որ իր բազուկները խաչին վրայ երկնցնելով ու տարածելով մարդիկը պիտի ազատագրէր իսկական Եգիպտոսի, այլ խօսքով՝ մեղքի ստրկութենէն»*:

8.- Հին Կտակարանի մէջ յիշուած գատկական գառնուկը եւ կենդանական այլ գոհերը նախապատկերացումն էին իսկական գատկական Գառնուկին որ Քրիստոս ի՛նք պիտի ըլլար (Եբր 10.9): Աստուածային հրահանգ էր որ գատկական գառնուկը ուտուէր առանց անոր որեւէ մէկ ոսկորը կոտրելու (Ել 12.46, Թւ 9.12, Սդ 34.20): Ահա թէ ինչու Յիսուսի որեւէ մէկ ոսկորը չկոտրեցին: Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. *«Բայց երբ Յիսուսի եկան, տեսան որ անիկա արդէն իսկ մեռած էր, ուստի չկոտրեցին անոր սրունքները:... Ասիկա պատահեցաւ՝ որպէսզի իրականանայ Սուրբ Գիրքերուն մէջ ըսուածը.- "Անոր որեւէ մէկ ոսկորը պիտի չփշրուի"»* (Յհ 19.33, 36):

Եթէ գատկական գառնուկին ոեւէ մէկ ոսկորը պէտք չէր կոտրուէր եւ եթէ գատկական գառնուկը նախապատկերացումն էր Քրիստոս-գառնուկին, ապա ուրեմն, ամենայն վստահութեամբ կարելի է ըսել որ Ել 12.46-ին եւ Թւ 9.12-ին մէջ արձանագրուած ոսկորները չկոտրելու հրահանգը, Քրիստոսի խաչելութեան ակնարկութիւն են, որովհետեւ փայտէ կախուողներուն սրունքները միայն կը կոտրէին անցեալին:

Աւելի պարզ բացատրութեամբ, եթէ միայն փայտէ կախուողներուն սրունքները կը կոտրէին եւ եթէ Քրիստոսի ոսկորները չկոտրելու հրահանգ կը տրուի, յստակ է ուրեմն որ սկիզբէն նշդուած ու որոշուած էր որ մեր Տէրը փայտէ կախուելով պիտի մեռնէր:

15.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Յիսուս երբ աշակերտներուն ըսաւ. *«Ան որ սուր չունի՝ թող իր վերարկուն ծախէ եւ իրեն համար սուր գնէ»* (Ղկ 22.36):

Յիսուս իր երկրաւոր կեանքի վերջին մէկ-երկու օրերը կ'ապրէր, գիտէր հարկաւ որ շուտով պիտի ձերբակալուէր, չարչարուէր եւ խաչ բարձրացուէր, ուստի կարիքը կը գգար յիշեցնելու իր աշակերտներուն թէ իրենց հետ պէտք էր «սուր» ունենային:

Աշակերտները նիւթական իմաստով հասկեցան Յիսուսի խօսքը եւ ըսին. *«Տէր, ահաւասիկ հոս երկու սուր կայ»*: Վստահաբար Յիսուս չուրախացաւ եւ չֆաջալերուեցաւ իրենց տուած պատասխանէն, երբ ըսաւ. *«Կը բաւէ»* (Ղկ 22.38): Եթէ խօսքը նիւթական սուրի մասին ըլլար, Յիսուս պիտի չըսէր. *«Կը բաւէ»*, այլ պիտի ըսէր՝ *«Կը բաւեն»*:

Երբեմն իսլամներ կը սիրեն կանգ առնել Յիսուսի *«Ան որ սուր չունի՝ թող... սուր գնէ»* խօսքին վրայ, ըսելու համար մեզի՝ *«տեսէ՛ք, ձեր այ կրօնքը սուրի կրօնք է»*: Անոնց եւ բոլոր այդպէս մտածողներուն կը յիշեցնեմ, որ Յիսուս նիւթական սուրի մասին չէր որ կը խօսէր եւ փաստը նոյնինքն Յիսուս կու տայ: Երբ գինուորները եկան Յիսուսը ձերբակալելու, *«Սիմոն Պետրոս, որ սուր մը ունէր, քաշեց սուրը եւ գարկաւ քահանայապետին ծառային՝ կտրելով անոր աջ ականջը»*: Յիսուս անմիջապէս Պետրոսի ըսաւ. *«Սուրը իր պատեանը դիր»* (Յհ 18.10-11):

Եթէ Յիսուս նիւթական սուրի մասին կը խօսէր՝ պիտի չհրահանգէր Պետրոսի սուրը իր պատեանը դնել: Մատթէոսի մէջ կը կարդանք որ Յիսուս յաւելեալ բան մըն ալ ըսաւ. *«Սուրդ տեղը դիր, որովհետեւ ո՛վ որ սուր կ'առնէ՝ սուրով պիտի մ'եննի»* (Մտ 26.52):

Արդ, եթէ Յիսուս նիւթական սուրի մասին չէր որ կը խօսէր, հապա ի՞նչ սուրի մասին էր որ կը խօսէր: Կարելի է ըսել որ երեք տեսակ «սուրերու» մասին է որ կը խօսէր.--

1.– Սուրը անցեալին Եբրայական մտածողութեան մէջ, ինչպէս նաեւ Միջին Արեւելի բոլոր ժողովուրդներուն համար, պատերազմի խորհրդանիշ էր: Հետեւաբար, Յիսուս երբ կոչ կ'ուղղէր իր աշակերտներուն սուր գնելու, խորքին մէջ հոգեւոր պատերազմի պատրաստ ըլլալու կոչ մըն էր որ կ'ուղղէր անոնց: Հովիւր պիտի գարնուէր եւ հօտը ենթակայ պիտի ըլլար ցրուելու: Յիսուսի նման իր աշակերտները եւս հոգեւոր պատերազմէ պիտի անցնէին: Անոնք պէտք էր պատրա՛ստ ըլլային՝ «սուրը» մէջքին դրած զինուորի մը նման:

Յիսուսի աշակերտները անցեալին եւ այսօր, միայն Աստուծոյ «սուրով», այսինքն՝ Աստուծոյ սպառազինութիւնը իրենց վրայ ունենալով միայն կրնան թշնամիին լուծը կոտրել եւ կանգուն մնալ (Եփ 6.13): Յիսուսի աշակերտներուն թշնամին Սատանան ինքն է: Երբ Յիսուս պատուիրեց իր աշակերտներուն սուր գնել, իսկութեան մէջ, անոնց պատուիրած եղաւ մերժել Սատանային լուծը որ Սատանան կը պատրաստուէր իրենց վրայ դնելու, եւ ի՞նչ էր այդ լուծը, եթէ ոչ Յիսուսի ձերբակալութեան առիթով ցրուելու լուծը, յուսահատելու լուծը, անհաւատութեան լուծը, իրենց հաւատքը կորսնցնելու ու խորտակուելու լուծը:

Սատանային համար ամենէն պատեհ առիթը աշակերտները հարուածելու եւ անոնց հաւատքը խախտելու՝ Յիսուսի ձերբակալութեան պահն էր: Ահաւասիկ այդ պահը կը մօտենար: Աշակերտները պէտք էր հաւատքի՛ եւ վստահութեա՛ն «սուրով», հաւատարմութեա՛ն եւ հնազանդութեա՛ն «սուրով» զինուած ըլլային, այլ խօսքով՝ հոգեւորապէս պատերազմելու պատրաստ ու տրամադիր պէտք էր ըլլային, այլապէս՝ կրնային իրենց հաւատքը ուրանալ վախի կամ այլ պատճառով մը:

2.– Սուրը նաեւ Աստուծոյ խօսքն է: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Առէ՛ք նաեւ փրկութեան սաղաւարտը եւ Սուրբ Հոգիին սուրը, այսինքն՝ Աստուծոյ խօսքը»* (Եփ 6.17): Համաձայն այս համարին, սուր առնել, կը նշանակէ՝ ապաւինիլ ու կառչիլ Աստուծոյ խօսքին, սպառազինուիլ եւ լիցքաւորուիլ Աստուծոյ խօսքով, գօտեպնդուիլ, պատրաստուիլ ու պաշտպանուիլ Աստուծոյ կենդանի խօսքով: Երբ Յիսուս մահուան սեմին կանգնած կը պատուիրէ իր աշակերտներուն սուր առնել, ուրիշ բան պատուիրած չըլլար անոնց եթէ ոչ՝ հաւատալ ու վստահիլ իր խօսքերուն, իր խոստումներուն, մանաւանդ հաւատալ ինքնիր մահուան եւ յարութեան վերաբերեալ իր արտասանած բոլոր խօսքերուն:

Ունի՞ս Աստուծոյ խօսքին սուրբ: Այլ բացատրութեամբ մը, կը կարդա՞ս Աստուածաշունչը: Եւ եթէ կը կարդաս, կը հաւատա՞ս եւ կը կառչի՞ս այդտեղ ըսուածներուն: Սատանան լա՛ւ գիտէ Աստուածաշունչը: Ան երբ Յիսուսը փորձելու մօտեցաւ՝ մէջբերումներ կատարեց Աստուածաշունչէն (Մտ 4.1.11): Աստուածաշունչը քու զինամթերքդ պէտք է դարձնես: Եթէ Սատանան զինամթերքդ քեզմէ լաւ գիտնայ՝ դուն ի՞նչպէս կրնաս յաղթել անոր:

3.- «Սուր» բացատրութեան կապակցութեամբ երրորդ մեկնութիւն մը եւս առաջարկուած է, որ ներկայացուած առաջին երկու մեկնութեանց հետ կը կազմէ մէկ ամբողջութիւն: Սուր առնել, կը նշանակէ՝ պատրաստ ըլլալ հալածանքի ու տառապանքի: Աշակերտը Ուսուցիչէն աւելի մեծ չէ; *«Եթէ զիս հալածեցին, ձեզ ալ պիտի հալածեն»* (Յե 15.20) ըսաւ Յիսուս իր աշակերտներուն: Հետեւաբար, «սուր առնել» բացատրութիւնը համագոր է ըսելու՝ պատրաստ ըլլալ ամէն տեսակ նեղութեան ու չարչարանքի Յիսուսի անունին եւ փառքին համար:

Սուր առնելը Տէրունական հրահանգ է: Սուր առնելը՝ կեանքի հրամցուցած դժուարութիւնները յանձնառու ոգիով դիմակայել է: Դուն յանձնառո՞ւ ես Յիսուսի համար տանջանք ու նեղութիւն կրելու: Սիրտդ պատրա՞ստ է խոցուելու զրպարտութեան սուրով Աստուծոյ փառքին համար: Յօժա՞ր ես փառքէ ու պատիւէ զրկուելու որպէսզի Տէրը ինք փառաւորուի ու պատուընդի կեանքիդ մէջ:

Հարցումին պատասխանը տուի, բայց կ'ուզեմ կոչո՞ւլ աւարտել...-

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Կեանքը պատերա՛զմ է: Առանց սուրի մի՛ իջներ պատերազմի դաշտ: Աստուածատուր սուրով միայն կրնաս պարտութեան մատնել Թշնամիդ: Այդ սուրը իսա՛չն է: Խաչով ու իսաչեալիւն հաւատքով չզրկուած մարդուն համար չկա՛յ յաղթանակ:

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Նեղութեան հանդիպելու ակնկալութեամբ մի՛ ապրիր, բայց երբ նեղութիւնը գայ՝ մի՛ փախչիր անկէ ու մի՛ տրտնջար անոր համար, այլ մի՛շտ յիշէ, որ *«քոյր անոնք որոնք կ'ուզեն աստուածպաշտութեամբ Քրիստոս Յիսուսի միացած ապրիլ, անպայման հալածանքներու պիտի ենթարկուին»* (Բ.Տմ 3.12):

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Այսինքն՝ պատրա՛ստ եղիր տառապելու Փրկիչիդ սիրոյն համար: Փրկիչին սիրոյն համար տառապիլ, կը նշանակէ՝ աւետարանչութեան նամբուն վրայ տառապիլ, իսաչելութեան վկայութեան համար տառապիլ, անհաւատ մարդիկը հաւատքի բերելու համար տառապիլ:

Սո՛ւր առ քեզի, ո՛վ բարեկամ: Հաւատքի՛ սուրը, հաւատարմութեան՛ սուրը, Աստուծոյ խօսքի՛ն սուրը, վստահութեան՛ սուրը, եւ մանաւանդ փառաբանութեան՛ սուրը: Երբ մարդիկ քեզի դէմ պայքարին Յիսուսի հետեւորդ մը ըլլալուդ համար՝ հաւատքի թող չխախտի, վստահութիւնդ թող չկորսուի եւ գԱստուած փառաբանող բերանդ լուր թող չմնայ: Աստուծոյ խօսքին սո՛ւրը առ քեզի, ո՛վ բարեկամ:

16.- Յիսուսի մատնիչը՝ Յուդա Իսկարիոտացին, Վերջին Ընթրիքի ընթացքին Քրիստոսի օրհնած Հացէն ու Գինիէն կերա՞ւ ու խմե՞ց, այլ խօսքով, Սուրբ Հաղորդութիւն ստացա՞ւ:

Իբրեւ պատասխան երկու տեսութիւններ կան.-

ԱՌԱՋԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ:

1.- Ըստ առաջին տեսութեան, Յուդա Իսկարիոտացին մասնակցեցաւ Վերջին Ընթրիքին բայց չմասնակցեցաւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին: Այլ բացատրութեամբ, Յուդա գատկական ընթրիքը ընել է եւ խումբէն բաժնուել է ե՛տք էր որ Յիսուս հաստատեց Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը:

Թէ Յուդա մասնակցեցաւ գատկական Վերջին Ընթրիքին՝ ասիկա յստակ է նոյնիմէն Աւետարաններուն պատումէն: Մատթէոս կ'ըսէ. *«Երեկոյեան, Յիսուս իր տասներկու աշակերտներուն հետ ընթրիքի նստաւ»* (Մտ 26.20): Մարկոս կ'ըսէ. *«Երեկոյեան, Յիսուս տասներկու աշակերտներուն հետ եկաւ»* (Մր 14.17): Իսկ Ղուկաս կ'ըսէ. *«Երբ ժամը հասաւ, Յիսուս տասներկու առաքեալներուն հետ սեղան բազմեցաւ»* (Ղկ 22.14): Թէ՛ Մատթէոս, թէ՛ Մարկոս եւ թէ՛ Ղուկաս կը յիշեն որ երբ Յիսուս սեղան նստաւ, «տասներկու» առաքեալներն ալ ներկայ էին:

Ըստ Մատթէոսի, Մարկոսի եւ Ղուկասի, Յիսուս գատկական ընթրիքը ընել է եւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատել է ետք, իր աշակերտներուն հետ Ձիթենեաց լեռ ելաւ (Մտ 26.20-30, Մր 14.17-26, Ղկ 22.14-22, 39): Հարցը կը մնայ հետեւեալը.- Յուդա գատկական ընթրիքին մասնակցել է ետք՝ բաժնուեցա՞ւ խումբէն թէ ոչ:

Առաջին տեսութեան ջատագովները երկու տուեալներ կը ներկայացնեն ցոյց տալու համար որ Յուդա գատկական ընթրիքին մասնակցել է ետք՝ հեռացաւ Վերնատունէն, երբ տակաւին մեր Տէրը Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը չէր հաստատած.-

ա.- Մատթէոս, Մարկոս եւ Ղուկաս, երեքն ալ կը յիշեն որ Յիսուս 12 առաքեալներուն հետ սեղան նստաւ, բայց անոնցմէ ո՛չ ոք կը յիշէ որ 12 առաքեալներով միասին Յիսուս Ձիթենեաց լեռ բարձրացաւ: Այլ խօսքով, համատեսական Աւետարանները երբ սեղան նստելու մասին կը խօսին՝ թիւ 12-ի յիշատակութիւնը կ'ընեն, իսկ երբ Ձիթենեաց լեռ ելլելու մասին կը խօսին՝ թիւ 12-ի յիշատակութիւնը չեն ըներ: Ասիկա ինքնին կ'ապացուցանէ որ Յուդա գատկական ընթրիքին մասնակցել է ետք եւ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատուելէ առաջ՝ հեռացաւ խումբէն: Յուդայի մեկնումէն ե՛տք էր որ Յիսուս Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը հաստատեց, ապա անմիջապէս դէպի Ձիթենեաց լեռ մեկնեցաւ:

բ.- Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ երբ Տէրը յայտնեց թէ աշակերտներէն մէկը գինք պիտի մատնէ, *«Միմոն Պետրոս»*

նշան ըրաւ Յովհաննէսին՝ հարցնելու թէ որո՞ւն համար կ'ըսէ»: Յովհաննէս հարցուց եւ Տէրը պատասխանեց. «Պատառը թաթխելով որո՞ւն որ տամ՝ ան է»: Ապա Յիսուս «պատառը թաթխելով տուաւ Իսկարիոտացի Յուդային:... Յուդա պատառը առնելէ ետք՝ անմիջապէս դուրս ելաւ: Եւ գիշեր էր» (Յհ 13.21-30 տե՛ս նաեւ 13.2): Պատառը գոր Յիսուս թաթխեց եւ Յուդային տուաւ, բնականօրէն այն հացը չէր որ իր մարմինը պիտի պատկերացնէր, այլ՝ ընթրիքի համար սեղան դրուած ուտելիքին մաս կազմող պատառ մըն էր:

Հիմնուելով այս համարներուն վրայ, կարելի է ըսել որ Յիսուս եւ աշակերտները տակաւին ընթրիքի մէջ էին կամ ընթրիքի աւարտին էին գրեթէ, երբ այս դէպքը տեղի ունեցաւ, եւ հետեւաբար Յուդա մեկնեցաւ երբ տակաւին Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդը չէր հաստատուած:

Ըսի, որ Յիսուսի կողմէ Յուդային տրուած պատառը՝ ընթրիքէն պատառ մըն էր եւ ո՛չ թէ իր կողմէ իբրեւ իր մարմինը օրհնուելիք հացը: Փաստօրէն Մատթէոսի եւ Մարկոսի մէջ կը կարդանք, ուր Յիսուս ուզելով բացայայտել մատնիչը՝ ըսաւ. «Ան որ իր ձեռքը ինծի հետ պնակին երկնցուց՝ ան է մատնիչը» (Մտ 26.23, Մր 14.20): Միայն Յուդա՞ն ձեռքը երկնցուց: Բնականօրէն ո՛չ: Բոլոր աշակերտներն ալ Յիսուսի հետ իրենց ձեռքերը կ'երկնցնէին այն պնակին որ սեղանին մէջտեղ դրուած էր: Այդ պնակը հասարակաց պնակ մըն էր, ուստի բոլորն ալ իրենց ձեռքերը կ'երկնցնէին անոր:

Եւ քանի որ բոլորն ալ իրենց ձեռքերը կ'երկնցնէին պնակին, ուրեմն, հիմնուելով Յիսուսի խօսքին վրայ՝ «Ան որ իր ձեռքը ինծի հետ պնակին երկնցուց՝ ան է մատնիչը», կարելի չէր գիտնալ կամ ցանցնալ մատնիչը: Ճիշդ անոր համար ալ, աշակերտները, յատկապէս Յիսուսի մօտիկ եղող աշակերտները՝ Պետրոս եւ Յովհաննէս, աւելի յստակ նշան մը ուզեցին, որպէսզի գիտնային թէ ո՛վ պիտի ըլլար մատնիչը, եւ այդ յստակ նշանին մասին կը կարդանք Յովհաննու Աւետարանին մէջ, ինչ որ տեսանք արդէն: Մատթէոսի եւ Մարկոսի աւետարաններուն մէջ Յուդա ի՛նքն էր որ ձեռքը պնակին երկնցուց, իսկ Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ, Յիսուս ի՛նքն էր որ պատառը պնակին մէջ թաթխեց եւ տուաւ Յուդային (Յհ 13.26):

ԵՐԿՐՈՐԴ ՏԵՍՈՒԹԻԻՆ:

2.- Իսկ անոնք որոնք կը հաստատեն թէ Յուդա Իսկարիոտացին ի՛նքն էր կերաւ օրհնուած Հացէն եւ խմեց օրհնուած Բաժակէն, իրենց տեսութիւնը կամ բացատրութիւնը կը հիմնեն Դուկասու Աւետարանին 22.19-21-ին վրայ որ կ'ըսէ. «Ապա հաց առաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Աստուծոյ, կտրեց եւ աշակերտներուն տուաւ, ըսելով.– Ասիկա մարմինս է, որ ձեզի համար տրուած է: Ասիկա կատարեցէք իմ յիշատակիս համար: Նոյնպէս, ընթրիքէն ետք, բաժակն ալ առաւ եւ ըսաւ.– "Այս բաժակը Աստուծոյ նոր ուխտն է, կնքուած իմ արիւնովս, որ ձեզի համար կը հոսի": Բայց տես զիս մատնողը ինծի հետ սեղան նստած

է»: Երկրորդ տեսութեան պաշտպանները հիմնուելով յատկապէս վերջին տողին վրայ՝ *«Ահա զիս մատնողը ինծի հետ սեղան նստած է»*, կ'ըսեն, որ Յիսուս հաստատել է ետք թէ *«բաժակը Աստուծոյ նոր ուխտն է»*, ինքն իսկ կը վկայէ որ Յուդա իրեն *«հետ սեղան նստած է»*: Ուրեմն, Յուդա կերաւ Հացէն եւ խմեց Բաժակէն:

Ասոր դիմաց, առաջին տեսութեան պաշտպանները կ'ըսեն, որ Ղուկասու Աւետարանին մէջ չենք կարդար որ Յիսուս պատուիրեց իր աշակերտներուն խմել Բաժակէն: Այլ խօսքով, Ղուկասու մէջ չենք հանդիպիր՝ *«Առէ՛ք խմեցէ՛ք»* խօսքին կամ հրահանգին, մինչդեռ Մատթէոս կը յիշէ որ Յիսուս բաժակը օրհնել է ետք, տուաւ իր աշակերտներուն եւ ըսաւ. *«Բոլորդ խմեցէ՛ք ասկէ...»* (Մտ 26.28): Մարկոս եւս կը յիշէ որ Յիսուս *«բաժակը առաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Աստուծոյ եւ աշակերտներուն տուաւ, եւ բոլորն ալ խմեցին բաժակէն»* (Մր 14.23):

Ասոնց հակառակ, երկրորդ տեսութեան պաշտպանները տրամաբանական առարկութիւն մը կ'ընեն ըսելով. *«Եթէ Մատթէոսի եւ Մարկոսի մէջ "Առէ՛ք կերէ՛ք" եւ "Առէ՛ք խմեցէ՛ք" կ'ըսուի եւ եթէ Ղուկաս ցոյց կու տայ որ Յուդա ներկայ էր այս խօսքին ժամանակ, ուրեմն կասկած չի մնար որ Յուդա ի՛նքն էր կերաւ Հացէն ու խմեց Բաժակէն»*:

Ի պատասխան, առաջին տեսութեան հետեւորդները կ'ըսեն. *«Երբ Յիսուս Ղուկասի մէջ ըսաւ. – "Ահա զիս մատնողը ինծի հետ սեղան նստած է", Յուդա ազդուելով այս խօսքէն, անմիջապէս ձգեց դուրս ելաւ, եւ ապա աշակերտները առին Բաժակը եւ խմեցին անկէ»*:

17.– Մարկոսի եւ Մատթէոսի Աւետարաններուն մէջ կը կարդանք. *«Վեց օր ետք, Յիսուս իր հետ առաւ Պետրոսը, Յակոբոս եւ Յովհաննէս եղբայրները եւ զանոնք բարձր լեռ մը հանեց, ուր առանձին էին»*: (Մտ 17.1, Մր 9.2): Իսկ Ղուկասի մէջ կը կարդանք. *«Այս խօսքերը ըսելէ շուրջ ութը օրեր ետք, Յիսուս իր հետ առնելով Պետրոսը, Յակոբոսը եւ Յովհաննէսը, լեռ ելաւ աղօթելու»* (Ղկ 9.28): Մատթէոս եւ Մարկոս կը յիշեն *«վեց օր ետք»*, իսկ Ղուկաս՝ *«ութը օր ետք»*: Ի՞նչպէս կարելի է հաշտեցնել այս «հակասութիւնը»:

Հակասութիւն չկա՛յ: Համաձայն Մատթէոսի եւ Մարկոսի, Յիսուս «վեց օր ետք» այլակերպութեան լեռը բարձրացաւ, իսկ համաձայն Ղուկասի՝ «ութը օր ետք»: Նախ պէտք է գշտել թէ ի՞նչ բան է «վեց օր ետք» կամ «ութը օր ետք»: Եթէ կարդաք վերոյիշեալ համարներուն նախորդող բաժինները, կը տեսնէք որ Յիսուս խօսած է իր մահուան մասին (Մտ 16.21, Մր 8.31, Ղկ 9.22): Հետեւաբար, ըսել ուզուածը այն է՝ որ Յիսուս իր մահուան մասին խօսելէ վեց կամ ութը օր ետք, հետը առաւ Պետրոսը, Յակոբոսը եւ Յովհաննէսը եւ լեռ բարձրացաւ:

«Հակասութիւնը» կը լուծուի եթէ նկատի առնենք որ Մատթէոս եւ Մարկոս նկատի չեն առներ առաջին եւ վերջին օրերը, այլ խօսքով, նկատի չեն առներ առաջին օրը՝ որուն ընթացքին Յիսուս խօսեցաւ իր մահուան մասին, եւ ութերորդ օրը՝ որուն ընթացքին Յիսուս այլակերպուեցաւ: Յիսուսի ինքնիւր մահուան մասին խօսելուն եւ իր այլակերպութեան միջեւ վեց օրեր կան, Մատթէոս եւ Մարկոս միայն այդ վեց օրերը նկատի կ'առնեն կամ կը հաշուեն: Իսկ Ղուկաս, առաջին եւ ութերորդ օրերն ալ կը հաշուէ, այսինքն՝ առաջին օրը որուն ընթացքին Յիսուս խօսեցաւ իր մահուան մասին՝ կը հաշուէ իբրեւ առաջին օրը, եւ վերջին օրը՝ որուն ընթացքին Յիսուս այլակերպուեցաւ՝ կը հաշուէ իբրեւ ութերորդ օրը:

Նկատառելի է նաեւ որ Մատթէոս եւ Մարկոս ճշգրիտ եզրերով կը խօսին, այլ խօսքով՝ ցիւր օրերուն թիւը կու տան, ըսելով. «Վեց օր ետք», իսկ Ղուկաս կ'ըսէ. «Շուրջ ութը օրեր ետք»: «Շուրջ» բառին համար Ղուկասի համար գործածած (Յունարէն՝ ὠσεΙ «օսի») բառը, ցոյց կու տայ որ Ղուկաս գիտէր թէ առաջին օրը եւ վերջին օրը կարելի չէր ամբողջական օրեր նկատել կամ հաշուել, անոր համար ալ «ութը օրեր ետք» ըսելու փոխարէն, կ'ըսէ. «"շուրջ" ութը օրեր ետք»:

Յունարէն «օսի» բառը Մատթէոսի եւ Մարկոսի աւետարաններուն մէջ չկայ:

18.– Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ աւելիով, իսկ չունեցողէն պիտի առնուի ունեցած փոքր բաժինն ալ»* (Մտ 25.29):

«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ աւելիով, իսկ չունեցողէն պիտի առնուի ունեցած փոքր բաժինն ալ» (Մտ 25.29): Եթէ երբեք այս տողը գիւնք նախորդող հատուածէն անկախաբար նկատի առնենք, կրնանք սխալ ու բացասական մեկնութեան երթալ: Յիսուս այս խօսքը արտասանեց իբրեւ եզրակացութիւն հետեւեալ դրուագին:

Մարդ մը որ կը պատրաստուէր հեռու երկիր մը երթալու, կանչեց իր ծառաները եւ *«մէկուն տուաւ հինգ հարիւր ոսկի դրամ, միւսին՝ երկու հարիւր եւ ուրիշի մը՝ հարիւր»* (Մտ 25-14-15): Հինգ հարիւր եւ երկու հարիւր ոսկի դրամ ունեցողները իրենց դրամները շահարկութեան դրին եւ զանոնք կրկնապատկուած ստացան, *«բայց ան որ հարիւր ոսկի դրամ ստացած էր, գնաց հողը փորեց եւ իր տիրոջ դրամը հոն պահեց»* (Մտ 25.18): Երբ ծառաներուն տէրը վերադարձաւ, գնահատեց առաջին երկուքը, իսկ երրորդը կոչեց՝ *«չար ու ծոյլ ծառայ»* (Մտ 25.26): Անոր տէրը հրամայեց առնել իրմէ հարիւր ոսկին եւ զայն տալ հազար ոսկի ունեցողին, եւ այս ձեւով, ունեցողին՝ աւելիով տրուեցաւ, իսկ փչ ունեցողէն՝ առնուեցաւ *«ունեցած փոքր բաժինն ալ»*:

Տէրը հարիւր ոսկի դրամ ունեցող ծառային վերաբերմունքին վրայ հիմնուելով է որ որոշեց առնել իրմէ իր ունեցածը եւ տալ շատ

ունեցողին: Մէկը չըսաւ կամ չստիպեց հարիւր ոսկի դրամ ունեցողին որ չաշխատի: Ան իր ազատ կամֆով գնաց եւ իրեն տրուածը թաղեց հողին մէջ:

Հարիւր ոսկի դրամ ունեցողն ու հինգ հարիւր ոսկի դրամ ունեցողը նոյն կարելիութիւնը, իրենց տրուած նոյն հրահանգը եւ նոյն ժամանակը ունէին, ուստի որեւէ արդարացում չէր կրնար ունենալ իր տիրոջ դիմաց եւ ո՛չ ալ որեւէ պատճառաբանութիւն կրնար ներկայացնել իր չաշխատելուն կամ դրամը չշահարկելուն համար:

«Ունեցողին պիտի տրուի...»: Ո՞վ է ունեցողը եւ ի՞նչ ունի ան: Ունեցողը՝ մարդ արարածը ինքն է, որ ունի շատ բան, գոր օրինակ, մարդը ունի հաւատալու, աշխատելու, ծառայելու, օգնելու, միտքարելու, սիրելու, յուսադրելու կարողութիւնը: Օգնելը, սիրելը, միտքարելը կրնայ անպայման դրամ տալով չըլլալ, կրնայ պարզապէս բառով մը, կամ բարեւով մը, կամ անոյշ խօսքով մը, կամ ժպիտով մը ըլլալ: Եթէ տալիք դրամ չունիս, արդեօք ժպի՞տ մըն ալ չունիս ուրիշին ցոյց տալիք: Եթէ միտքարելու համար «բարոզ խօսիլ» չես գիտեր, արդեօք երկու բառ ըսե՞լ ալ չես գիտեր:

«Չունեցողէն պիտի առնուի...»: Ո՞վ է չունեցողը: Իսկութեան մէջ «չունեցող» մարդ չկա՛յ: Ամէն մարդ որոշ շնորհք մը, պարգեւ մը, կարողութիւն մը, ձիրք մը անպայման ունի: Աշխարհի մէջ մարդ չկայ որ զրկուած ըլլայ ամէն շնորհքէ եւ ամէն կարողութենէ: Դրուագին մէջ յիշուած երեք ծառաներն ալ բան մը ստացան: Ասիկա ինքնին ապացոյց մըն է որ իւրաքանչիւր մարդ իրեն տրուած բան մը ունի: Ոմանք նուազ ունին, ոմանք աւելի ունին, բայց բոլորն ալ ունին:

Եթէ երբեք հարիւր ոսկի դրամ ունեցող ծառան կը կոչուի «չունեցող», կը կոչուի՝ ո՛չ թէ որովհետեւ դրամ չունէր, կարելիութիւն ու կարողութիւն չունէր, այլ որովհետեւ իրեն տրուածը շահարկութեան դնելու եւ կրկնապատկելու պատրաստակամութի՛ւն չունէր, եռա՛նդ չունէր, աշխատելու ախորժա՛կ չունէր, նախանձախնդրութի՛ւն չունէր, պարտականութեան գիտակցութի՛ւն չունէր, պատասխանատուութեան զգացո՛ւմ չունէր: Մէկ խօսքով, ան ծոյլ մէկն էր, եւ իր տէրն ալ զինք իբր «չար ու ծոյլ ծառայ» որակեց, որպէսզի ցոյց տար իրեն եւ մեզի, որ ծուլութիւնը՝ չաշխատիլը՝ չծառայելը՝ չարութիւն է Աստուծոյ հայեացքով:

«Ունեցողին պիտի տրուի՝ նոյնիսկ աւելիով, իսկ չունեցողէն պիտի առնուի ունեցած փոքր բաժինն ալ»: Որեւէ բան որ ունինք եթէ չգործածենք՝ կը կորսնցնենք գանիկա: Օրինակ, եթէ հաւատալու կարողութիւնը ունինք, բայց եթէ գանիկա չգործածենք նեղ ու դժուարին պահերուն, եթէ փորձութեան աստն չստրվինք մեր հայեացքը հաւատքով կեդրոնացնել Աստուծոյ վրայ՝ կրնայ մեր հաւատքը տկարանալ եւ նոյնիսկ կորսուիլ:

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «Հաւատք ունեցողին կամ ցուցաբերողին՝ Աստուած աւելիո՛վ պիտի տայ իր յայտնութիւնը եւ անոր հասկացողութիւնը, իսկ անկէ՛ որ հաւատք չունի կամ չի ցուցաբերեր՝ Աստուած պիտի առնէ եղած քիչն ալ: Գործի դրուած հաւատքը աստիճանաբար ինքզինք կը յուսաւորէ եւ առաւել կ'ամրապնդուի, մինչ երբ դադրի գործի դրուելէ՛ աստիճանաբար կ'աղօտանայ եւ ամբողջապէս կը կորսուի»:

Հաւատքը մեզի տրուած այնպիսի՛ բան մըն է որ պէտք է գործածենք փորձութեանց ժամանակ. եթէ գործածենք՝ ատիկա «նոյնիսկ աւելիո՛վ» պիտի տրուի մեզի, այսինքն՝ պիտի աւելնայ մեր հաւատքը, պիտի թրծուի, պիտի ամրապնդուի, իսկ եթէ չգործածենք՝ աւելի՛ պիտի տկարանայ եւ մեր «ունեցած փոքր բաժինն ալ»՝ հաւատքի բաժինը՝ հաւատալու կարողութիւնը, վստահելու կարողութիւնը պիտի խլուի մեզմէ:

Հարկաւ երբ կը գործածեմ «պիտի խլուի» բացատրութիւնը, այդ չի նշանակեր որ մեր հաւատքը մեզմէ առնողը կամ խլողը ուրիշն է: Եթէ մենք մեր հաւատքը ձեռքէ չտանք, մէկը չի կրնար գայն իջել մեզմէ: Հաւատքի օրինակը բազմահարիւր օրինակներէն պարզապէս մէկն էր, թէեւ՝ կարեւորագոյններէն է:

Նոյնն է օրինակ սիրոյ պարագան: Մարդը իր նմանը սիրելու կարողութիւնը ունի: Ամէն անգամ երբ առիթը բացուի մեզի, սիրոյ արարք մը կատարելու եւ մենք մերժենք կատարել՝ վստահ եղէք որ ժամանակի ընթացքին պիտի կորսնցնենք ուրիշը սիրելու մեր կարողութիւնն ու փափաքը: Սէրը սիրելով է որ կ'անի ու կը բիւրեղանայ: Որքան սիրենք՝ ա՛յնքան աւելի մեր սիրտը սիրով կը լեցուի, կը մեծնայ եւ կենսունակ կը դառնայ: Ինչպէս կրակը փայտով կը մեծնայ, այնպէս ալ սիրտ մը՝ սիրելով:

Մեր առօրեայ կեանքը լեցուն է օրինակներովը «ունեցող» անձերու: Եթէ երբեք աշակերտ մը բնատուր ուշիմութիւն մը ունի՝ աւելիո՛վ կրնայ ուշիմութիւն ձեռք ձգել եթէ ջանասէր ըլլայ, իսկ եթէ ինքզինք անհոգութեան տայ եւ գիրքէ հեռու մնայ՝ իր միտքը հետզհետէ կը բթանայ եւ ունեցած ուշիմութիւնն ալ կը կորսնցնէ:

Ինչպէս չգործածուող դանակը իր փայլքն ու սրութիւնը կը կորսնցնէ, կամ չհերկուող հողը՝ կը կարծրանայ եւ խոպան կը դառնայ, այնպէս ալ, եթէ մարդը չօգտագործէ ու չգործածէ Աստուծոյ կողմէ իրեն տրուած շնորհներն ու պարգեւները, առիթներն ու կարողութիւնները՝ ժամանակի ընթացքին այդ բոլորը պիտի կորսնցնէ, իսկ եթէ գործածէ զանոնք՝ անոնք ա՛լ աւելի պիտի նոխսանան ու առատանան, այլ խօսքով, ինք զանոնք աւելիո՛վ պիտի ունենայ:

«Ունեցողին պիտի տրուի՛ նոյնիսկ աւելիով»:

Սիրելի՛ բարեկամ, դուն ի՞նչ ունիս: Ինչ որ ունիս՝ դիր Աստուծոյ տրամադրութեան ներքեւ եւ վստահ եղիր որ գայն կրկնապատկուած պիտի ստանաս: Եթէ դրամ

ունիս, գործածել գայն Աստուծոյ փառքին համար եւ Աստուած աւելիո՛վ պիտի տայ քեզի: Դրամը գործածել Աստուծոյ փառքին համար, կը նշանակէ բաժին հանել աղփատին, որբին, որբեւայրիին ու հիւանդին:

Եթէ ուսում ու գիտութիւն ունիս՝ փոխանցէ՛ գայն ուրիշին, եւ դուն աւելի՛ պիտի հարստանաս, «աւելիո՛վ պիտի տրուի քեզի»:

Եթէ ուրիշին օգնելու տրամադրութիւն ունիս՝ օգնէ՛, եւ Աստուծոյ օգնութիւնը քեզի «աւելիո՛վ պիտի տրուի»: Օգնէ՛ եւ Աստուած քեզի օգնական պիտի ըլլայ:

Եթէ նմանիդ ծառայելու փափաք ունիս՝ ծառայէ՛, եւ դուն հրեշտակներուն ծառայութիւնը աւելիո՛վ պիտի վայելես:

Եթէ յուսահատը յուսադրելու, սգաւորը մխիթարելու եւ ինկածը վերականգնելու շնորհքը կամ պարգեւը ունիս՝ ըրէ՛ այդ բոլորը, եւ դուն աւելիո՛վ պիտի վայելես երկնային մխիթարութիւնը:

Եթէ կրնաս ընել այս բոլոր եւ չընես, ուշ կամ կանուխ այս բոլորը պիտի «խլուին» քեզմէ, եւ դուն հաշուետու պիտի դառնաս Աստուծոյ, միշտ ինչպէս պատահեցաւ հարիւր ոսկի դրամ ունեցող մարդուն:

19.– Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Յիսուսի խօսքը գոր խաչին վրայ արտասանեց. «*Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լքեցիր զիս*» (Մտ 27.46):

Կարելի չէ այս բաները տառացիօրէն հասկնալ եւ ըսել որ Աստուած լքած էր Քրիստոսը, որովհետեւ քիչ ետք, Քրիստոս խօսքը ուղղելով նոյն Աստուծոյն, պիտի ըսէր. «*Հա՛յր, ձեռքերուդ մէջ կ'աւանդեմ հոգիս*» (Ղկ 23.46): Եթէ Հայրը լքած էր Քրիստոսը, ի՞նչպէս Քրիստոս իր հոգին անոր ձեռքին մէջ պիտի աւանդէր: Կամ ի՞նչպէս պիտի կարենար ըսել. «*Հա՛յր, ներէ՛ անոնց, որովհետեւ չեն գիտեր թէ ի՞նչ կ'ընեն*» (Ղկ 23.34): Ի՞նչպէս պիտի յանդգնէր ներում խնդրելու Հօրմէն զինք խաչողներուն համար, եթէ երբեք Հայրը իրաւամբ զինք լքած էր:

Շատ կարեւոր է չմոռնալ որ ինչպէս Քրիստոսի մկրտութիւնը փոխանորդական (այսինքն՝ մեր փոխարէն կատարուած) մկրտութիւն էր, այնպէս ալ, Քրիստոսի մահը փոխանորդական մահ էր: Ան մեռաւ մեր փոխարէն, մեզի համար եւ մեր պատճառով, սրբելու համար մեր մեղքերը եւ հաշտեցնելու համար մեզ՝ մեր երկնաւոր Հօր հետ:

Արդ, առանց մեղքերու քաւութեան մարդ արարածը չէր կրնար եւ չի կրնար մօտենալ Աստուծոյ, որովհետեւ մեղքը կը բաժնէ մարդը Աստուծմէ: Մեղաւոր մարդը ինքզինք միշտ հեռու, բաժնուած եւ լքուած կը զգայ Աստուծմէ: Քրիստոս չէր կրնար լքուիլ Աստուծոյ կողմէ, որովհետեւ ան բնաւ մեղք գործած չէր (Բ.Կր 5.21, Ա.Պտ 2.22, Ա.Յհ 3.5), եւ ուստի մեղաւոր մը չէր:

Բայց որովհետեւ մեր մեղքերը իր վրայ առնելով խաչ բարձրացած էր, պահուան մը համար ինքզինք «լքուած» զգաց Աստուծմէ: Խորքին մէջ

սակայն, ինք չէր որ լիուած էր Աստուծոյ կողմէ, այլ՝ մեղաւոր մարդկութիւնը ինք: Քանի որ Քրիստոս խաչին վրայ մեղաւոր մարդկութիւնը կը ներկայացնէր, մեր երկնաւոր Հայրը Քրիստոսի անձին մէջ մեղաւոր մարդկութիւնն էր որ լիւած էր, հետեւաբար, Քրիստոս մեղաւոր մարդկութեան անունով էր որ կ'ըսէր. *«Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լիւցիք զիս»:*

Ինչպէս երբ ուրիշի մը ներկայացուցիչը խօսք մը արտասանէ, ինք չէ որ իր արտասանած խօսքին ետին կը կանգնի, այլ այն անձը որուն անունով կը խօսի, այնպէս ալ, Քրիստոս ինք չէ որ կը կանգնի իր արտասանած այս խօսքին ետին, այլ՝ մեղաւոր մարդկութիւնը, որուն ներկայացուցիչն է Քրիստոս եւ որուն անունով կը խօսի:

Քրիստոս կը խօսի մեղքի իբրեւ հետեւանք, լիուած կամ թողուած ըլլալու մասին, որպէսզի ցոյց տայ մեղքին ծանրութիւնը, մեղքին կործանարար եւ բաժանարար բնոյթը:

Զարեհ Ա.րֆ. Ազնաւորեան կ'ըսէ. *«Մեղքին հետեւանքը բաժանում է Աստուծմէ. քանի որ Յիսուս մեղք չունեցաւ, բնականօրէն անոր հետեւանքն ալ չունեցաւ»:*

Յիսուս *«Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լիւցիք զիս»* իր խօսքով, կարծէք ըսել կ'ուզէր. *«Ո՛վ մարդիկ, տեսէ՛ք թէ ի՛նչ ըրած է մեղքը ձեզի: Ան ձեզ բաժնած է Աստուծմէ: Իսկ հիմա ես, ձեր մեղքերը վրաս առնելով՝ «կը բաժնուիմ» Աստուծմէ, որպէսզի ձեզ վերամիացնեմ Աստուծոյ»:* Մենք Քրիստոսով վերամիացանք Աստուծոյ: Պատասխանած ատեննիս 7-րդ հարցումին, ըսինք, որ Մտ 27.51-ին մէջ յիշուած տանարին վարագոյրը, արգելք մըն էր որ կը բաժնէր իրարմէ մարդ եւ Աստուած, եւ Քրիստոս ի՛նք եղաւ այդ արգելքը վերցնողը (Եբր 10.20):

Յովհաննէս Ծործորեցի կ'ըսէ. *«Յիսուս այս խօսքը չըսաւ ծածուկ կամ թափուն կերպով, այլ բացայայտօրէն եւ բարձր ձայնով, եւ ինքնիրմէ չխօսեցաւ, այլ՝ Սղ 22.1-ի մէջ արձանագրուած մարգարէութիւնը յիշեց, որպէսզի մինչեւ իր վերջին շունչը, մարդիկ գիտնան որ ինք հակառակ չէ Հօրը եւ հին Օրէնքին, ինչպէս ոմանք կը կարծէին»:*⁹

Վերջապէս, Յիսուս պէտք էր արտասանէր մարգարէական այս խօսքը, որպէսզի նաեւ իրականանար Սաղմոսագիրը (Սղ 22.1):

20.– Մատթէոսի Աւետարանին 12-րդ գլուխին մէջ կը կարդանք որ երբ Օրէնքի ուսուցիչներն ու Փարիսեցիները խնդրեցին Յիսուսէն հրաշք մը կամ նշան մը գործէ, Յիսուս անոնց ըսաւ. *«Յովնան մարգարէին նշանէն զատ ուրիշ նշան պիտի չտրուի ձեզի»* (Մտ 12.39), իսկ նոյն դրուագը երբ կը կարդանք Մարկոսի 8-րդ գլուխին մէջ, կը տեսնենք որ Յիսուս ըսաւ. *«Վստահ գիտցէ՛ք, որ ձեզի նշան պիտի չտրուի»* (Մր 8.12): Ասիկա հակասութիւն չէ՞:

⁹ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 599:

Երբե՛հ: Հակասութիւն մը հակասութիւն կ'ըլլայ այն ատեն երբ երկու տարբեր եւ իրարու հակառակ բաներ կ'ըսուին: Երբ Մատթէոս կը յիշէ նշանը իսկ Մարկոս չի յիշեր գանհկա, իրարու հակասած չեն ըլլար:

Երբ Յիսուս Մարկոսի մէջ կ'ըսէ. *«Զեզի նշան պիտի չտրուի»*, ըսել կ'ուզէ՝ որ անմիջական նշան մը պիտի չտրուի: Օրէնքի ուսուցիչներն ու Փարիսեցիները անմիջական նշան մը կը պահանջէին Քրիստոսէ, այլ խօսքով, անոնք կ'ուզէին որ այդ վայրկեանին երբ անոնք կը խօսէին իրեն հետ, տեղն ու տեղը հրաշք մը գործէ կամ նշան մը ցոյց տայ, բան մը որ Յիսուս չըրար:

Գալով Մատթէոսին, ան չ'ըսեր որ Յիսուս անմիջական նշան մը ցոյց չտուաւ Օրէնքի ուսուցիչներուն եւ Փարիսեցիներուն: Ըստ Մատթէոսի Յիսուս պարզապէս խօսեցաւ հետագային ցոյց տրուելիք նշանին մասին, երբ ըսաւ. *«Ինչպէս Յովնան երեք օր ցերեկ ու գիշեր կէտ ձուկի փորին մէջ մնաց, նոյնպէս ալ Մարդու Որդին երեք օր, ցերեկ ու գիշեր, պիտի մնայ երկրի ընդերքին մէջ»* (Մտ 12.40):

Մատթէոսի մէջ Յիսուս նշանին մասին կը խօսի, բայց կ'ըսէ որ ատիկա իր ատենին պիտի պատահի: Հետեւաբար, ո՛չ Մատթէոս եւ ո՛չ ալ Մարկոս կը յիշեն որ Յիսուս անմիջական հրաշք մը կատարեց կամ նշան մը ցոյց տուաւ Օրէնքի ուսուցիչներուն եւ Փարիսեցիներուն: Այնպէս որ անոնց ըսածներուն միջեւ հակասութիւն չկայ:

21.– Ի՞նչ կը նշանակէ կամ ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Յիսուսի համար գործածուած «Միածին» բառը (Յհ 1.14, 18, 3.16, 18, Ա.Յհ 4.9):

«Միածին» բառը գործածուած է վեց եւ ւեցի իմաստներով.–

1.– «Միածին» կը նշանակէ՝ մէկէ, այսինքն՝ մէկ հոգիէ ծնած, եւ այդ մէկ հոգին երկնաւոր Հայրը ի՛նքն է: Երբ կը խօսինք Հօրմէն Յիսուսի ծնունդին մասին, բնականօրէն ժամանակի ընթացքին անոր գոյութեան գալուն մասին չէ որ խօսած կ'ըլլանք, այլ՝ անոր յաւիտեանական ծնունդին մասին: Հայրը յաւիտեանական ըլլալով, իրմէ ծնունդ առնող իր Որդին նաեւ յաւիտեանական է: Քանի որ Որդին իր սկիզբը ունի Հօրը մէջ եւ քանի որ Հայրը անսկիզբ է, բնականօրէն Որդին ինքն էս անսկիզբ կ'ըլլայ:

2.– «Միածին» կը նշանակէ՝ «միակ ծնածը», եւ հետեւաբար, բառ մըն է որ ցոյց կու տայ որ Որդին Հօրը բնութեան մէկ եւ միա՛կ ծնունդն է: Միա՛կ Որդին է որ Հօրը բնութեանակից եւ փառակից է: Հայրը իրեն բնութեանակից, համագոյակից եւ փառակից ուրիշ որդիներ չունի: Ան Հօրմէն ծնած ու Հօրը ծնած միա՛կ Որդին է: Հրեշտակները Հօրմէն չեն ծնած: Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ, թէ՛ Աստուած ոեւէ հրեշտակի չըսաւ. *«Դուն իմ որդիս ես, այսօր քեզ ծնայ»*, ո՛չ ալ ըսաւ՝ *«Ես անոր հայր պիտի ըլլամ եւ անհկա՛ ինծի որդի»* (Եբր 1.5–6):

3.- Յովհաննէս Յիսուսը կը կոչէ «Միածին», նաեւ այն իմաստով որ ան Հօրը միա՛կ ծնունդն է, այլ իսո՛ւով, այն միա՛կ Անձը՝ որով կարելի է փրկուիլ: Միածինը միա՛կ ցամբան եւ միա՛կ դուռն է որ կ'առաջնորդէ փրկութեան (Յհ 10.9, Յհ 14.6): Պետրոս առաքեալ կը վկայէ, թէ՛ *«Միայն անով կրնա՛ք փրկուիլ: Աշխարհի մէջ միակն է անհկա, որ Աստուած մարդոց տուաւ, որպէսզի անոր անունով կարենանք փրկուիլ»* (Գրծ 4.12):

Իսկ Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ թէ՛ *«Աստուծոյ առատ շնորհքն ու արդարութեան պարգեւը ստացողները պիտի թագաւորեն կեանքի մէջ, միակ անձի մը՝ Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ»* (Հո 5.17): Քրիստոսէ գատ ուրիշ անձի մը միջոցաւ կարելի չէ թագաւորել կեանքի մէջ: *«Աստուած իր Միածին Որդին դրկեց աշխարհ, որպէսզի անով կեանք ունենանք»* (Ա.Յհ 4.9): *«Ով որ չունի Որդին՝ յաւիտենական կեանք ալ չունի»* (Ա.Յհ 5.12):

Ուստի, երբ կ'ըսենք թէ Յիսուս Աստուծոյ «Միածին» Որդին է, ըսած կ'ըլլանք, որ ան Աստուծոյ առաջնորդող միա՛կ ցամբան է: Միա՛կը՝ որով կարելի է ծնիլ նոր կեանքին համար եւ դէպի նոր կեանք: Առանց *«Ես եմ կեանքը»* յայտարարողին՝ չկա՛յ կեանք:

4.- «Միածին» բնորոշումը, Որդիին Հօրը բնութենէն ըլլալու իրողութիւնն է որ ցոյց կու տայ: Մենք մեր երկնաւոր Հօրը զաւակները կը դառնանք հաւատքի միջոցաւ (Յհ 1.12), որդեգրութեամբ (Հո 8.23), եւ աստուածային սիրոյ իբրեւ արտայայտութիւն (Ա.Յհ 3.1). իսկ Քրիստոս Հօրը Որդին է իր բնութեամբ, իր էութեամբ, ի յաւիտենից: Այլ բացատրութեամբ մը, Հայրը եւ Որդին նո՛յն բնութիւնը ունին, նո՛յն էութիւնը ունին:

5.- «Միածին» կը նշանակէ՛ Հօրը միա՛կ այն ծնունդը որ ո՛չ միայն Հօրը հետ եւ Հօրը նման ի յաւիտենից գոյութիւն ունի, այլեւ՝ հաւասա՛ր է Հօրը: «Միածին» բնորոշումը Որդիին հաւասարութիւնն է որ կը մատնանշէ Հօրը հետ: Եւ արդարեւ, Որդին հաւասա՛ր է Հօրը: Եթէ Հայրը յաւիտենական Աստուած է, ապա Որդին՝ *«յաւիտենականութեան Հայրն է»* (Ես 9.6): Եթէ Հայր Աստուծմէ գատ *«ուրիշ Վէմ չկա՛յ»* (Ես 44.8), ապա պէտք է յիշել որ Որդին ի՛նքն ալ Վէմ է՝ *«Աստուծմէ ընտրուած պատուական Վէմն է»* (Ա.Պտ 2.4), եւ իրմէ գատ չկա՛յ ուրիշ Վէմ (Ա.Կր 3.11):

6.- «Միածին» բնութագրումը կու գայ նաեւ յիշեցնելու մեզի, որ Որդին միա՛կն է որուն դիմաց ամէն ծունկ պիտի ծոխ եւ ամէն լեզու պիտի դաւանի *«թէ Յիսուս Քրիստոս "Տէր" է, Հայրն Աստուածը փառաւորելու համար»* (Փլպ 2.10-11):

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ միա՛կ Զոհը, միա՛կ Փրկագինը, եւ հետեւաբար՝ մեղքերու միա՛կ Քաւիչը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ զինք մերժողներուն միա՛կ Դատաւորը, իրեն ապաւինողներուն միա՛կ Փաստաբանը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ կորսուածին միա՛կ Փրկիչը, մեռածին միա՛կ Յարուցիչը, գժտուածին միա՛կ Հաշտարարը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ աստուածային օրհնութեանց միա՛կ Բաշխիչը, պարգեւներուն միա՛կ Տուիչը:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ միա՛կ Ագատարարը, միա՛կ Ագատութիւնը, ճշմարիտ ագատութիւնը պարգեւող միա՛կ ԱԶԱՏԸ:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ չկա՛յ իրեն պէս Ծնունդ, չկա՛յ իրեն նման Վեմ, չկա՛յ իրեն պէս Թագաւոր, ան նմաններուս մէջ Աննման է, ան հաւասարներուս մէջ Անհաւասար է:

Ան «Միածին» է, այսինքն՝ միա՛կ Միջոցն ու միա՛կ Միջնորդն է, միա՛կ Բարեխօսն ու միա՛կ Բարին է, միա՛կ Հասնողն ու միա՛կ Անհասն է:

22.– Դուկասու Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ անիրաւ տնտեսին տէրը *«գովեց անիրաւ տնտեսը»* (Ղկ 16.8): Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ անիրաւ տնտեսին գովուիլը:

Խորքին մէջ տէրը տնտեսը չէ որ գովեց, այլ՝ տնտեսին փարպիկութիւնն ու հնարամտութիւնը, ինչպէս բնագիրը կ'ըսէ. *«Տէրը ասիկա յսելով՝ գովեց անիրաւ տնտեսը իր հնարամտութեան համար»* (Ղկ 16.8): Ան փարպիկ մարդ էր: Ան գիտցաւ որ իր տիրոջ տունէն եւ իր պաշտօնէն դուրս պիտի դրուի. ուստի մտածեց իր ապագային մասին, մտածեց բան մը ընել որպէսզի ուրիշներ զինք ընդունէին երբ գործէ արձակուէր: Եւ ելաւ ու իր տիրոջ պարտապաններուն պարտքերը նուագեցնելով՝ անոնց բարեկամութիւնը սիրաշահեցաւ:

Անոր տէրը գովեց զայն, որպէսզի մեր Տէրը սորվեցնէ մեզի, թէ ինչպէս տնտեսը նախքան իր գործէն արձակուիլը մտածեց իր ապագային մասին եւ պատրաստութիւն տեսաւ գալիքին համար, այնպէս ալ քրիստոնեայ մարդը, այս կեանքէն չարձակուած, պէտք է մտածէ իր ապագային, այսինքն՝ իր յաւիտենականութեան մասին, եւ ո՛չ միայն մտածէ, այլեւ՝ պատրաստուի անոր համար:

Բայց դժբախտաբար քրիստոնեաներուն մեծ բաժինը սկիզբէն չեն պատրաստուիր գալիքին համար եւ անպատրաստ կերպով կը մեկնին այս աշխարհէն, երթալու համար դէպի յաւիտենական դժբախտութիւն, ճիշդ անոր համար ալ Յիսուս աշխարհի մարդիկը աւելի փարպիկ նկատեց կամ որակեց քան լոյսի որդիները (Ղկ 16.8):

Ուստի զգո՛յշ ըլլանք ըսելու որ ան գնահատեց կամ գովեց իր տնտեսին կատարած գործը: Ան տնտեսին կատարած գործը չէ որ գնահատեց, այլ՝ անոր գործելակերպը, կամ աւելի ճիշդ, իր գործը կատարելու համար՝ անոր ցուցաբերած փարպիկութիւնը: Տէրը գովեց իր տնտեսը ո՛չ թէ որովհետեւ կրցած էր խաբել զինք, այլ որովհետեւ կրցած էր իր անձին շահը մտածել, փնտոել եւ իրագործել:

Ինչպէս տնտեսին տէրը գովեց զինք իր անձին ապահովութեան համար կարգադրութիւններ ըրած ըլլալուն համար, այնպէս ալ Աստուծոյ հայեացքով, գնահատելի ու գովելի են բոլոր անոնք՝ որոնք իրենց անձերուն փրկութեան համար յատուկ մարպիկութեամբ կ'աշխատին: Աշխարհ դէպի կորուստ ու կործանում կ'արտոբայ. մարպիկ եւ իմաստուն եղողները թող Յիսուսի գան՝ ազատելու համար կործանումէ եւ ապահովելու համար իրենց փրկութիւնը:

Տնտեսը աննիշդ միջոցներով կրցաւ հասնիլ իր նպատակին: Առակը սակայն, չ'ուսուցաներ մեզի թէ ի հարկին քրիստոնեայ մարդը կրնայ անարդար եւ աննիշդ միջոցներու դիմել որպէսզի կարենայ իր նպատակներուն հասնիլ կամ իր ծրագիրները իրականացնել: Անարդար միջոցներու դիմելով՝ չենք կրնար արդարանալ Աստուծոյ առջեւ: Անհանոյ կերպեր որդեգրելով՝ չենք կրնար Աստուծոյ բարեհաճութիւնը շահիլ:

Յիսուսի սորվեցուցածը մեզի այն է, որ օրինակ առնենք տնտեսէն եւ մարպիկ ըլլանք ու գիտնանք մենք զմեզ նեղ պահերէն դուրս բերել, մանաւանդ գիտնանք պատրաստուիլ Քրիստոսի երկրորդ գալուստով մեր դիմաց բացուելիք նոր կեանքին համար: Քրիստոս չ'ուզեր որ իր զաւակները անխոհեմ ու անմիտ ըլլան եւ իրենց անմտութեան եւ անխոհեմութեան գոհը երթան: Քրիստոնեաներ կոչուած են իմաստութեամբ իրենց կեանքերը ղեկավարելու: Սուրբ Հոգիին առաջնորդութիւնը վայելող մարդուն անմիտ ըլլալ չի վայելեր:

Տնտեսը «անիրաւ» կոչուեցաւ որովհետեւ անիրաւութեամբ վերաբերեցաւ իր տիրոջ հարստութեան հետ, բայց միւս կողմէն, ան կոչուեցաւ նաեւ «մարպիկ ու հնարամիտ», որովհետեւ մարպիկօրէն ու հնարամտօրէն կրցաւ դուրս գալ այն անել կացութենէն որուն մատնուած էր: Քրիստոս չ'ուզեր որ տնտեսին նման անիրաւ ըլլանք, բայց վստահաբար կ'ուզէ որ տնտեսին նման իմաստուն եւ հնարամիտ ըլլանք:

Օրինակով մը եզրակացնենք: Երբ Յիսուս ըսաւ. «*Խորագէտ եղէ՛ք օձերու պէս*» (Մտ 10.16), ի՞նչ ըսել ուզեց: Արդեօք ըսել ուզեց որ օձ ըլլանք: Յստակ է որ ոչ: Քրիստոսի պահանջածը մեզմէ օձին պէս իմաստուն ըլլալն է: Ինչպէս Քրիստոսի պահանջածը մեզմէ օձին պէս իմաստուն ըլլալն է եւ ո՛չ թէ օձ ըլլալը, այնպէս ալ, իր պատուէրը մեզի, անիրաւ տնտեսին պէս հնարամիտ ու մարպիկ ըլլալն է եւ ո՛չ թէ անիրաւ տնտես ըլլալը: Եթէ իր պատուէրը մեզի, տնտեսին պէս հնարամիտ ըլլալն է, ուրեմն, գովուածը տնտեսին հնարամտութիւնն էր եւ ո՛չ թէ անիրաւութիւնը:

23.- Երբ կը խօսինք Աստուածաշունչին չհաւատացող կամ անհաւատ մարդու մը հետ գոր կը մերժէ Աստուծոյ գոյութիւնը, ի՞նչպէս կարելի է փաստել կամ ապացուցանել անոր Աստուծոյ գոյութիւնը,

մանաւանդ որ չենք կրնար Աստուածաշունչէն մէջբերումներ կատարելով համոզել զինք:

Նախ սկսինք Զարեհ Արք. Ազնաւորեանին խօսքով:--

«Անհաւատի մը խօսած ատեն կարելի չէ Աստուծոյ գոյութիւնը ապացուցանել Աստուածաշունչով: Պէտք է խօսիլ՝ միտքին դիմելով: Արդ, մարդկային միտքին համար Աստուծոյ գոյութեան ապացոյցներն են:--

1.- Աշխարհին գոյութիւնը: Ոեւէ բան ինքնիրեն չի գոյանար. անհրաժեշտօրէն բացարձակ Գոյութիւն մը պէտք է ըլլայ պատճառը բոլոր տեսանելի եւ անտեսանելի գոյութեանց: Ամէն ինչ միակէ մը կը սկսի, եւ առաջին ու բացարձակ Միակը Աստուած է:

2.- Շարժումին գոյութիւնը: Նիւթը ինքնին անկեանք եւ անշարժ է, եթէ իրմէ դուրս շարժիչ մը չունենայ: Այդ շարժիչը ինք նիւթ եւ նիւթեղէն չի կրնար ըլլալ. պէտք է աննիւթ Գոյութիւն մը ըլլայ, որ Աստուած է:

3.- Տիեզերական կարգաւորութեան գոյութիւնը: Այս կարգաւորութիւնը պատահականութեան ծնունդը չի կրնար ըլլալ: Ինքնիրեն ձգուած բնութիւնը դէպի անկարգութիւն կ'երթայ: Կարգաւորութիւնը տիեզերքին ետին գործող Մեծ Միտքի մը կամ Բանականութեան մը արդիւնքը միայն կրնայ ըլլալ:

4.- Մարդուն մէջ անհունին հասնելու փափաքը, կատարելութեան ցանկութիւնը, անմահութեան ձգտումը, բարոյական հասկացողութեանց եւ խղճմտանքին գոյութիւնը կը հաստատեն Աստուծոյ գոյութիւնը»:¹⁰

Ըսուեցաւ որ կարելի չէ Աստուածաշնչական վկայակոչութիւններ ընել երբ կը խօսինք անաստուած, այլ խօսքով՝ Աստուծոյ գոյութեան չհաւատացող մարդու մը հետ: Բայց չեմ կրնար չյիշել գոնէ այն համարը, որ կու գայ մեզի ըսելու որ անգգամութիւն է Աստուծոյ գոյութիւնը մերժելը. *«Անգգամը իր սրտին մէջ ըսաւ թէ՛ "Աստուած չկայ"»* (Սդ 14.1):

Աստուծոյ գոյութեան այլ ապացոյցներ են:--

1.- Աշխարհի մէջ բարի ու բարեգործ եւ չար ու չարագործ մարդոց գոյութիւնը ապացոյց մըն է Աստուծոյ եւ Սատանային գոյութեան:

2.- Մարդուն սերը անմահութեան հանդէպ կ'ապացուցանէ որ Աստուած գոյութիւն ունի: Եթէ Աստուած չկայ, հապա ո՞վ սորվեցուց մարդուն սիրել անմահութիւնը: Ո՞վ սորվեցուց մարդուն մերժել մահուան գաղափարը եւ սիրել անմահութիւնը: Մարդը ստեղծուած է Անմահ Աստուծոյ կողմէ, Անմահին պատկերով եւ անմահութեան համար, ուստի ան չի՛ կրնար հաշտուիլ մահուան գաղափարին հետ: Մարդը ստեղծուած է յաւիտենականութեան համար, ուստի ան չի՛ գոհանար ժամանակաւորով, այլ կ'ուզէ անելի՛ն, կ'ուզէ մնայո՛ւնը, կ'ուզէ յաւիտենակա՛նը, եւ Աստուած ի՛նք մարդը ստեղծած է իբր այդպիսին (Ժդ 3.11): Մարդը ստեղծուած է կատարելութեան համար, ահա թէ ինչու ան

¹⁰ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, «Հաւատամքի բացատրութիւն», ամփոփում 2-րդ երեկոյի, թիւ 3:

մնայուն կերպով կը ձգտի կատարելութեան: Եւ ո՞վ դրած է մարդուն մէջ կատարելութեան այդ ձգտումը եթէ ոչ կատարեալն Աստուած ինք: Եւ ի՞նչպէս կը դնէ եթէ գոյութիւն չունի:

3.– Մարդուն ընդվզումը անարդարութեան դէմ՝ փաստ մըն է արդար Աստուծոյ գոյութեան: Մարդուն մերժումը անիրաւութեան՝ փաստ մըն է որ կայ Աստուած «մը» որ իրաւունքի Աստուած է, իրաւունքը սիրող ու պաշտպանող Աստուած է: Եթէ Աստուած չկայ, հապա ո՞վ սորվեցուց մարդուն ընդվզիլ անարդարութեան դէմ, անիրաւութեան դէմ, գրկուածութեան դէմ, անօրէնութեան դէմ: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ անբարոյութիւնը մերժելու փափաք: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ զգուանք ու ատելութիւն հանդէպ մեղքին: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ խիղճ ու խղճմտանք: Ո՞վ մարդուն մէջ դրաւ կարեկցութեան եւ գութի զգացումներ: Միայն Աստուած ի՞նք կրնայ այս բոլորը դնել մարդուն մէջ: Եւ ի՞նչպէս կրնայ դնել եթէ գոյութիւն չունի:

4.– Երբ անհաւատ մարդը կը յայտարարէ թէ՛ «Աստուած չկայ», ինքնին փաստած կ'ըլլայ որ Աստուած կայ: Որովհետեւ, եթէ իրապէս կը հաւատայ որ Աստուած չկայ, բնաւ պիտի չաշխատի փաստել որ Ան չկայ: Բան մը որ գոյութիւն չունի, ինչո՞ւ անհաւատը պիտի փաստէ որ գոյութիւն չունի:

Երբ անհաւատը ճիգ կը թափէ փաստելու որ Աստուած գոյութիւն չունի, կը նշանակէ թէ կը հաւատայ որ Ան գոյութիւն ունի, բայց կ'աշխատի փաստել որ Ան գոյութիւն չունի: Երբ մէկը կը պայքարի գոյութիւն չունեցող բանի մը դէմ, ատիկա ապացոյց մըն է որ ան կը հաւատայ այդ բանին գոյութեան, այլապէս՝ պիտի չպայքարէր այդ բանին դէմ:

Անհաւատ մարդուն գոյութիւնը ինքնին ապացոյց մը չէ՞ որ Աստուած գոյութիւն ունի: Անհաւատը անհաւատ պիտի կոչուէ՞ր եթէ երբեք հաւատքի Հիմնադիր Քրիստոսը գոյութիւն չունենար: Եթէ հաւատքի «Առարկան» չ'ըլլար՝ անհաւատներ պիտի ըլլայի՞ն: Եթէ Ուրացուող մը չ'ըլլար՝ ուրացողներ պիտի ըլլայի՞ն: Ուրեմն, «անհաւատ» կոչումն իսկ ցոյց կու տայ որ Աստուած կայ, բայց այդ Աստուածը կ'ուրացուի կոյրերուն կողմէ:

5.– Երբ կը կարդանք առաջին դարերուն վկայագրութիւնները, կը տեսնենք թէ հաւատքի մարդիկը նախընտրեցին զոհել իրենց կեանքերը քան ուրանալ Քրիստոսը: Ասիկա ապացոյց մը չէ՞ որ Աստուած գոյութիւն ունի: Մէկը յանձն կ'առնէ՞ մեռնիլ բանի մը համար որ գոյութիւն չունի: Նահատակութիւնը մեծ հաւատքի կողմին, միաժամանակ մեծ փառութիւն եւ մեծ զօրութիւն կը պահանջէ: Եթէ Աստուած գոյութիւն չունի, հապա ո՞վ զօրութիւն կու տար հաւատացեալներուն փառութեամբ դիմակալելու մահը: Ո՞վ համարձակութիւն կը ներշնչէր անոնց եթէ Աստուած չկար:

Դուրս հարց տուե՛ք անհաւատ մարդուն: Արդեօք ան պատրա՞ստ է իր կեանքը տալու, փաստելու համար որ Աստուած գոյութիւն չունի: Հաւատացեալներ իրենց կեանքը տուին ու կու տան, որովհետեւ հաւատացին ու կը հաւատան որ Աստուած կայ, կ'ապրի ու կ'ապրեցնէ:

6.– Անխտիր աշխարհի բոլոր ազգերը, բոլոր ժողովուրդները, բոլոր կրօնները, բոլոր սերունդները, բոլոր ցեղերը, հաւատացած են ու կը հաւատան իրենցմէ վեր ու անդին եղող գորութեան մը գոյութեան: Ասիկա ամենէն մեծ փաստն է որ գոյ է Աստուած:

7.– Ինչպէս երկիրներու մէջ գոյութիւն ունեցող օրէնքները, կարգ ու կանոնները, ապացոյց են օրէնսդիր մարդոց գոյութեան, այնպէս ալ, երկինքի մէջ, մոլորակներու միջեւ, աստղերու, լուսինի, արեւի եւ համաստեղութիւններու աշխարհին մէջ գոյութիւն ունեցող օրէնքը, կարգ ու կանոնները անհերքելի ապացոյցներ են մեծ Օրէնսդիրին գոյութեան: Եւ ո՞վ կրնայ այդ Օրէնսդիրը ըլլալ եթէ ոչ Աստուած: Ո՞վ կրնայ երկինքի անհունութիւնը լեցնող մոլորակներուն ու համաստեղութիւններուն կարգ ու կանոն դնել Աստուծմէ գատ:

8.– Պատմութեան ընթացքին հազուագիւտ եղած են Աստուծոյ գոյութիւնը մերժողները, անոնց դիմաց, Աստուծոյ գոյութեան հաւատացողները եղած են անհամար, անհաշիւ: Եթէ երկիր մը ունի հարիւր միլիոն բնակչութիւն, որուն միայն հինգ հարիւր հոգին կը մերժէ Աստուծոյ գոյութիւնը, արդե՞օք ասիկա կը նշանակէ որ Աստուած չկայ: Որո՞նք պէտք է հաւատալ: Հարիւր միլիոնի՞ն, թէ՛ հինգ հարիւրին: Եթէ բոլոր մարդիկ կը հաւատան ու կը յայտարարեն որ արեւը գոյութիւն ունի, իսկ երկու-երեք կոյր մարդիկ կ'ըսեն թէ արեւ չկայ, որո՞նք պէտք է հաւատալ. աչք ունեցող բազմամիլիոն մարդո՞ց, թէ՛ երկու-երեք կոյր մարդոց:

9.– Ըստ անհաւատ կամ անաստուած մարդուն, մահով ամէն բան իր աւարտին կը հասնի: Բայց հետաքրքրականը այն է՝ որ ամենէն անաստուած եւ ամենէն անհաւատ մարդը անգամ երբ դէմ յանդիման գայ մահուան՝ վախը կը պատէ իր ամբողջ էութիւնը: Ես կ'ուզեմ հարց տալ նման անհաւատ կամ անաստուած մարդուն.– *«Ինչո՞ւ կը վախնաս մահէն եթէ պարզապէս աւարտ մըն է, վերջակէտ մըն է երկրաւոր կեանքիդ: Ինչո՞ւ կը վախնաս մահէն եթէ վստահ ես որ մահէն անդին պատիժ ու պատուհաս չկայ, տառապանք ու տանջանք չկայ: Դուն կը վախնաս մահէն, որովհետեւ մահը բեզ անծանօթին կը տանի: Կը կասկածիս որ մահէն անդին բան մը կայ: Եւ այդ կասկածդ ինքնին Աստուծոյ գոյութեան ապացոյց մըն է: Կը վախնաս՝ որովհետեւ գիտես որ մահը աւարտ մըն է ներկայ կեանքիդ, բայց սկիզբ մըն է նոր կեանքի մը, տանջանքով յատկանշուած կեանքի մը»:*

Եզրափակելու համար ըսեմ, որ եթէ երկսայրի սուր եղող Աստուծոյ խօսքը՝ Աստուածաշունչը, «չկրցաւ» համոզել անհաւատին որ Աստուած գոյութիւն ունի, իմ կամ քու խօսքդ՝ բնա՛ւ պիտի չկրնան:

24.- Յիսուս իր աշակերտներուն ըսաւ. *«Վստահ եղէ՛ք, որ հոս գտնուողներէն ոմանք պիտի չմեռնին՝ մինչեւ տեսնեն Մարդու Որդին որ կու գայ իր թագաւորութեամբ»* (Մտ 16.28): Բոլոր աշակերտներն ալ մեռան եւ տակաւին Քրիստոսի երկրորդ գալուստը տեղի չէ ունեցած, հետեւաբար ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Յիսուսի այս խօսքը:

Այս հարցումին իբրեւ պատասխան երեք տարբեր մեկնութիւններ առաջարկուած են.-

1.- Ոմանք կ'ըսեն թէ Յիսուս «թագաւորութիւն» ըսելով կ'ակնարկէր իր այլակերպութեան որ շուրջ մէկ շաբաթ ետք տեղի պիտի ունենար, եւ ուր առաքեալներէն ոմանք՝ Պետրոս, Յակոբոս եւ Յովհաննէս, պիտի տեսնէին *«Մարդու Որդին որ կու գայ իր թագաւորութեամբ»*:

2.- Ուրիշներ գանձիկա ակնարկութիւն կը նկատեն Պենտէկոստէի օրուան, ուր կատարուեցաւ Սուրբ Հոգիին էջֆը մէկտեղուած բոլոր հաւատացեալներուն վրայ (Գրծ 2.1-4):

3.- Երրորդ այս պատասխանը ամենէն հաւանականն է: Երրորդ խումբի մեկնիչներ կ'ըսեն թէ ակնարկութիւնը Քրիստոսի խաչելութեամբ իրականանալիք թագաւորութեան էր: Այնքան ատեն երբ Քրիստոս իր արիւնը չէր հեղած խաչին վրայ՝ իր թագաւորութիւնը չէր սկսած այս աշխարհի մէջ: Քրիստոս իր սեփական արիւնով ձեռք ձգեց իր թագաւորութիւնը: Եւ ոմանք ականատես եղան այն իրողութեան, ահա թէ ինչո՛ւ Յիսուս ըսաւ. *«Հոս գտնուողներէն ոմանք պիտի չմեռնին՝ մինչեւ տեսնեն Մարդու Որդին որ կու գայ իր թագաւորութեամբ»*:

Զուր տեղ չէ որ իրեն խաչակից եղող աւագակը իրեն դառնալով ըսաւ. *«Տէ՛ր, յիշէ՛ զիս, երբ քու թագաւորութեամբդ գաս»* (Ղկ 23.42): *«Մարդու Որդին... իր թագաւորութեամբ»* եկաւ: Այդ թագաւորութեան գալուստը սկսաւ իր քարոզութեամբ, իրագործուեցաւ իր խաչելութեամբ, հաստատուեցաւ ու տարածուեցաւ Հոգեգալուստով եւ իր ամբողջական ու կատարեալ պատկերը պիտի ստանայ իր երկրորդ գալուստով:

25.- Եկեղեցիին մէջ մեր կատարած հոգեհանգիստը եւ մատուցած աղօթքները ննջեցեալներուն հոգիներուն համար օգուտ մը կ'ընեն՞:

Այս հարցումին անմիջականօրէն պատասխանելէ առաջ, նախ պէտք է մշտել թէ եկեղեցին որո՞նց համար կրնայ աղօթել կամ պէտք է աղօթէ, եւ որո՞նց համար չի կրնար աղօթել կամ պէտք է աղօթէ:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՈՐՈ՞ՆՑ ՀԱՄԱՐ ՊԷՏՔ ԶԷ ԱՂՕԹԷ:

1.- Եկեղեցին պէտք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք կը մեռնին իրենց մեղքերով եւ իրենց մեղքերուն մէջ, եւ որոնք մերժած են ապաշխարել: Առանց ապաշխարութեան եւ առանց մեղքերու

խոստովանութեան մեռնողին համար՝ մեր աղօթքները եւ կատարած հոգեհանգիստները արժէք, իմաստ եւ ազդեցութիւն չեն կրնար ունենալ:

2.- Եկեղեցին պէտք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնց մեղքերը մահացու մեղքեր եղած են: Յովհաննէս առաքեալ կ'ըսէ. *«Երբ մէկը տեսնէ, թէ իր հաւատացեալ եղբայրներէն մէկը գործեց մեղք մը որ մահացու չէ, թող աղօթէ՝ Աստուծոյ՝ որ կեանք տայ անոր: Ասիկա կ'ըսեմ միայն անոնց համար՝ որոնց մեղքերը մահացու չեն, որովհետեւ մահացու մեղքեր ալ կան, որոնց համար չեմ ըսեր որ աղօթէ: Ամէն անիրաւութիւն մեղք է, բայց ամէն մեղք մահացու չէ»* (Ա.Յի 5.16-17): Ի՞նչ կը հասկնանք «մահացու մեղք» ըսելով: Մահացու մեղք է երբ մէկը կ'ուրանայ Աստուծոյ գոյութիւնը, Քրիստոսի աստուածութիւնը կամ անոր ճշմարտապէս մարդեղացումը, Քրիստոսի մահուամբ փրկութեան կարելիութիւնը, Սուրբ Հոգիին գործունէութիւնը, պարգեւները եւայլն:

3.- Եկեղեցին պէտք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք իրենց կենդանութեան չեն հաւատացած Աստուածաշունչի մէջ գրուածներուն: Օրինակ, եթէ մէկը կ'ուրանայ արքայութեան եւ դժոխքին գոյութիւնը եւ կը յայտարարէ թէ *«ամէն ինչ այս աշխարհի մէջ է. արքայութիւնն ալ հոս է, դժոխքն ալ հոս է»*: Կամ եթէ կ'ուրանայ Սատանային գոյութիւնը, Քրիստոսի երկրորդ գալուստը, մեռելներու յարութիւնը, դատաստանը, յաւիտեանական կեանքը, եւ ոեւէ բան որուն մասին Աստուածաշունչը յստակօրէն կը խօսի: Այսպիսիներուն համար աղօթելը օգուտ մը չ'ըներ:

4.- Եկեղեցին պէտք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք ընդդիմացած են եկեղեցիին, մերժած են եկեղեցին եւ անոր իշխանութիւնը: Այդպէս ընողներուն կը յիշեցնենք, որ եկեղեցին որքան ալ մեղքի մէջ ըլլայ, որքան ալ սխալ ընթացքի մէջ ըլլայ, չի դադրիր Քրիստոսի մարմինը ըլլալէ, չի դադրիր Քրիստոսի արիւնով եւ Սուրբ Հոգիին էջֆով հիմնուած հաստատութիւն մը ըլլալէ: Ուստի, եկեղեցիին դէմ խօսողը՝ Քրիստոսի դէմ է որ խօսած կ'ըլլայ: Եկեղեցիին դէմ դնողը՝ Սուրբ Հոգիին դէմ է որ դրած կ'ըլլայ:

5.- Եկեղեցին պէտք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք չեն հաւատացած եկեղեցւոյ եօթը խորհուրդներուն եւ գանձնաքանակներէն գուրկ բան կը նկատեն: Եկեղեցին պէտք է աղօթէ նաեւ անոնց համար՝ որոնք միշտ հեռու եղած են եկեղեցիէն, սուրբ Պատարագէն, Սուրբ Հաղորդութենէն: Այսպիսիներուն համար աղօթելը օգուտ մը չ'ըներ:

6.- Եկեղեցին պէտք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք մեղանչած ատեննին մեռած են: Օրինակ, եթէ մէկը տուն մը կողոպտած ատեն՝ կրակ բացուի վրան եւ սպաննուի, կամ եթէ ուրիշի մը կնոջ հետ շնութիւն ըրած ատեն սպաննուի, կամ եթէ բախտագուշակի քով գացող մըն է կամ գացած ատեն արկածի հանդիպի եւ մեռնի, այսպիսի մարդոց համար եկեղեցին պէտք է աղօթէ:

7.- Եկեղեցին պետք է աղօթէ այնպիսի մարդոց համար՝ որոնք Աստուծոյ կամփին գիտակից ընդդիմադիրներն են, այլ խօսքով, որոնք կամովին կ'ընդդիմանան եւ կը հակառակին Աստուծոյ կամփին, ծրագիրին, գործին, խօսքին: Այդ ընդդիմութիւնը կրնայ հոգեւոր իրականութիւնները ծաղրելով ըլլալ, կրնայ Աստուծոյ գաւակները հալածելով ըլլալ, կրնայ եկեղեցիին հանդէպ անվստահութիւն տածելով ըլլալ, եւ այլն:

8.- Վերջապէս, եկեղեցին պետք է աղօթէ անձնասպան եղողներուն համար, որովհետեւ անձնասպան մարդը՝ մարդասպան մարդ է: Եթէ երբեք կարելի չէ աղօթել չգղջացող մարդասպանին համար, որքա՛ն աւելի պետք է աղօթել անձնասպան մարդուն համար, մանաւանդ որ ան գղջալու եւ դարձի գալու առիթ ալ չունի: Անգամ մը որ ինքզինք սպաննած է՝ ի՞նչպէս կրնայ դարձի գալ: Կեանքը Աստուծոյ պարգեւն է. մարդասպան կամ անձնասպան մարդը այդ պարգեւը ոտնակոխ ընողն է: Մարդասպանութիւնը կամ անձնասպանութիւնը ո՛չ միայն Աստուծոյ պարգեւը անարգել է, այլեւ Աստուծոյ սիրոյն ու գթութեան, Աստուծոյ ամենահասութեան եւ օգնականութեան նկատմամբ անվստահութիւն է:

ԵԿԵՂԵՑԻՆ ՈՐՈ՞ՆՑ ՀԱՄԱՐ ՊԷՏՔ Է ԱՂՕԹԷ:

Եկեղեցին կրնայ աղօթել ոեւէ մէկուն համար որուն մեղքը մահացու չէ կամ վերոյիշեալ մեղքերուն ծիրին մէջ չ'իյնար: Օրինակ.–

1.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնց մեղքը տգիտութեան արդիւնք եղած է, այսինքն՝ առանց գիտնալու մեղանչած են:

2.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնց մեղքը մարդկային բնութեան տկարութեան հետեւանք եղած է:

3.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնց ապաշխարութիւնը ամբողջական չէ եղած, որոնց նորոգութիւնը կատարեալ չէ եղած, եւ որոնք մեղքին դէմ իրենց պայքարին մէջ լուրջ չեն եղած:

4.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թերացած են իրենց քրիստոնէական պարտականութիւններուն մէջ:

5.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէպէտ ապաշխարած են, բայց յանախակի գլորումներ կ'արձանագրեն:

6.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէպէտ եկեղեցի յանախող եղած են, բայց իրենց կեանքերը ամբողջովին չէ վերանորոգուած, պարզապէս որովհետեւ իրենց ուղղութիւն տուող մը եւ օգնող մը չէ եղած:

7.– Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէեւ չեն ապաշխարած, Աստուծոյ խօսքը չեն սերտած, բայց առանց Աստուծոյ օրէնքը գիտնալու՝ գործադրած են Աստուծոյ օրէնքը, եւ այդ ձեւով, փաստած են որ Օրէնքը չունենալով հանդերձ *«նոյնիմէն իրենք են իրենց օրէնքը»* (Հն 2.14):

8.- Եկեղեցին կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէև վերածնած քրիստոնեաներ չեն եղած, բայց եղած են բարի մարդիկ, խոնարհ մարդիկ, առաքինի մարդիկ, ազնիւ մարդիկ, ողորմած եւ աղփատասէր մարդիկ: Մարդիկ՝ որոնք չեն ուրախացած անիրաւութեան վրայ, ընդհակառակը, տրտմած են ուրիշին պատահած չարիքին համար: Այսպիսի մարդիկ կրնան փրկուիլ դատաստանին օրը Տէր Յիսուսի ողորմութեամբ եւ գթութեամբ:

Այլ խօսքով, եկեղեցին կրնայ աղօթել ոեւէ մարդու համար, որ «հասարակ հաւատացեալի» կեանք ապրած է: Օրինակ, այսօր բազմահարիւր հաւատացեալներ եկեղեցի կը յանախեն որոնք սակայն կրնան ապաշխարած չըլլալ, կրնան հոգեւոր կեանք ապրած չըլլալ, կրնան մնայուն կերպով Սուրբ Հոգիին առաջնորդութիւնը վայելած չըլլալ, կրնան իրենց բոլոր մեղքերը խոստովանած չըլլալ: Այսպիսիներուն համար եկեղեցին կրնայ աղօթել եւ պէ՛տք է աղօթէ:

Եկեղեցին նաեւ կրնայ աղօթել անոնց համար՝ որոնք թէպէտ սիրած են իրենց նմանները, բայց ո՛չ իրենց ամբողջ սրտով: Որոնք վստահած են Աստուծոյ, բայց ո՛չ ամէն պարագայի մէջ: Որոնք օգնած են աղփատին ու տկարին, բայց ո՛չ իրենց ունեցածին չափով: Որոնք ծառայութիւն մատուցած են, բայց ո՛չ բոլորին եւ բոլոր սրտով: Որոնք հեռու կեցած են մեղքէն, բայց ո՛չ միշտ: Որոնք հնազանդած են Քրիստոսի, բայց ո՛չ յարատեւ: Որոնք սուտ չեն խօսած, բայց նշմարտութիւնն ալ չեն խօսած: Որոնք չեն անիրաւած, բայց անիրաւուածին օգնական չեն եղած, եւայլն:

Ընդհանրապէս Բողոքականեան ծայրայեղ հոսանքներն են որ կը մերժեն եկեղեցիէն ներս հոգեհանգիստ ընելու կարեւորութիւնը եւ արժէքը: Անոնք կ'առարկեն թէ Աստուածաշունչին մէջ մեռելներու հոգիներուն համար աղօթելու հրաման կամ պատուէր չկայ: Խորքին մէջ սակայն, հոգեհանգիստը մերժելուն հիմնական պատճառը երբեք այն չէ՝ որ Աստուածաշունչը չի խօսիր ննջեցեալներուն հոգիներուն համար աղօթելու մասին, այլ այն՝ որ անոնք կը մերժեն եկեղեցւոյ եւ եկեղեցական ամէն իշխանութիւն:

Քանի անոնք կը մերժեն եկեղեցւոյ իշխանութիւնն ու ծէսը, բնականօրէն կը մերժեն նաեւ եկեղեցւոյ կողմէ նշդուած, հաստատուած, ընդունուած եւ ի գործ դրուած ոեւէ բան: Ինչպէս օրինակ, խորհուրդները՝ որոնք խորհրդանիշ կը նկատեն եւ ո՛չ թէ խորհուրդ, քահանային իշխանութիւնը մեղքերը ներելու, մանուկ տարիքով մկրտելու իրողութիւնը, պատարագի ներկայ ձեւն ու եղանակը, ծէսը իր բոլոր մանրամասնութիւններով, սուրբերու բարեխօսութիւնը, Աստուածամօր միջնորդութիւնը կամ նոյնիսկ «Աստուածամայր» կոչուիլը, եւայլն:

Այս բոլորին մասին խօսիլը առայժմ մեր ծրագիրին մաս չի կազմեր: Մեր արծարծած նիւթը հոգեհանգիստն է: Վերեւ արդէն ըսինք թէ որո՛նց համար եկեղեցին կրնայ աղօթել եւ որո՛նց համար պէ՛տք է աղօթէ:

Պօղոս առաքելալ կ'ուսուցանէ որ տառը կը սպաննէ, Հոգին է որ կ'ապրեցնէ (Բ.Կր 3.6): Ուստի, կարելի չէ տառին կառչիլ եւ ըսել. «Ննջեցեալներուն համար հոգեհանգիստ պէտք չէ ընել, քանի որ Աստուածաշունչին մէջ չէ գրուած այդ մասին»: Կրնայ գրուած չըլլալ, բայց ատիկա պատճառ մը չէ որ մերժենք հոգեհանգիստը: Այո՛, գրուած չէ որ պէտք է հոգեհանգիստ ընենք, բայց գրուած չէ նաեւ որ պէտք չէ ընենք: Գրուած չէ որ մանուկները պէտք է մկրտենք, բայց գրուած չէ նաեւ որ պէտք չէ մկրտենք:

Ամէն ինչ չի կրնար գրուած ըլլալ: Յովհաննէս առաքելալ ինք եւս կը վկայէ որ ամէն ինչ չգրուեցաւ (Յհ 21.25), միշտ անոր համար ալ, Աստուած իր եկեղեցիին մէջ դրած է առաքելներ, մարգարէներ եւ ուսուցանողներ (Ա.Կր 12.28), որպէսզի ուսուցանեն մեզի մշմարտութիւնը եւ բացայայտեն թէ ի՛նչ պէտք է ընել եւ ի՛նչ պէտք չէ ընել:

Եկեղեցին առաջին դարերէն իսկ միշտ աղօթող եղած է ննջեցեալներուն հոգիներուն համար: Առաջին դարերու եկեղեցւոյ հայրեր այս եւ նման պատուերներ, Սուրբ Հոգիէն կ'առնէին: Սուրբ Հոգին ի՛նքն էր որ անոնց կ'ուսուցանէր թէ ի՛նչ պէտք էր ընելն եւ ի՛նչ պէտք չէր ընելն: Եւ Քրիստոս ինք չըսա՞ւ թէ Սուրբ Հոգին պիտի գայ եւ ամէն մշմարտութիւն պիտի ուսուցանէ եւ սորվեցնէ եկեղեցւոյ առաջնորդներուն եւ ղեկավարներուն (Յհ 14.26, 15.26): Շատ բաներ կային որոնց մասին Քրիստոս չիօսեցաւ եւ որոնց մասին Սուրբ Հոգին ի՛նք պիտի սորվեցնէր: Այդ «շատ բաներուն» շարքին մէջ կ'իյնայ օրինակ, հոգեհանգիստ ընելը, այլ խօսքով, ննջեցեալներուն հոգիներուն համար աղօթելը:

Խօսիմք տրամաբանականօրէն: Աստուածաշունչը կ'ուսուցանէ թէ մէ՛կ է եկեղեցին, թէ եկեղեցին Քրիստոսի մէ՛կ եւ միա՛կ մարմինն է (Ա.Կր 12.20): Եկեղեցին մէ՛կ ըլլալով հանդերձ, կը բաժնուի երկու մասի՝ «Զինուորագրեալ Եկեղեցի» եւ «Յաղթական Եկեղեցի»: «Զինուորագրեալ Եկեղեցի» ըսելով, կը հասկնանք եկեղեցւոյ այն անդամները՝ որոնք տակաւին կ'ապրին երկրաւոր պայմաններու մէջ եւ պայքարի մէջ են մեղքին դէմ: Իսկ «Յաղթական Եկեղեցի» ըսելով, կը հասկնանք եկեղեցւոյ այն անդամները՝ որոնք մեղքին վրայ յաղթանակ տանելով մեկնած են այս աշխարհէն:

Մարդիկ որոնք մահուամբ մեզմէ կը բաժնուին՝ չեն դադրիր Քրիստոսի եկեղեցիին, այսինքն՝ Քրիստոսի մարմինին անդամները ըլլալէ: Ննջած հաւատացեալներ թէ ապրող հաւատացեալներ, մէ՛կ եւ նո՛յն եկեղեցւոյ, մէ՛կ եւ նո՛յն մարմինին անդամներն են: Մէ՛կ եւ նո՛յն եկեղեցւոյ անդամները պէտք է մնայուն կերպով աղօթեն իրարու համար, այլապէս, ի՞նչպէս անոնք կրնան փաստել իրենց մէկութիւնն ու միութիւնը: Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «Աղօթքը քրիստոնէական պարտականութիւն մըն է, սիրոյ պարտականութիւն մըն է, որ մենք

ունին՝ եկեղեցւոյ բոլոր անդամներուն նկատմամբ, այդ անդամները ըլլան հոս՝ այս աշխարհի մէջ, թէ հանգուցեալ»:

Ննջեցեալները մեզի համար կ'աղօթեն եւ կը բարեխօսեն, մենք ալ իրե՛նց համար պէտք է աղօթենք եւ բարեխօսենք, ա՛յդ ձեւով միայն փաստած կ'ըլլանք որ մէ՛կ է Քրիստոսի մարմինը: Եթէ Բողոքականներ ընդունէին որ հաւատացեալ ննջեցեալները կրնան մեզի համար աղօթել եւ բարեխօսել, ինքնաբերաբար պիտի ընդունէին նաեւ որ մենք ալ մե՛ր կարգին կրնանք անո՛նց համար աղօթել եւ բարեխօսել, քանի աղօթքն ու բարեխօսութիւնը փոխադարձաբար կ'ըլլայ:

Ինչպէս կրնանք խնդրել ապրող հաւատացեալի մը աղօթքը, այնպէս ալ կրնանք խնդրել ննջած հաւատացեալի մը աղօթքը: Եւ ինչպէս կ'աղօթենք ապրող հաւատացեալներուն համար, այնպէս ալ պէտք է աղօթենք ննջած հաւատացեալներուն համար:

Հաւատացեալներ իրարու պատերազմակից են երկրի վրայ (Հո 15.30): Հաւատացեալներ երբ Քրիստոսով ննջեն, չեն դադրիր մեզի պատերազմակից ըլլալէ: Անոնք սակայն մեզի պատերազմակից չեն ըլլար եթէ չխնդրենք իրենց գորակցութիւնն ու բարեխօսութիւնը: Եւ չենք կրնար խնդրել իրենց բարեխօսութիւնը եթէ իրենց համար աղօթող հաւատացեալներ չենք:

Քրիստոս ուսուցանեց որ *«երկինքի մէջ... ուրախութիւն պիտի ըլլայ մէկ ապաշխարող մեղաւորի համար»* (Ղկ 15.7): Ննջած արդար մարդիկը կ'ուրախանան երբ տեսնեն որ մէկը դարձի կու գայ: Անոնք ի՞նչպէս կրնան ուրախանալ կամ ինչո՞ւ պէտք է ուրախանան եթէ մեզի համար բարեխօսողներ չեն: Իսկ եթէ մեր դարձին համար անոնք կ'ուրախանան, միշտ պիտի ըլլա՞ր որ մենք չաղօթէինք անոնց համար: Եթէ անոնք կ'ուրախանան մեզմով, ինչո՞ւ մենք ալ չուրախացնենք զանոնք՝ իրենց համար մեր մատուցած աղօթքներով:

Շատ կարեւոր է հետեւեալը մեր միտքին մէջ ունենալ: Եկեղեցին յաւակնութիւնը չունի ըսելու թէ ինք կ'աղօթէ կորսուածները փրկելու համար, գեհեմի դատապարտուածները՝ արքայութեան ժառանգորդ դարձնելու համար: Եթէ եկեղեցին կորսուածին փրկութեան համար չէ որ կ'աղօթէ, հապա ի՞նչ բանի համար կ'աղօթէ եւ ինչո՞ւ հոգեհանգիստ կ'ընէ հանգուցեալներուն համար:

Եթէ երբեք աչքէ անցնենք հոգեհանգիստի ժամանակ մեր երգած շարականներն ու կարդացած աղօթքները, նախ կը տեսնենք որ անոնք Աստուծոյ գթութիւնն ու ողորմութիւնը հայցելու համար են եւ ո՛չ թէ հանգուցեալը դժոխքէն արքայութիւն փոխադրելու համար, եւ երկրորդ, կը տեսնենք որ անոնք կապուած են Քրիստոսի երկրորդ գալստեան:

Նո՛յն իսո՞ք կը հաստատէ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ, երբ *«Տէրն յետ ստեղծման»* շարականին վերջընթեր տունին մէջ, իստելով հաւատքով ննջածներուն մասին՝ կ'ըսէ. *«Թող արդարութեամբ չդատուին, այլ գթութեամբդ փառուին»:* Խորքին մէջ հոգեհանգիստին նպատակը

նիշդ ասիկա է, խնդրել Աստուծմէ որ գթայ ննջեցեալներու հոգիներուն: Մանաւանդ, աղաչել եւ հայցել որ ողորմի անոնց դատաստանի օրը:

«Քրիստոս Որդի Աստուծոյ» աղօթքին մէջ եւս նոյնը կը կարդանք. «Քրիստոս, Որդի Աստուծոյ, որ ներողամիտ ես եւ բարեգութ-արարչական սիրովդ գթա՛ բու հանգուցեալ ծառաներուդ: Յիշէ՛ զանոնք այն մեծ օրը, երբ արժայութեամբդ պիտի գաս: Քու ողորմութեամբդ քաւէ՛ եւ ներէ՛ անոնց մեղքերը»: Դարձեալ, Քրիստոսի գթութիւնն ու ողորմութիւնն է որ կը հայցուի ննջեցեալներուն համար, դատաստանի օրը:

Հետաքրքրական է որ «Ի Վերին Երուսաղէմ» երգը եւս կ'աւարտի՝ ըսելով. «Ողորմա՛ծ Տէր, գթա՛ մեր ննջեցեալներուն»: Այլուր, մեր շարականագիր հայրապետը կ'ըսէ. «Ի վերանալ յինէն աւուրց իմոց. Տէր օգնեա՛ ինձ միայն մարդասէր», այսինքն՝ «երբ կեանքիս օրերը վերջանան՝ օգնէ՛ ինձի, Տէր, մարդասէր»: Եթէ երբեք կրնանք աղօթել եւ խնդրել որ Աստուած օգնական ըլլայ մեզի երբ մեր կեանքի օրերը իրենց աւարտին հասնին, ինչո՞ւ պիտի չկարենանք աղօթել անոնց համար՝ որոնք աւարտած են իրենց երկրաւոր կեանքի օրերը:

«Աստուած անեղ անժամանակ» երգին աւարտին եւս կը կարդանք. «Կ'աղաչենք քեզի, ո՛վ գթած, համբերատար եւ ողորմած Տէր, ողորմէ՛ բու այս ստեղծուածիդ որ քեզի յուսալով ննջեց»: Դարձեալ, աղօթախառն մաղթանք մըն է ասիկա, որով Տիրոջ գթութիւնն ու ողորմութիւնը կը հայցենք ննջեցեալներուն համար:

Շարականներուն մէջ (յատկապէս Հանգստեան շարականներուն մէջ) կարելի է ննջեցեալներուն համար Աստուծոյ գթութիւնն ու ողորմութիւնը հայցող հարիւրաւոր ակնարկութիւններ գտնել, բայց վերեւ յիշուածներով կը բաւարարուիմ, հարց տալով՝ սիս՞ով է Աստուծոյ գութն ու ողորմութիւնը խնդրել մեր ննջեցեալներուն համար:

Մեզմէ ո՞վ Աստուծոյ գթութեան կարօտ չէ: Ո՞վ կրնայ փրկուիլ առանց Աստուծոյ ողորմութեան: Պօղոս առաքեալ կը յիշէ որ մեր փրկութիւնը Աստուծոյ սիրոյն եւ ողորմութեան արտայայտութիւնն է (Եփ 2.4-5): Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ. «Փրկէ՛ զիս բարի ողորմութեամբդ» (Սղ 109.21): Իսրայէլի ժողովուրդը իր գործած մեղքին ու անօրէնութեան համար արժանի էր սպառելու եւ բնաջնջուելու, բայց գոյատեւեց շնորհիւ Տիրոջ ողորմութեան եւ գթութեան, նիշդ անոր համար ալ Երեմիա մարգարէն կ'ըսէ. «Տիրոջ մնայուն ողորմութեան եւ գթութեան պատճառով է որ մենք չսպառեցանք» (Ողբ 3.22): Միքիա մարգարէն կը վկայէ որ «Աստուած... ողորմութիւնը կը սիրէ» (Միք 7.18):

Կարելորութեամբ կ'ուզեմ ընդգծել հետեւեալ քանի մը մատնանշումները. –

1.– Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ որ «Քրիստոս մեռաւ եւ վերակենդանացաւ, որպէսզի Տէրը ըլլայ բոլորին, թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն հաւասարապէս» (Հռ 14.9): Եթէ մենք կ'աղօթենք

ապրողներուն համար որոնց Տէրը՝ Քրիստոս ի՛նքն է, ինչո՞ւ պէտք չէ աղօթենք նաեւ մեռածներուն համար, որոնց Տէրը՝ դարձեալ Քրիստոս ի՛նքն է:

Սուրբ Պատարագը գոր կը մատուցենք փաստ մըն է որ Քրիստոս Տէրն է թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն, որովհետեւ մենք սուրբ Պատարագը կը մատուցենք թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար: Մէկը կրնայ հարց տալ.– Ինչո՞ւ Պատարագը նաեւ մեռածներուն համար կը մատուցենք: Կը պատասխանեմ.– Որովհետեւ Քրիստոս խաչին վրայ պատարագ մատուցուեցաւ թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար:

Եթէ Քրիստոս խաչին վրայ պատարագ մատուցուեցաւ թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար, մենք ինչո՞ւ սուրբ Պատարագը չմատուցենք թէ՛ ապրողներուն եւ թէ՛ մեռածներուն համար:

2.– Եթէ այս կեանքէն բաժնուած մարդուն համար աղօթքը ոչ մէկ օգուտ ունի, հապա ինչո՞ւ *«Քրիստոս գնաց եւ Աւետարանը մեռելներուն ալ փարոզեց»* (Ա.Պո 4.6, տե՛ս նաեւ 3.19–20): **Եթէ աղօթքը բան մը չի փոխեր մեռածներուն կեանքին մէջ, դարձեալ կը հարցնեմ, ինչո՞ւ Քրիստոս գնաց եւ անոնց եւս փարոզեց: Իսկ եթէ Քրիստոսի փարոզութեամբ որոշ բան փոխուեցաւ անոնց կեանքին մէջ, ինչո՞ւ մեր աղօթքներով որոշ բաներ պիտի չփոխուին անոնց կեանքին մէջ:**

3.– Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Եթէ մեռելները բնաւ ալ յարութիւն պիտի չառնեն, հապա ի՞նչ է որ կ'ընեն անոնք՝ որ մեռելներուն փոխարէն կը մկրտուին. ինչո՞ւ ուրեմն կը մկրտուին անոնց փոխարէն»* (Ա.Կր 15.29): Մեռելներու փոխարէն մկրտուելու սովորութիւնը առաքելական դարուն ծանօթ էր, թէպէտ այսօր շատ քիչ բան գիտենք նման սովորութեան մը մասին: Կարելորը քիչ կամ շատ բան գիտնալը չէ սակայն: Կարելորը՝ գիտնալն է որ Պօղոս առաքեալ ծանօթ էր նման սովորութեան մը եւ հակառակ չէր ասոր:

Եթէ երբեք մեռելներուն փոխարէն մկրտուիլը տարբերութիւն մը կամ փոփոխութիւն մը կը յառաջացներ մեռելներուն կեանքին մէջ, մեր աղօթքները ինչո՞ւ տարբերութիւն մը կամ փոփոխութիւն մը պիտի չյառաջացնեն:

4.– Մատթէոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ երբ Յիսուս խաչին վրայ բարձր ձայնով աղաղակեց եւ հոգին աւանդեց, անմիջապէս

«տանարին վարագոյրը պատռուեցաւ եւ վերէն վար երկու մասի բաժնուեցաւ, երկիրը շարժեցաւ եւ ժայռերը նեղեցուցան, գերեզմանները բացուեցան, եւ շատ մը սուրբ ննջեցեալներ յարութիւն առին» (Մտ 27.50–52): Եթէ երբեք ննջեցեալները ո՛չ մէկ ձեւով կ'ազդուին երկրի վրայ պատահածէն, ինչպէս հոգեհանգիստը մերժողներ կ'ըսեն, այդ պարագային, ի՞նչպէս անոնք յարութիւն առին, ի պատասխան երկրի վրայ պատահած դէպքի մը:

Եթէ Յիսուսի աղաղակին ձայնը մեռելներուն հասաւ եւ անոնց վրայ ազդեց, ինչո՞ւ մեր աղօթքին ձայնը հասնելով Աստուծոյ՝ պիտի չազդէ մեռելներուն վրայ:

5.– Թուոց գիրքին մէջ կը կարդանք որ երբ Իսրայէլացիները տրոնջացին Մովսէսի եւ Ահարոնի դէմ, Աստուած ուզեց հարուածել զանոնք, բայց Մովսէս պատուիրեց Ահարոնին բուրվառը առնել եւ մէջը կրակ ու խունկ դնել եւ ժողովուրդին մէջ իջնել, *«եւ Ահարոն Մովսէսին ըսածին պէս բուրվառը առաւ եւ ժողովուրդին մէջ վազեց: Արդէն ժանտախտը սկսած էր ժողովուրդին մէջ: Բուրվառին վրայ խունկ դրաւ եւ ժողովուրդին համար ֆաւութիւն ըրաւ եւ մեռելներուն ու ողջերուն մէջտեղ կեցաւ ու ժանտախտը դադրեցաւ»* (Թւ 16.47–48): Ո՞ւր կեցաւ Ահարոն որպէսզի դադրէր ժանտախտը: Ան չկեցաւ ողջերուն մէջտեղ միայն, այլ՝ *«մեռելներուն ու ողջերուն մէջտեղ կեցաւ»*: Ահարոնին բուրվառելն ու աղօթելը միայն ողջերուն համար չէր, այլ նաեւ մեռելներուն համար:

Եթէ մեռելներուն ու ողջերուն համար բուրվառ ընելը տարբերութիւն մը կամ օգուտ մը կ'ընէ, ինչո՞ւ անոնց համար աղօթելը տարբերութիւն մը կամ օգուտ մը պիտի չընէ:

6.– Եթէ Աստուած լսեց Եղիսէի մատուցած աղօթքը մեռած տղու մը համար եւ գայն վերստին կեանքի բերաւ (Դ.Թգ 4.32–37), ինչո՞ւ պիտի չլսէ մեր աղօթքը գոր կը մատուցեմք մեր ննջեցեալներուն համար:

Եթէ Եղիսէի աղօթքը կրցաւ մեռել մը մէկ կեանքէն ուրիշ կեանքի մը բերել, ինչո՞ւ մեր աղօթքները պիտի չկարենան նոյնը ընել, մանաւանդ եթէ երբեք հաւատքով կ'աղօթենք:

Մենք շատ մը բաներու համար կ'աղօթենք: Ինչո՞ւ կ'աղօթենք: Կ'աղօթենք որովհետեւ կը հաւատանք որ Աստուած պիտի պատասխանէ մեր աղօթքներուն, մանաւանդ եթէ երբեք Աստուծոյ գաւակներն ենք: Սողոմոն իմաստուն կ'ըսէ. *«Ուղիղներուն աղօթքը անոր ընդունելի է»* (Առ 15.8): *«Արդարներուն աղօթքը կը լսէ»* (Առ 15.29): Եթէ մենք ուղիղ ու արդար մարդիկ ենք եւ հաւատքով կ'աղօթենք, պատճառ մը չունինք

կասկածելու որ Աստուած պիտի պատասխանէ ննջեցեալներուն համար մեր մատուցած աղօթքներուն:

Եւ վերջապէս: Աստուածաշունչին մէջ տեղ մը գրուած է որ Աստուծոյ կամֆին հակառակ է աղօթել ննջեցեալներուն հոգիներուն համար: Շատ սխալ է մտածել թէ պէտք է աղօթել ննջեցեալներուն համար, պարզապէս որովհետեւ Աստուածաշունչին մէջ նման պատուէր, թելադրանք կամ հրահանգ չկայ: Մենք շատ մը բաներու համար կ'աղօթենք, որ Աստուածաշունչին մէջ չէ գրուած: Սիրոյ հոգիով կ'ըսեմ ինչ որ կ'ըսեմ: Մեր Բողոքական եղբայրները իրենք իրենց հարց թող տան. արդեօք չկա՞ն բաներ որոնց համար կ'աղօթենք, եւ որոնց համար սակայն Աստուածաշունչը աղօթելու պատուէր չի տար:

Օրինակ, քանի մեր նիւթը առնչուած է մեռելներուն, հարց տանք, մեր Բողոքական եղբայրները չե՞ն ողբար եւ չե՞ն սգար երբ կը կորսնցնեն իրենց սիրելիներէն մէկը: Վստահաբար: Ո՞ւր գրուած է Աստուածաշունչին մէջ որ պէտք է անոնց համար ողբալ եւ սգալ: Ընդհակառակը, Աստուածաշունչը կ'արգիլէ անոնց համար սգալն ու ողբալը (Եզ 24.17, Ա.Թս 4.13):

Երկրորդ բան մը: Ամէնէն ծայրայեղ Բողոքականներն անգամ երբ կորսնցնեն իրենց սիրելիներէն մէկը՝ կ'աղօթեն Աստուծոյ եւ կը խնդրեն անոր գթութիւնն ու ողորմութիւնը ննջեցեալին համար: Տարօրինակ չէ՞ որ անոնք մէկ կողմէն կը յայտարարեն որ եկեղեցւոյ մէջ կատարուած հոգեհանգիստը արժէք չունի, իսկ միւս կողմէն, երբ մէկը իր հոգին աւանդէ, չեն քաշուիր աղօթելու անոր հոգիին փրկութեան համար: Եթէ անոնք հարց կու տան մեզի.՝ Ո՞ւր գրուած է Աստուածաշունչին մէջ հոգեհանգիստ ընելու մասին, եւ ալ հարց կու տամ իրենց.՝ Ո՞ւր գրուած է Աստուածաշունչին մէջ թէ պէտք է աղօթք ընել այն օրը որ մէկը իր հոգին աւանդէ:

26.՝ Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ ըսաւ. *«Երանի՛ սգաւորներուն, որովհետեւ անոնք Աստուծմէ մխիթարութիւն պիտի գտնեն»* (Մտ 5.4): Որո՞նք են հոս յիշուած սգաւորները:

Հոս յիշուած սգաւորները անոնք չեն որոնք հարազատ մը կորսնցուցած են եւ անոր համար կու լան ու կ'ողբան, այլ անոնք են՝ որոնք կ'անդրադառնան իրենց ապրած մեռելական կեանքին եւ կը սգան ու կը հառաչեն, ինչպէս կ'ըսէ Սուրբ Ներսէս Շնորհալի Հայրապետ:

Սգաւորները անոնք են՝ որոնք ո՛չ միայն կը սգան ու կը տրտմին իրենց գործած մեղքերուն համար, այլեւ կը սգան ու կը տրտմին ուրիշներուն գործած մեղքերուն համար նաեւ: Ինչպէս մարդիկ կը սգան իրենց մեռելներուն վրայ, այնպէս ալ Աստուծոյ գաւակները պէտք է սգան մեղքի մէջ մեռած այս աշխարհին համար:

Երբ կը տեսնենք մարդիկ կ'երթան դէպի կորուստ ու դժոխք, երբ կը տեսնենք թէ անոնք Աստուծով երբեք չեն հետաքրքրուած, այդ մեզ սուգի պէտք է մատնէ: Ուստի, սգալը՝ ուրիշներուն ապրած մեղքի կեանքին համար արցունքով աղօթելն է:

Ինչպէս Աստուած կը սգայ ի տես աշխարհի մէջ պատահող չարիքներուն ու չարագործութիւններուն, այնպէս ալ Աստուծոյ զաւակները պէտք է սգան աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող չարիքներուն համար:

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան մեկնելով վերոյիշեալ համարը կ'ըսէ. «Արդեօք խօսքը անոնց մասին է որոնք հարագա՞տ մը կորսնցուցեր են: Աստուած պահանջեց Եզեկիէլ մարգարէէն որ դահիւններ պատրաստէ չարագործ Երուսաղէմացիները պատժելու համար: Ներկայացուեցան վեց անձեր որոնցմէ մին կտաւէ զգեստ հագած էր: Աստուած կտաւէ զգեստ հագած մարդուն պատուիրեց անցնիլ Երուսաղէմ՝ քաղաքին մէջէն եւ «անոր մէջ եղած բոլոր պղծութիւններուն համար հառաչող ու ողբացող մարդոց նակատներուն վրայ նշան» դնել, իսկ միւս հինգին հրահանգեց որ կտաւէ զգեստ հագած մարդուն ետեւէն Երուսաղէմ մտնեն ու անխնայ կերպով ջարդեն բոլոր անոնք՝ որոնք իրենց նակատներուն վրայ նշան չունէին (Եզ 9.1-6): Իրենց նակատներուն վրայ նշան կրող եւ ողբացող մարդիկը անոնք էին, որոնք Երուսաղէմի բնակիչներուն գործած մեղքերուն համար կը սգային: Հետեւաբար սգաւորները անոնք են՝ որոնք մարդոց գործած մեղքերուն եւ չարիքներուն համար կը սգան:

Նիւթական Երուսաղէմը օրինակ մըն է աշխարհին: Իսկական սգաւորները անոնք են՝ որոնք աշխարհի մէջ եղող պղծութիւններուն համար կ'ողբան ու կը հառաչեն: Անոնք Աստուծոյ բարեպաշտներն են: Բարեպաշտը այն մարդն է որ ո՛չ միայն իր սեփական կարիքներուն հանդէպ զգայուն է, այլ նաեւ ուրիշներու կարիքներուն հանդէպ...: «Կ'ողբան» եւ «կը հառաչեն» բառերը ցոյց կու տան որ անոնք ո՛չ միայն կը տեսնեն ու ցաւ կը զգան, այլ նաեւ կ'աղօթեն մեղքի վերացման համար: Սգաւորը հետեւաբար այն մարդն է որ մնայուն կերպով կ'աղօթէ եւ կը խնդրէ Աստուծմէ որ դարմանէ մեղաւորը եւ շուտով իր թագաւորութիւնը բերէ, որպէսզի գոյութիւն ունեցող չարիքները վերջ գտնեն:

Աստուծոյ համար գործածուած «զղջաց ու իր սրտին մէջ տրտմեցաւ» (Ծն 6.6) խօսքը ուրիշ բան ցոյց չի տար եթէ ոչ Աստուծոյ ցաւ զգալը մարդոց գործած մեղքերուն համար: Աստուծոյ հարագատ որդիները իրենք ալ Աստուծոյ պէս պէտք է սգան ու ցաւ զգան մարդոց ապրած մեղքի կեանքին համար: Քրիստոս այդպիսի ցաւ մը զգաց Երուսաղէմի համար. «Երուսաղէմ, Երուսաղէմ... , քանի՛ անգամ ուզեցի որդիներդ հաւաքել, ինչպէս հաւր իր ձագերը կը հաւաքէ թեւերուն տակ. բայց դո՛ւք, Երուսաղէմի՛ բնակիչներ, չուզեցիք» (Ղկ 13.34): Քրիստոս ցաւեցաւ որովհետեւ մարդիկ կամաւորապէս մերժեցին դէպի իրենց երկարած Աստուծոյ օգնութեան ձեռքը, փրկարար եւ օրհնաբեր ձեռքը:

Քրիստոս ըսաւ որ մենք այս աշխարհին մէջ տրտմութիւն պիտի ունենանք: Հետեւաբար, քրիստոնեայ մարդիկ աշխարհի մէջ գոյութիւն ունեցող մեղքին համար տրտմող ու սգալով աղօթող մարդիկն են: Անոնց տրտմութեան ու սուգին արդիւնքը կ'ըլլայ այն՝ որ «անոնք Աստուծմէ միտիթարութիւն պիտի գտնեն»: Այդ միտիթարութիւնը ներկայ աշխարհին կապուած է: Աստուծոյ վարձատրութեանց մէջ ներկայ աշխարհին վերաբերող բաժին մը կայ հարկաւ, բայց այդ ներկան միշտ մասնակի է: Անոնք ամբողջապէս պիտի միտիթարուին երբ ժառանգեն երկնքի արքայութիւնը, որովհետեւ պիտի տեսնեն չարիքները բոլորովին արմատախիլ եղած արքայութենէն:

Պետրոս առաքեալ կը հաստատէ որ Ղովտ ականջալուր եւ ականատես ըլլալով Սողոմոնացիներու ու Գոմորացիներու անօրէն կենցաղին՝ «իր արդար հոգիին մէջ կը տանջուէր ամէն օր» (Բ.Պտ 2.6-8): Ղովտ ո՛չ միայն իր արդարութեամբ մտահոգ էր, այլ նաեւ իր շրջապատի ծայրայեղ անօրէնութիւնը տեսնելով օրէ օր իր հոգին կը տանջուէր: Մենք գիտենք որ չարիքներու մէջ կ'ապրինք, բայց այդ չարիքներուն մէջ միայն մեր անձերը պէտք չէ ըլլան մեր ուշադրութեան առարկան, այլ ամբողջ աշխարհը: Պէտք է աղօթենք ո՛չ միայն մեր անձերուն համար, այլ նաեւ ուրիշներուն համար, որպէսզի Աստուծոյ միտիթարութիւնը, այսինքն՝ արքայութիւնը շուտով գայ»:

Ուզեցի Զարեհ Սրբազանին ամբողջ խօսքը յիշել սգաւորներուն վերաբերեալ, որովհետեւ ինքն ալ եղաւ իրական սգաւոր մը: Ան Յիսուսի ժպիտը ունենալով հանդերձ իր դէմքին, սուգը անբաժան էր իր աչքերէն: Ան կ'ապրէր ներքին սուգ մը աշխարհի մէջ գտնուող չարագործներուն ու չարիքներուն համար: Սա պարզ խօսք մի նկատէք: Սա մեծագոյն ապացոյցն է որ Սրբազանը Աստուծոյ սուրբ գաւակն էր եւ է:

Այսօր մարդիկ պատահող չարիքներուն համար ո՛չ թէ կը սգան ու կը ցաւին, այլ՝ կ'ուրախանան: Այո՛, կ'ուրախանան երբ կը լսեն իրենց նմաններուն պատահած փորձանքներուն մասին, մանաւանդ եթէ այդ մարդիկը իրենց կողմէ չսիրուած մարդիկ են, եւ կը տրտմին երբ լսեն անոնց ձեռք ձգած յաջողութիւններուն մասին:

27.- Ինչո՞ւ մեր Եկեղեցին սուրբերու անիւններուն նկատմամբ կը ցուցաբերէ յարգանք եւ երկիւղալից վերաբերմունք, իսկ որոշ հոսանքներ անիմաստ եւ հակասուրբգրային կը նկատեն գայն:

E-mail-ով ինծի եկած բազմաթիւ հետաքրքրական հարցումներէն մէկն է ասիկա: Բողոքականեան ծայրայեղ հոսանքներն ու շարժումները, ներառեալ Հոգեգալստականներն ու Եհովայի Վկաները եւ շատ մը այլ շարժումներ, կը մերժեն յարգանք մատուցել սուրբերու անիւններուն կամ անոնցմէ մեզի հասած որեւէ իրի կամ տարրի: Մեր պատասխանին

նպատակը այս կամ այն հոսանքին պատասխան մը տալը չէ, այլ՝ մեր ժողովուրդի գաւակներուն պատասխան մը հայթայթելը:

Աստուածաշունչին մէջ կան բազմաթիւ համարներ, դրուագներ, դէպքեր եւ բժշկութիւններ, որոնք յստակօրէն ցոյց կու տան մեզի թէ անիմաստ բան չէ սուրբի մը անհիւնին կամ գործածած որեւէ առարկային հանդէպ մեր ցուցաբերած երկիւղալից բարեպաշտական վերաբերմունքը: Կը բաւարարուիմ անոնցմէ եօթն յիշելով.–

1.– Ծննդոց գիրքին 50.25-ին մէջ կը կարդանք որ Յովսէփ կը պատուիրէ իր ազգակիցներուն որ իր ոսկորները իրենց հետ դուրս բերեն Եգիպտոսէն երբ Աստուած գայ զիրենք ազատագրելու Եգիպտոսի գերութենէն, իսկ Ել 13.19-ին մէջ կը տեսնենք որ Մովսէս Յովսէփին ոսկորները հետը առաւ երբ Եգիպտոսէն ելաւ: Այս իրողութիւնը ցոյց չի՞ տար որ սուրբի մը կամ արդար մարդու մը անհիւնին կամ նշխարին յարգանքով եւ երկիւղով պէտք է վերաբերիլ:

2.– Դուկաս կ'ըսէ. *«Աստուած Պօղոսի ձեռքով արտասովոր հրաշքներ կը գործէր: Մարդիկ մինչեւ իսկ անոր քրտինձոտ թաշկինակն ու գործի հագուստը կը տանէին հիւանդներուն եւ անոնք կը բժշկուէին իրենց ցաւերէն, կամ չար ոգիները կ'ելլէին»* (Գրծ 19.11-12): Անոնք որոնք կ'ըսեն թէ սուրբերու անհիւններուն միջոցաւ կարելի չէ բժշկութիւն ձեռք գտնել, ի՞նչ ըսելիք ունին այս երկու համարներուն վերաբերեալ: Եթէ Աստուած թոյլ կու տայ որ առաքեալին քրտինձոտ թաշկինակին եւ գործի հագուստին միջոցաւ մարդիկ բժշկուին, չար ոգիներ մարդոցմէ դուրս ելլեն եւ այլ տեսակի հրաշքներ պատահին, ասիկա ապացոյց մը չէ՞ որ նոյնինքն Աստուծոյ կամքն է յարգանք տածել եւ հաւատքով մօտենալ սուրբի մը նշխարներուն եւ այլ իրերուն:

3.– Յիշեցէք արիւնահոսութենէ տառապող կնոջ պարագան: Երբ Յիսուս Հրեայ իշխանաւորի մը տունը կ'երթար անոր աղջիկը բժշկելու համար, այս հիւանդ կինը *«եստելն մօտեցաւ եւ դպաւ անոր հագուստի փղանցփին»*, քանի ինքնիրեն խորհած էր ըսելով. *«Միայն դպնամ անոր հագուստին եւ պիտի բժշկուիմ»* (Մտ 9.20-21): Հոս եւս, կը տեսնէք, որ հագուստի մը միջոցաւ բժշկութիւն տեղի կ'ունենայ: Երբ հաւատացեալ մը հաւատքով մօտենայ սուրբի մը նշխարներուն, երբ մանաւանդ կարենայ հիւանդ կնոջ նման հաւատքով եւ բացարձակ վստահութեամբ ըսել. *«Միայն դպնամ... եւ պիտի բժկուիմ»*, անպայման պիտի կատարուի իր սրտին ինդրանքը:

4.– Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Մէկը հիւանդացա՞ւ՝ թող կանչէ եկեղեցւոյ երէցները, որպէսզի իր վրայ աղօթեն եւ իւղով օծեն զինք, Տիրոջ անունով: Եւ հաւատքով կատարուած աղօթքը պիտի բժշկէ հիւանդը»* (Յկ 5.14-15): Հոս առաքեալը միայն աղօթելու մասին չի խօսիր, այլ նաեւ իւղով օծելու մասին: Աստուած գիտէ որ առանց իւղի, առանց Պօղոս առաքեալի քրտինձոտ թաշկինակին ու գործի հագուստին ալ կրնան բժշկութիւններ ըլլալ, բայց եթէ Աստուած կը կամենայ իւղին,

անհունին, թաշկինակին, հագուստին եւ այլ տարրերու միջոցաւ կատարուած աղօթքներուն պատասխանել, այդպէս կ'ընէ՝ սորվեցնելու համար մեզի որ անոնք իրենց արժէքը եւ իրենց տեղը ունին եւ պէտք է ունենան հաւատացեալ մարդուն կեանքին մէջ: Անոնք որոնք կը մերժեն եկեղեցիներուն, սրբատեղիներուն եւ ուխտատեղիներուն կողմէ բաժնուած օրհնուած իւրը, անոնք կը հակասեն Յկ 5.14-ին, եւ ուստի, պատասխանատու են Աստուծոյ եւ անոր սուրբերուն առջեւ:

5.- Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք որ Յիսուս թուփ միջոցաւ խուլ եւ համր մարդ մը բժշկեց (Մր 7.33): Յաջորդ գլուխին մէջ եւս կը տեսնենք որ Յիսուս Բեթսայիդա ֆաղափին մէջ կոյրի մը բժշկութիւնը թուփով է որ կատարեց (Մր 8.22-23): Իսկ Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ, Յիսուս ի ծնէ կոյրին բժշկութիւնը կատարելու համար, թուփին կողքին ցեխ ալ գործածեց, ինչպէս կը կարդանք. *«Թփեց գետին, թուփով ցեխ շինեց եւ ծեփեց կոյրին աչքերը»* (Յհ 9.6): Թուփին եւ ցեխին գործածութիւնը եւս ցոյց կու տայ որ Յիսուս կ'ընդունէր սուրբ տարրերու միջոցաւ բժշկութեան կարելիութիւնը:

6.- Եթէ ըսենք որ սուրբ մասունքները անհմաստ բան են եւ ո՛չ մէկ գօրութիւն կամ նշանակութիւն ունին, ըսած կ'ըլլանք նաեւ որ սուրբ Պատարագի ընթացքին գործածուած Նշխարն ու Գինին եւս գօրութիւն կամ նշանակութիւն չունին, որովհետեւ անոնք եւս մասունք են: Ինչպէս Տիրոջ մարմինը ներկայացնող սուրբ Նշխարը յաւիտենական կեանք կու տայ (Յհ 6.54), այնպէս ալ ոեւէ սուրբի նշխար կրնայ կեանք տալ մեզի կամ նորոգել մեր կեանքը եթէ հաւատով դպնանք անոր: Դարձեալ, ինչպէս Տիրոջ արիւնը ներկայացնող սուրբ Գինին կրնայ մեզի կեանք տալ (Յհ 6.54), կրնայ մեզ Քրիստոսի մէջ բնակեցնել եւ մեզ Քրիստոսի բնակարան դարձնել (Յհ 6.56), եւ կրնայ մեր մեղքերը քաւել (Մտ 26.28), այնպէս ալ սուրբի մը մարմինէն հեղած սուրբ արիւնին ամբողջական հաւատով դպնալը կրնայ մեզ ամբողջապէս փոխել:

7.- Վերջապէս, գգո՛յ՛ջ պէտք է ըլլանք սուրբ մասունքները արհամարհելէ, այլապէս արհամարհած պիտի ըլլանք մեր Տիրոջ եւ Փրկիչին սուրբ խաչափայտը նաեւ, որովհետեւ խաչափայտը եւս մասունք մըն է: Եւ ան որ կ'ուրանայ մասունքներուն գօրութիւնը՝ ուրացած կ'ըլլայ նաեւ սուրբ խաչափայտին գօրութիւնը:

28.- Ընդհանրապէս Յիսուս իր խօսքին գօրութեամբը կը բժշկէր հիւանդները, սակայն ինչո՞ւ համար երբեմն գործածեց թուփ եւ ցեխ (Մր 7.33, 8.23, Յհ 9.6):

Յիսուս միշտ խօսքով չէ որ բժշկեց մարդիկը, այլ երբեմն գործածեց այլ տարրեր՝ ինչպէս թուփ եւ ցեխ, հիմնական եօթը պատճառներով.–

1.– Որպէսզի սորվեցնէ մեզի թէ կարելի է նաեւ դեղերու եւ բժիշկներու միջոցաւ բժշկութիւն անոք ձգել: Գրիչ մը ըսած է. *«Յիսուս*

թուփի եւ ցեխի գործածութեամբ վաւերացուցած եղաւ բժշկութիւնը եւ արտօնած եղաւ դեղի գործածութիւնը»:

2.- Յիսուս թուփ եւ ցեխ գործածեց, որպէսզի սորվեցնէ մեզի որ սուրբերու նշխարներով եւ անոնց գերեզմաններէն առնուած հողով կարելի է բժշկութիւն ձեռն գտնել:

3.- Յիսուս թուփ եւ ցեխ գործածեց, որպէսզի սորվեցնէ մեզի որ կեանք մը փրկելու համար պէտք է մեր տրամադրութեան տակ դրուած ամէն կարելիութիւն եւ ամէն միջոց գործածենք:

4.- Յիսուս թէ՛ աղօթեց եւ թէ՛ թուփ ու ցեխ գործածեց, որպէսզի սորվեցնէ մեզի որ Աստուած իր բաժինը ունի ընելիք եւ մարդն ալ՝ իր բաժինը: Ճիշդ չէ ծալապատիկ նստիլ եւ աղօթել: Մեր ձեռքէն եկածը պէտք է ընենք՝ ա՛յն ատեն է որ Աստուած կ'օրհնէ մեզ:

5.- Յիսուս թուփ եւ ցեխ գործածեց, որպէսզի ցոյց տայ մեզի որ բժշկելու իր կարողութիւնը մէկ ձեւի մէջ չէ սահմանափակուած, այլ բացատրութեամբ մը, միայն խօսքով չէ որ կրնայ բժշկել, այլ՝ տարբեր ձեւերով նաեւ: Յիշենք որ ան երբեմն բժշկեց խօսքով, երբեմն լոկ հրամանով մը, երբեմն ձեռքի հպումով մը:

6.- Յիսուս գործածեց իր թուփը որպէսզի ցոյց տայ մեզի թէ իր ամէն ինչը սրբաբար եւ բժշկարար գորութիւն ունի, իր խօսքը, իր նայուածքը, իր թուփը, իր հագուստը, իր ձեռքի հպումը, եւ այլն: Ան նաեւ գործածեց ցեխը որպէսզի սորվեցնէ մեզի թէ ինչ բանի որ ան դպնայ՝ այդ բանը բժշկարար գորութիւն կը ստանայ:

7.- Աշխարհի մէջ ոեւէ բժիշկ իր թուփին կամ ցեխի միջոցաւ հիւանդ մը չէ բժշկած եւ չի կրնար բժշկել, բայց մեր Տէրը բժշկեց, որպէսզի ցոյց տայ մեզի որ իրեն համար անպէտք եւ խոտելի բան չկայ: Մարդուն համար թուփը կամ ցեխը կրնայ անպէտք բան նկատուիլ, բայց մեր Տիրոջ համար անպէտք բան չկայ: Ան կրնայ մեր կեանքին մէջ գոյութիւն ունեցող անպէտք բաները առնել եւ զանոնք պիտանի բաներու համար գործածել:

29.- Ինչո՞ւ Յիսուս թոյլ տուաւ որ չար ոգիները երկու Գերգեսացի դիւահարներուն մէջէն ելլելով խոզերուն մէջ մտնեն եւ բոլոր խոզերը լինին մէջ խեղդամահ ըլլան:

Ոմանք գայթակղած են Յիսուսի ըրածէն՝ ըսելով.- *«Այդ երկու հազար խոզերը տէր ու տիրական ունէին: Անոնք հաւանաբար իրենց տէրերուն ամբողջ հարստութիւնն էին: Հետեւաբար, ինչո՞ւ Յիսուս այդպիսի քայլի մը դիմեց»:*

Քանի մը կէտեր պէտք է նկատի առնել.-

1.- Յիսուս ամբողջ աշխարհի արարիչն է: Աշխարհի մէջ ինչ որ կայ՝ Տիրոջ կը պատկանի: Ան կատարեալ ազատութիւնը ունի վերաբերելու որեւէ բանի հետ՝ որեւէ ձեւով: Արարիչը արարածէն արտօնութիւն պիտի

չառնէ բան մը ընելու համար: Մէկը չի կրնար Յիսուսը դատի կանչել պարզապէս որովհետեւ թոյլ տուաւ որ դեւերը խոզերուն մէջ մտնեն եւ անոնց խեղդուելուն պատճառ ըլլան:

Անոնք որոնք կ'առարկեն որ Յիսուս այդպիսի բան պէտք չէ ընել, անոնց կը յիշեցնեմ Պօղոս առաքեալի խօսքը. *«Բայց ո՞վ ես դուն, ո՞վ մարդ, որ Աստուծոյ դէմ կը խօսիս: "Միթէ ստեղծուածը կրնա՞յ իր ստեղծիչին ըսել՝ ինչո՞ւ գիս այսպէս ստեղծեցիր": Կամ կալագործ բրուտը իրաւունք չունի՞ նոյն շաղուածքէն տարբեր անօթներ շինելու, մէկը պատուական, միւսը հասարակ»* (Հո 9.20-21):

2.- Երկրորդ, պէտք է նկատի առնել որ չար ոգիները իրե՛նք է որ խնդրեցին երթալ եւ խոզերուն մէջ մտնել եւ ո՛չ թէ Տէրը հրամայեց որ անոնց մէջ մտնեն (Մր 5.12, Ղկ 8.32, Մտ 8.31):

3.- Հրեաներ «անմաքուր» կը սեպէին խոզը եւ անոր միսը չէին ուտեր (Ղկ 11.7, Բ.Օր 14.8): Յիսուս կ'արտօսէ որ չար ոգիները դուրս գան դիւահարներէն եւ խոզերուն մէջ մտնեն, որպէսզի ցոյց տայ մեզի որ անհաւատութեան դեւերով բնակուած մարդիկ ո՛չ մէկ ձեւով տարբեր են խոզերէն: Պետրոս առաքեալ եւս, իր հաւատքը ուրացող մարդը կը նմանցնէ խոզի (Բ.Պտ 2.21-22): Զմոռնանք նաեւ որ երբ կրտսեր որդին հեռացաւ հօրենական տունէն, անառակ կեանք մը ապրեցաւ, խոզարած դարձաւ եւ նոյնիսկ խոզերու «սեղանակից» եղաւ (Ղկ 15.15-16): Հոս եւս, Յիսուս կը սորվեցնէ մեզի թէ անոնք որոնք կը հեռանան իրենց երկնաւոր Հօրմէն՝ կը մատնուին շատ վատ վիճակի, այնքան վատ՝ որ կը դառնան խոզարած եւ խոզերու «սեղանակից»:

4.- Զարեհ Արք. Ազնաւորեան խօսելով խոզերուն դէպի լին խուժելուն եւ հոն խեղդուելուն մասին՝ կ'ըսէ. *«Խոզերուն ներկայութիւնը նախ ցոյց կու տայ որ Յիսուս հեթանոս հողամասի մէջ էր, եւ երկրորդ, կրնայ ասիկա փոխաբերական պատկերը նկատուիլ այն խոզանման մարդոց, որոնք կեանքի աղտոտութեանց մէջ կը թաւալին տեւականօրէն, եւ որոնք ի վերջոյ դատապարտուած են այսպիսի կորուստի մը»*: Այո՛, ինչպէս խոզերը լինին մէջ խեղդուեցան, այնպէս ալ անհաւատները կրակի լինին մէջ պիտի «խեղդուին»:

Հրեաներուն համար խոզերը խորհրդանիշ են պղծութեան. Քրիստոս թոյլ տուաւ որ խոզերը խեղդուին որպէսզի ցոյց տայ Հրեաներուն եւ մեզի, որ անոնք որոնք չհրաժարին իրենց գործած պղծութիւններէն, իրենք եւս խոզերու նման կորուստի պիտի մատնուին:

5.- Քիչ առաջ ըսուեցաւ որ *«խոզերուն ներկայութիւնը ցոյց կու տայ որ Յիսուս հեթանոս հողամասի մէջ էր»*: Խոզերը «պիղծ» ըլլալով հեռու կը պահուէին կամ կը հեռացուէին Հրեական հողամասերէն: Կարելոր հոգեւոր դասը գոր հոսկէ կը սորվինք այն է՝ որ ինչպէս խոզերը հեռու կը պահուէին Հրեական հողամասերէն, այնպէս ալ պղծութեան կեանք ապրող մարդիկը հեռու պիտի պահուին Աստուծոյ թագաւորութենէն:

6.- Վերջին կարեւոր կէտ մը: Յիսուս ինք չէր որ խոզերը դէպի լին դրկեց որպէսզի խեղդուին, այլ խոզերը իրե՛նք է որ լին խուժեցին, երբ իրենք գիրենք դեւերու ազդեցութեան տակ գտան: Կարեւոր նշմարտութիւնը գոր հոսկէ կը սորվինք այն է՝ որ Յիսուս ինք չէ որ չարասէր ու չարագործ մարդիկը դժոխք պիտի դրկէ, այլ չարասէր մարդիկ իրե՛նք է որ հոն պիտի երթան: Մեղաւոր եւ անապաշխար մարդիկ իրե՛նք են պատճառը իրենց անձերու կորստեան եւ ո՛չ թէ Աստուած:

30.- Խաչակնիքը սուրբգրայի՞ն է:

Հայ թէ օտար Բողոքականեան որոշ հոսանքներ չեն խաչակնիք իրենց երեսը, առարկելով որ Նոր Կտակարանին մէջ խաչակնիքու պատուէր կամ հրահանգ չկայ, եւ կ'ըսեն, թէ՛ խաչակնիքը մեզ արտաքինապաշտութեան եւ ձեւամոլութեան կը տանի:

Ցաւալի է նման մանրուկներով զբաղիլը, բայց անհրաժեշտ է որ մեր ազգի գաւակները իրենց ուղղուած հարցումներուն պատասխանները ունենան: Եղբայրական հոգիով հարց կու տամ.- Եթէ խաչակնիքը արտաքինապաշտութեան կը տանի, արդե՞օք չխաչակնիքը աստուածապաշտութեան կը տանի: Եթէ խաչակնիքը ձեւամոլութիւն է, արդե՞օք չխաչակնիքը ձեւամոլութենէ ազատած ըլլալ կը նշանակէ:

Հոգեհանգիստի մասին խօսած ատեն ըսինք, որ Պօղոս առաքեալ կ'ուսուցանէ որ տառը կը սպաննէ, իսկ Հոգին՝ կ'ապրեցնէ (Բ.Կր 3.6), հետեւաբար, կարելի չէ կուրօրէն տառին կառչիլ եւ ըսել.- Այս բանը պէտք է ընել քանի գրուած է, եւ այս բանը պէտք է ընել՝ քանի գրուած չէ:

Շատ բաներ կան գոր մարդիկ կ'ընեն որ սակայն Աստուածաշունչին մէջ գրուած չէ: Օրինակ, ամենէն ծայրայեղ Բողոքականեան հոսանքներն անգամ որոնք չեն խաչակնիք, իրենց աղօթարահներուն կամ ժողովատեղիներուն մէջ մեծ խաչեր կը կանգնեցնեն: Այստեղ կ'ուզեմ հարց տալ.- Արդե՞օք Նոր Կտակարանը աղօթարահներուն կամ ժողովատեղիներուն մէջ խաչ դնելու կամ խաչ կանգնեցնելու պատուէր կամ հրահանգ կու տա՞յ:

Եթէ պահ մը ուզենք Բողոքականեան որոշ հոսանքներու նման Աստուածաշունչի տառին կառչիլ, այդ պարագային պէտք է բոլորս ալ խաչ առնենք մեր ուսերուն եւ փողոցները իջնենք եւ յայտարարենք թէ մենք Յիսուսի կը հետեւինք, քանի Յիսուս ինք ըսաւ. «Ան որ իր խաչը չ'առնէր եւ ինձի չի հետեւիր, արժանի չէ ինձի» (Մտ 10.38, 16.24):

Մենք ինչո՞ւ կը խաչակնիքենք, կամ՝ երբ կը խաչակնիքենք, ատով ի՞նչ ըսած կ'ըլլանք կամ ի՞նչ ցոյց տուած կ'ըլլանք.-

1.- Երբ կը խաչակնիքենք, յայտարարած կ'ըլլանք որ Յիսուս մեզի համար խաչուեցաւ:

2.- Երբ կը խաչակնիքենք, բացայայտած կ'ըլլանք որ մենք Քրիստոսի հետեւորդներն ենք:

3.- Երբ կը խաչակնեմք, դաւանած կ'ըլլանք Քրիստոսը մարդոց առջեւ: Երբեմն մէկը կրնայ չխաչակնել ամօթի պատճառով: Ամօթի պատճառով չխաչակնելը՝ գՔրիստոս ուրանալ կը նշանակէ: Իսկ ան որ կ'ուրանայ Քրիստոսը մարդոց առջեւ՝ Քրիստոս ալ զինք պիտի ուրանայ մեր երկնաւոր Հօր դիմաց (Մտ 10.33):

4.- Խաչակնելը յիշեցում մըն է մեր անձերուն եւ ուրիշներուն, որ խաչին միջոցաւ աշխարհը մեռած է այլեւս մեզի համար, ինչպէս մենք մեռած ենք աշխարհին համար (Գղ 6.14):

5.- Խաչակնելը կրնայ դիմացինին նաեւ կոչ մը ըլլալ անվախօրէն ընդգրկելու Քրիստոսի հաւատքը:

Ինչո՞ւ չխաչակնեմք երբ մարդկային փորձառութիւնը եկած է ցոյց տալու մեզի, որ երբ խաչակնեմք՝ մեզի երեւցող դեւերը սարսափահար կը փախչին:

Ինչո՞ւ չխաչակնեմք կամ խաչ չկրեմք կամ խաչը պատէն չկախեմք, երբ խաչը *«Աստուծոյ զօրութիւնն է»* (Ա.Կր 1.18), որպէսզի յիշեմք եւ յիշեցնեմք ուրիշներուն, որ մենք ամենազօր Աստուծոյ զաւակներն ենք, որ խաչը մեր զօրութիւնն է, մեր զէնքն է, եւ մենք չենք ուզեր առանց մեր զէնքին հրապարակ իջնել:

Ինչո՞ւ չխաչակնեմք եւ խաչ կրելով կամ ունենալով չպարծենանք, երբ անդին առաքեալը խաչը իր պարծանքի առարկան կը նկատէ եւ կը մերժէ *«մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի խաչէն զատ ուրիշ բանով»* պարծենալ (Գղ 6.14):

Ինչո՞ւ չխաչակնեմք կամ թոյլ չտանք որ խաչը ծածանի մեր տան պատերուն վրայ, երբ գիտեմք որ ան օր մը երկնակամարին վրայ պիտի ծածանի Մարդու Որդիին գալուստէն անմիջապէս առաջ (Մտ 24.30):

31.- Աշակերտները ե՞րբ ստացան Սուրբ Հոգին. երբ Յիսուս անոնց վրայ փչե՞ց (Յհ 20.22), թէ՛ Պենտէկոստէի օրը:

Նախ կարդանք թէ ի՛նչ ըսաւ Յիսուս երբ փչեց աշակերտներուն վրայ: Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. *«Ապա փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ.- Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէ՛ք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներէ՛ք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան»* (Յհ 20.22-23): Ինչ որ մեր Տիրոջ փչումով տեղի ունեցաւ տարբեր է, ինչ որ Պենտէկոստէի օրը տեղի ունեցաւ՝ տարբեր: Երբ Տէրը փչեց, աշակերտները Սուրբ Հոգիով մեղքերը ներելու իշխանութիւնն է որ ստացան, այլ խօսքով, քահանայական պաշտօն յանձնուեցաւ անոնց, իսկ Պենտէկոստէի օրը՝ իրենց տրուած իշխանութիւնը ի գործ դնելու զօրութիւնն է որ ստացան. այդ զօրութիւնը չէին կրնար ստանալ եթէ Սուրբ Հոգին չիջնէր անոնց վրայ, քանի Յիսուս ինք ըսաւ որ երբ Հոգին իջնէ անոնց վրայ՝ անոնք զօրութեամբ պիտի լեցուին (Գրծ 1.8):

Յիսուս ըսաւ թէ երբ երթայ՝ Սուրբ Հոգին պիտի դրկէ (Յհ 16.7), ինչպէս նաեւ խոստացաւ իր աշակերտներուն թէ մօտ ատենէն Սուրբ Հոգիով պիտի մկրտուին (Գրծ 1.5), եւ պատուիրեց անոնց որ Երուսաղէմ մնան մինչեւ որ երկինքէն գօրութիւն ստանան (Ղկ 24.49): Այս բոլորը Պենտէկոստէի օրն էր որ իրականացան եւ ո՛չ թէ երբ Յիսուս փչեց անոնց վրայ:

Մեղքերը ներելը իշխանութեան հարց է եւ ո՛չ թէ Սուրբ Հոգիով լեցուած ըլլալու հարց: Բոլոր հաւատացեալները կրնան լեցուիլ Սուրբ Հոգիով, ինչ որ արդէն տեղի ունեցաւ Պենտէկոստէի օրը, բայց մեղքերը ներելը՝ միայն առաքեալներուն եւ անոնց յաջորդող եկեղեցւոյ իշխանութեան տրուեցաւ երբ Յիսուս փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ. «*Առէ՛ք Սուրբ Հոգին*»:

32.- Բողոքականեան հոսանքները կը մերժեն ֆահանային իշխանութիւնը մեղքերը ներելու, առարկելով որ Աստուծմէ գատ մէկը չի կրնար մեղքերը ներել (Մտ 2.7, Ղկ 23.34): Ի՞նչ է Աստուածաշունչին պատասխանը այս գծով:

Բողոքականեան հոսանքները որոնք կը մերժեն եկեղեցւոյ եւ եկեղեցական իշխանութիւնը, բնականօրէն կը մերժեն նաեւ որ ֆահանան իշխանութիւն ունի մարդոց մեղքերը ներելու: Անոնք կրնան մերժել, բայց Աստուածաշունչը ո՛չ միայն չի մերժեր, այլեւ՝ կը հաստատէ:

Արդարեւ, համաձայն Յովհաննէսի Աւետարանին, Յիսուս իր յարութենէն ետք իր աշակերտներուն երեւելով՝ «*Փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ.- Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէ՛ք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներէ՛ք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան*» (Յհ 20.22-23): Նախորդ հարցումին պատասխանած ատեննիս ըսինք, որ այստեղ Յիսուս իր աշակերտներուն Սուրբ Հոգիով մեղքերը ներելու իշխանութիւնն է որ կու տայ:

Ասկէ առաջ ալ Յիսուս նոյն իշխանութիւնը տուաւ իր աշակերտներուն երբ ըսաւ. «*Վստահ գիտցէ՛ք, թէ ինչ որ կապէ՛ք երկրի վրայ՝ կապուած պիտի ըլլայ երկինքի մէջ, եւ ինչ որ արձակէ՛ք երկրի վրայ՝ արձակուած պիտի ըլլայ երկինքի մէջ*» (Մտ 18.18): Նոյն այս խօսքը Յիսուս ասկէ առաջ Պետրոս առաքեալին ըսաւ երբ վերջինս իր Աստուծոյ Որդի ըլլալը խոստովանեցաւ եւ յայտարարեց (Մտ 16.19):

Երկու տարբերութիւններ կան Յհ 20.23-ին եւ Մտ 18.18-ին միջեւ: Առաջին, Մտ 18.18-ին մէջ Յիսուս կը խօսի «պիտի»ով, այսինքն՝ ապառնիով, իսկ Յհ 20.23-ին մէջ՝ ներկայ եղանակով՝ «*թող ներուած ըլլան... թող ներուած չըլլան*», եւ ասիկա հասկնալի կը դառնայ եթէ երբեք յիշենք որ Յիսուս Յհ 20.23-ը իր յարութենէն ետք է որ արտասանեց: Երկրորդ, Մատթէոսի մէջ գործածուած է «արձակել» եւ «կապել» բառերը, իսկ Յովհաննէսի մէջ՝ «ներել» եւ «չներել»: Սա ցոյց կու տայ որ

չներուած մարդը՝ կապուած մարդ է, շղթայուած մարդ է, իսկ ներուած մարդը՝ ազատած եւ ազատագրուած մարդ է, արձակուած մարդ է: Յունարէն բնագիրին մէջ եւս տուեալ տարբերութիւնները բացայայտ են:

Յիշենք Նոր Կտակարանէն կապելու եւ արձակելու, այլ խօսքով՝ ներելու եւ չներելու մէկ-երկու օրինակներ. --

Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Ես թէպէտեւ մարմինով հեռու 'բայց հոգիով ձեզի հետ եմ', եւ արդէն իբրեւ ձեր մէջ ներկայ՝ վնիռս տուի: Կուգեմ որ երբ մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի անունով իրարու ինչ գաֆ, եւ ես ալ հոգիով ձեզի հետ ըլլամ, մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի տուած իշխանութեամբ՝ այդ անբարոյութիւնը գործողը իր մարմինով Սատանային կամֆին ձգէք, որպէսզի մարմինը կորսուի, եւ այսպիսով թերեւս հոգին փրկուի մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի դատաստանին օրը»* (Ա.Կր 5.3-5):

«Քրիստոսի տուած իշխանութեամբ»: Ուշագրաւ են առաքեալին այս բառերը: Առաքեալը իրեն տրուած իշխանութեան մասին է որ կը խօսի: Սա ցոյց կու տայ որ քահանան իշխանութեան տէր անձ է: Ի՞նչ է որ տեղի կ'ունենայ հոս: Հաւատացեալներուն խումբին մէջ անբարոյութիւն գործող մը կայ (Ա.Կր 5.1): Առաքեալը հաւատացեալներուն կը հրամայէ որ անմիջապէս գայն Սատանային կամֆին յանձնեն, այսինքն՝ ժամանակաւորապէս Քրիստոսի Եկեղեցիէն արտաքսեն: Առաքեալը կը հրամայէ անգիղջ մեղաւորը գատել Քրիստոսի Եկեղեցիէն: Հոս, առաքեալը խորքին մէջ կապելու գործողութիւն մըն է որ կ'ընէ:

Կորնթացիներուն ուղղած իր երկրորդ նամակին մէջ առաքեալը իր կապած մարդուն արձակում կու տայ երբ կ'ըսէ. *«Անոր կը բաւէ այն պատիժը որ ձեզմէ շատերէն կրեց: Այսուհետեւ՝ ընդհակառակը՝ աւելի պէտք է ներել եւ յուսադրել զինք, որպէսզի չըլլայ թէ չափազանց տրտմութենէն յուսահատութեան մատնուի: Ուստի կ'աղաչեմ, որ վերստին սէր ցոյց տաք իրեն»* (Բ.Կր 2.6-8):

Կը տեսնէք, որ առաքեալը ի՛նքն եղաւ կապողը եւ ի՛նքն եղաւ արձակողը, այլ խօսքով, ի՛նքն եղաւ չներել պատուիրողը եւ ի՛նքն եղաւ ներել պատուիրողը: Առաքեալը եկեղեցիէն արտաքսել տուաւ մեղաւորը եւ ապա գանհկա վերստին եկեղեցի ընդունեց: Ասիկա ուրիշ ի՞նչ կրնայ ըլլալ եթէ ոչ կապելու եւ արձակելու արարք մը:

Տարբեր օրինակ մը: Առաքեալը կ'ըսէ. *«Եթէ ոեւէ մէկը չհնազանդի մեր այս նամակով տուած պատուէրին, գայն նկատի առէք եւ բարեկամութիւն մի՛ ընէք հետը, որպէսզի ամչնայ»* (Բ.Թս 3.14): Երբ առաքեալը կը պատուիրէ հեռու մնալ ոեւէ մէկէն որ իր տուած պատուէրին չի հնազանդիր, ասիկա մեղաւորը կապելով գայն հաւատացեալներուն շարքէն դուրս դնել չի՞ նշանակեր: Իսկ երբ կը պատուիրէ այնպիսին թշնամիի տեղ չդնել, այլ իբրեւ եղբայր խրատել (Բ.Թս 3.15), ասիկա գայն վերստին ազատ արձակելու կամ ներելու տրամադրութիւն ցոյց տալ չի՞ նշանակեր:

Ըսելի՜քս ամփոփեմ չորս կէտերու մէջ.–

1.– Երբ կը հաստատենք թէ քահանայական կարգ ունեցողները կրնան մեղքերը ներել, անշուշտ հակասած չենք ըլլար այն բացարձակ նշմարութեան, թէ՛ միայն Աստուած կրնայ մարդոց մեղքերը ներել (Մտ 2.7, Ղկ 23.34): Քահանան պիտի չկրնար ներել եթէ Աստուած ներելու իշխանութիւն տուած չըլլար անոր: Հետեւաբար, երբ քահանան իր մեղքերը խոստովանող մարդուն արձակում կու տայ եւ ներում կը շնորհէ, խորհի՜ն մէջ Աստուած ի՛նքն է որ քահանային միջոցաւ այդ արձակումն ու ներումը կու տայ:

Ասոր փաստը, Յիսուսի խօսքն է գոր քիչ առաջ յիշեցինք. *«Ապա փչեց անոնց վրայ եւ ըսաւ.– Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէ՛ք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չներէ՛ք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չըլլան»* (Յհ 20.22-23): Ի՞նչ ըսել ուզեց Յիսուս երբ ըսաւ. *«Առէ՛ք Սուրբ Հոգին. եթէ մէկուն ներէ՛ք...»*: Յստակ է որ ըսել ուզուածը այն է՝ որ ներումը Սուրբ Հոգիով է որ կը տրուի: Առանց Սուրբ Հոգիին տուած իշխանութեան եւ առանց Սուրբ Հոգիին միջամտութեան՝ մեղքերէ արձակում եւ մեղքերու ներում չկայ:

Երբ քահանան ներում կը շնորհէ Աստուծոյ անունով՝ Աստուած ի՛նքն է որ ներում շնորհած կ'ըլլայ եւ ո՛չ թէ քահանան: Ինչպէս երբ հաւատացեալը հրաշք մը գործէ Աստուծոյ անունով՝ Աստուած ի՛նքն կը նկատուի հեղինակը այդ հրաշքին եւ ո՛չ թէ հաւատացեալը, այնպէս ալ երբ քահանայ հայրը արձակում եւ ներում կը շնորհէ, ինք չէ որ այդ ներումը շնորհած կ'ըլլայ, այլ՝ Աստուած:

Դարձեալ, ինչպէս դեսպանը ինքնիր անունով չէ որ կը խօսի, այլ գինք դրկողին անունով, այնպէս ալ Աստուծոյ կողմէ դրկուող քահանան, ինքնիր անունով չէ որ կը խօսի ու կը գործէ, կը կապէ ու կ'արձակէ, այլ՝ գինք Ղրկողին անունով ու գորութեամբ: Եւ ո՞վ է քահանան եթէ ոչ Աստուծոյ դեսպանը (Մդ 3.7):

2.– Բազմաթիւ էջեր պիտի խլէ մեզմէ եթէ խօսինք Հին Կտակարանի քահանաներուն եւ անոնց շնորհած մեղքերու փառութեան մասին: Ես պարզապէս կ'ուզեմ հետեւեալ համարը կարդալ. *«Քահանայութիւն ընելու համար օծուած ու օրհնուած քահանան փառութիւն պիտի ընէ»* (Ղւ 16.32, Ել 29.7): Եթէ իւրին օծութիւնը ունեցող Հին Կտակարանի քահանաները կրնային մեղքերու ներում շնորհել, որքա՛ն անելի մեղքերու ներում կրնան շնորհել Նոր Կտակարանի քահանաները, որոնք Սուրբ Հոգիին օծութիւնն ու լեցունութիւնը ունին:

3.– Երբեմն կը լսենք մարդիկ որոնք կ'ըսեն. *«Քահանան ո՛վ է որ իմ մեղքերս պիտի ներէ. ինքն ալ ինձի պէս մարդ է»*: Նման մտածողութիւն միշտ չէ: Այո՛, քահանան մեզի պէս մարդ է, բայց չի դադրիր Քրիստոսի կողմէ իշխանաւորուած եւ լիազօրուած անձ մը ըլլալէ: Ամէն մարդ մեզի պէս մարդ է, բայց ամէն մարդ նոյն իշխանութիւնը չունի:

Ոստիկանը ինքն ալ մեզի պէս մարդ չէ՞: Մեզմէ ո՞վ ծանր յանցանք մը գործած ատեն երբ ձերբակալուի ոստիկանին կողմէ, իրեն կ'ըսէ. «*Դուն ո՞վ ես որ զիս կը ձերբակալես. դուն ալ ինձի պէս մարդ ես*»: Ճիշդ է որ ոստիկանը մեզի պէս պարզ մարդ է, բայց կրնայ ձերբակալել որովհետեւ իշխանութիւն ունեցող անձ է: Ինչո՞ւ կառավարութեան կողմէ նշանակուած եւ լիազօրուած ոստիկանը կրնայ շղթայել կամ ազատ արձակել եւ ո՛չ ոք կը հակաճառէ կամ առարկութիւն կ'ընէ, եւ ինչո՞ւ Աստուծոյ կողմէ իշխանութիւն եւ լիազօրութիւն ստացած քահանան պիտի չկրնայ կապել կամ արձակել:

4.– Եզրակացութիւն իբրեւ ըսեմ, չենք կրնար բառացիօրէն հասկնալ Օրէնքի ուսուցիչներուն կատարած հարցադրումը. «*Աստուծմէ զատ ո՞վ կրնայ մեղքերը ներել*» (Մր 2.7): Եթէ բառացիօրէն հասկնանք այս բառերը եւ ըսենք թէ մի՛այն Աստուած կրնայ ներել կամ մի՛այն Աստուած պէտք է ներել, այդ պարագային մենք եւս պէտք չէ ներենք իրարու, պէտք չէ ներենք ոեւէ մէկը որ ներողութիւն կը խնդրէ մեզմէ եւ ո՛չ ալ պէտք է մենք ներողութիւն խնդրենք ոեւէ անձէ: Կարելի օ է այդպիսի բան ընել: Ամբողջ Աստուածաշունչը ներող ըլլալու մասին չի՞ խօսիր (Ղկ 6.37, Մտ 6.12, 14-15, Եփ 4.32, Կղ 3.13):

Աստուածաշունչը երեք տեսակ ներումներու մասին կը խօսի.–

1.– Մարդոց իրարու շնորհած ներումին մասին, որուն նպատակը Աստուծմէ ներում ձեռք ձգելն է (Մտ 6.14-15):

2.– Քահանային կողմէ մարդուն շնորհուած ներումին մասին, որ մեզ կ'առաջնորդէ աստուածային ներում ձեռք ձգելու, եթէ անկեղծ ենք մեր զոյգումին ու խոստովանանքին մէջ:

3.– Եւ Աստուծոյ շնորհած ներումին մասին, որ յաւիտենական ներում է, յաւիտենական քառութիւն է:

Ասոնց տարբերութեանց մասին խօսիլը մեր նիւթի ծիրէն դուրս է: Պարզապէս ըսեմ, որ մարդուն ներելը մարդուն՝ պարտաւորութեան հարց է, քահանային ներելը մարդուն՝ իշխանութեան հարց է, իսկ Աստուծոյ ներելը մարդուն՝ բնութեան հարց է: Այլ բացատրութեամբ մը՝

Ներելը՝ մարդուն պարտաւորութեան մաս կը կազմէ:

Ներելը՝ քահանային իշխանութեան մաս կը կազմէ:

Ներելը՝ Աստուծոյ բնութեան մաս կը կազմէ:

33.– Պատահող չարիքները Աստուծոյ կամֆո՞վ է որ կը պատահին, թէ՛ թոյլտուութեամբ:

Այս հարցումին պատասխանը կարելի է շատ ընդարձակ կերպով ներկայացնել, սակայն մեր միտքը ամփոփենք քանի մը կէտերու մէջ.–

1.– Պատահած ամէն բան, Աստուծոյ կամֆով չէ որ կը պատահի: Կեանքը ցաւալի փորձանքներով եւ կսկծեցուցիչ պատահարներով լեցուն է: Շա՛տ շա՛տ շա՛տ զգոյշ պէտք է ըլլանք ըսելու որ պատահող չարիքները

Աստուծոյ կամֆով է որ կը պատահին: Եթէ այդպիսի բան ըսեմք, ըսած կ'ըլլանք թէ Աստուած չար կամֆ ունեցող Աստուած է, իսկ եթէ Աստուած չար կամֆ ունեցող Աստուած է, կը նշանակէ թէ չար Աստուած է:

Բայց Աստուած կատարեալ բարի ըլլալով, իր կամֆն ալ կատարեալ բարին է: Միայն բարի բաներ կը կամենայ մեզի համար: Ան կը կամենայ «մեզ վերստին ծնիլ՝ որպէսզի իր նշմարիտ նպատակը յայտնուի, որովհետեւ կ'ուզէ որ մենք իր նոր ստեղծագործութեան առաջին պտուղները ըլլանք» (Յկ 1.18): Պետրոս առաքեալ կ'ըսէ. «Աստուծոյ կամֆն է՝ որ բարի գործերով պապանձեցնէք անխելք մարդոց տգէտ լեզուները» (Ա.Պտ 2.15): Եթէ Աստուած կը կամենայ որ մենք բարի գործեր գործենք, ինք ի՞նչպէս կրնայ չար գործեր գործել:

Յանախ կը լսեմք մարդոց բերնէն հետեւեալ արտայայտութիւնը՝ «Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չըլլար»: Երբ աղէտ մը պատահի, վատ դէպք մը տեղի ունենայ, շա՛տ զգոյշ ըլլանք ըսելու. «Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չպատահէր»: Կեանքի մէջ հազար ու մէկ տեսակ վատութիւններ, գէշութիւններ, փորձանքներ կը պատահին, արդեօք Աստուած ի՞նք կ'ուզէ որ այդ բոլորը պատահին: Օրինակ, եթէ մէկը մեզ կողոպտեց, կամ եթէ մէկը մեր տունը այրեց, կրնա՞նք ըսել որ Աստուած ի՞նք ուզեց որ կողոպտուինք, կամ ի՞նք ուզեց որ մեր տունը այրի: Եթէ ըսեմք որ Աստուած ի՞նք ուզեց որ կողոպտուինք, կամ ի՞նք ուզեց որ մեր տունը այրի, կը նշանակէ թէ Աստուած մեր չարիքը կամեցող Աստուած է, եւ կը նշանակէ որ ան հակառակ չէ մման արարքներու եւ մման արարքներ գործողներու:

Երբ դրական երեւոյթներու մասին կը խօսինք՝ կրնանք ըսել. «Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չըլլար»: Օրինակ, եթէ ներքին խաղաղութիւն մը կ'ապրինք, կամ եթէ յատուկ պարգեւ մը, շնորհք մը, ձրիք մը ունինք, կամ եթէ գեղեցիկ ձայն ունինք, կամ եթէ թշուառին կարեկից ըլլալ կը սիրենք, եթէ մեր գործը արդիւնաբեր է, եթէ յաջողութիւններու կը տիրանանք, եթէ մարդիկ մեր միջոցաւ Քրիստոսի կու գան, այսպիսի պարագաներու, ամենայն վստահութեամբ կրնանք ըսել. «Եթէ Աստուած չուզէր՝ պիտի չըլլար»:

2.- Ո՛չ իր կամեցողութեամբ, այլ՝ իր գիտութեամբ: Յստակ է որ ոչինչ կը պատահի առանց Աստուծոյ գիտութեան, բայց շատ բան կրնայ պատահիլ առանց իր կամեցողութեան, ինչպէս օրինակ, մարդասպանութիւններ, գողութիւններ, շնութիւններ, բամբասանքներ, աւագակութիւններ, եւայլն: Աստուած չի կամենար որ այս եւ մման բաներ պատահին, բայց գիտէ որ պիտի պատահին: Քանի գիտէ, չի նշանակեր թէ ի՞նքն է պատասխանատուն անոնց պատահումին: Օրինակ, Աստուած գիտէր որ Սամփսոն իր թշնամիներուն ձեռքը պիտի իյնար՝ այդ կը նշանակէ որ ի՞նքն զայն ինկացուց: Աստուած գիտէր որ Յովսէփ Իսմայելացիներուն պիտի ծախուէր՝ այդ կը նշանակէ որ ի՞նքն զայն ծախեց: Աստուած ամենագէտ Աստուած է եւ բնական է որ ամէն բան

գիտնայ: Բայց զգոյշ ըլլանք Աստուծոյ ամենագիտութիւնը Աստուծոյ դէմ գործածելու:¹¹

3.- Աստուած չի փորձեր մարդը չար նպատակով: Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Աստուած մասնակից չէ փորձութիւններուն որոնք չարէն կու գան, ո՛չ ալ ինք մարդիկը փորձութեան կ'ենթարկէ»* (Յկ 1.13): Փորձութիւն մը որուն նպատակը մարդը կործանելն է՝ Սատանայէն կու գայ եւ ո՛չ թէ Աստուծմէ: Օրինակ, եթէ մարդուն սրտին մէջ փափաք արթննայ անճնասպան ըլլալու, այդպիսի փափաք մը Սատանան ի՛նքն է որ կը դնէ մարդուն մէջ եւ ո՛չ թէ Աստուած: Կամ եթէ մէկը կը մտածէ շնութիւն ընելու մասին, նման մտածումը Աստուած չէ որ կը դնէ իր մէջ, այլ՝ Սատանան:

4.- Աստուած բնութեան օրէնքներուն հակառակ բան չ'ընէ: Օրէնքը կը պահանջէ որ շոգեկառքը երկաթուղիին վրայէն երթայ: Եթէ շոգեկառքին վարիչը փորձէ հողին վրայէն երթալ՝ կրնայ շոգեկառքը շրջիլ ու կործանիլ: Եթէ Աստուած ուզէ գայն փրկել՝ կրնայ, բայց եթէ չփրկէ՝ աղէտին պատասխանատուն ինք պէտք չէ նկատուի: Եթէ անտառը հրդեհի մատնուի՝ հոն գտնուողը կրնայ այրիլ: Եթէ այրի, չենք կրնար մեղադրել զԱստուած ըսելով. *«Ինչո՞ւ գայն չփրկեց»*: Բնական է որ կրակի մատնուողը այրի: Աստուած բնականին դէմ չի գործեր: Եթէ ուզէ գործել՝ կրնայ, բայց եթէ չգործէ՝ պատահած աղէտին պատասխանատուն ինք չ'ըլլար, այլ՝ անտառը հրդեհեցնողը:

5.- Աստուած կրնայ թոյլ տալ որ մեր մտադրած չարիքը գործենք: Աստուած ազատ կամք տուած է մարդուն: Եթէ մարդը իր ազատ կամքով ուզէ չարիք մը ընել՝ Աստուած արգելք չի կենար անոր: Եթէ ուզէ կենալ՝ կրնայ, բայց եթէ չկենայ՝ պատահածին պատասխանատուն ինք պէտք չէ նկատուի: Օրինակ, եթէ Աստուած թոյլ չտար որ Յուդան մատնէ Յիսուսը՝ Յուդա պիտի չկրնար մատնել: Բայց Աստուած արտօնեց, որովհետեւ Յուդա արդէն իսկ մտադրած էր եւ կ'ուզէր մատնել: Աստուած չստիպեց Յուդային մատնել իր Որդին: Յուդա ի՛նքն էր որ մատնելու որոշումը առաւ եւ յարմար առիթը կը փնտռէր մատնելու: Ուստի այս հարցին մէջ Աստուած ո՛չ մէկ պատասխանատուութիւն ունի: Մարդուն կողմէ կամովին գործուած իւրաքանչիւր չարիք անխուսափելիօրէն իր վատ հետեւանքները պիտի ունենայ: Երբ մարդը չարիք մը կը գործէ եւ անոր հետեւանքները կրէ, պէտք չէ զԱստուած մեղադրէ:

Իւրաքանչիւր մարդ որոշում առնելու ատակ է, ծրագիր մշակելու ատակ է: Եթէ դրական ու աստուածահաճոյ են մեր որոշումներն ու ծրագիրները՝ Աստուած կ'օրհնէ զանոնք, իսկ եթէ ժխտական են ու իր կամքին հակառակ՝ կը փորձէ զանազան ձեւերով մեզ ուղղել, բայց եթէ երբեք տեսնէ որ մենք կը պնդենք մեր առած սխալ որոշումներուն գործադրութեան վրայ՝ արգելք չի կենար մեզի:

¹¹ Այս հարցին վերաբերեալ աւելի ընդարձակ բացատրութեան համար, տե՛ս «Ե՛ս եմ նամբան, նշմարութիւնը եւ կեանքը» խորագրուած մեր գիրքը, էջ (69-72):

6.- **Աստուած կրնայ թոյլ տալ որ մարդը փորձուի:** Աստուծոյ զաւակին կեանքին մէջ ոչինչ կը պատահի առանց Աստուծոյ թոյլտուութեան: Վատ փորձութիւններ Աստուծոյ թոյլտուութեամբ կրնան պատահիլ բայց ո՛չ երբեք կամեցողութեամբ: Երբ կ'ըսենք թէ փորձութիւն մը Աստուծոյ թոյլտուութեամբ կրնայ պատահիլ, չի նշանակեր որ այդ փորձութեան պատահումը Աստուծոյ դրդումով եւ մղումով է որ տեղի կ'ունենայ, բայց վստահաբար Աստուծոյ հսկողութեան ներքեւ է որ կ'ըլլայ: Աստուած կը հսկէ մեզի պատահող փորձութիւններուն վրայ, որպէսզի անոնցմով իր նպատակն ու ծրագիրը իրագործէ մեր կեանքերուն մէջ:

Օրինակ, Աստուած ինք չէր որ տեսակ-տեսակ նեղութիւններու ենթարկեց Յովսէփը, բայց ինքն էր որ հսկեց այդ բոլոր նեղութիւններուն եւ անոր պատահած բոլոր չարիքներուն վրայ, որպէսզի անոնցմով իր բարի կամքն ու ծրագիրը իրականացնէ: Յովսէփի քաջատեղեակ այս իրողութեան, իր եղբայրներուն ըսաւ. *«Թէպէտ դուք ինծի դէմ չարութիւն խորհեցաք, բայց Աստուած զայն աղէկի դարձնել խորհեցաւ»* (Ծն 50.20): Աստուած կրնայ թոյլ տալ որ մարդիկ մեզ անիծեն, բայց ան կարող է անէծքը օրհնութեան փոխել (Նե 13.2): Երբ Աստուած թոյլ կու տայ որ իր զաւակները փորձուին՝ իր հիմնական նպատակը զանոնք կերտելն է, հաւատքի ախոյեաններ դարձնելն է, Քրիստոսի հարազատ նմանութեան վերածելն է: Առանց փորձութեանց նետերուն՝ ոչ ոք կրնայ սրբուիլ ու սրբանալ: Առանց տառապանքի մէկը չի կրնար մտնել արքայութիւն:

7.- Վերջապէս, ծանր աղէտներ, ինչպէս երկրաշարժ, ջրապտոյտ, ջրհեղեղ, ջարդ, նահատակութիւններ եւ նման բաներ, չեն կրնար պատահիլ առանց Աստուծոյ գիտութեան կամ թոյլտուութեան: Աստուած գիտէ որ նման բաներ պատահած են, կրնան պատահիլ եւ պիտի պատահին, բայց դարձեալ կ'ըսեմ, որ Աստուած ինք չի կամենար որ նման բաներ պատահին, չ'ուրախանար երբ այդպիսի դէպքեր տեղի ունենան: Աստուած ինք չէ հեղինակը կամ պատճառը նման աղէտներու: Նոյնիսկ երբ Աստուածաշունչը կը հաստատէ թէ քաղաքի մը մէջ չարիք մը չ'ըլլար *«եթէ Տէրը ըրած չըլլայ»* (Ամս 3.6), պարզապէս ըսել ուզուածը այն է՝ որ ոչինչ կ'ըլլայ առանց Տիրոջ գիտութեան, առանց Աստուծոյ արտօնութեան: Աստուած գիտէ որ աղէտը պիտի պատահի, բայց ինք չէ որ կ'ընէ: Կ'արտօնէ որ ըլլայ, բայց ինք չէ պատճառը:

Բնական եւ բնութեանական բոլոր աղէտներն ալ մարդոց գործած մեղքերուն հետեւանքն են: Եթէ Աստուծոյ կողմէ եւ Աստուծոյ ձեռքով, Աստուծոյ պատկերով եւ Աստուծոյ նմանութեամբ, Աստուծոյ Հոգիով եւ Աստուծոյ շունչով ստեղծուած մարդը մնար կատարեալ ու սուրբ, մնար հնազանդ ու աստուածասէր՝ մեղքը մուտք պիտի չգործէր աշխարհ եւ աշխարհ հեռու պիտի մնար բոլոր տեսակի աղէտներէն:

Ոմանք կ'առարկեն որ երկրաշարժներ եւ բնութեանական այլ աղէտներ սկիզբ առին, որովհետեւ Աստուած երկիրը (աշխարհը) անիծեց: Այս

նիւթին մասին կարելի է ընդարձակօրէն գրել, բայց պարզապէս կ'ուզեմ հետեւեալը ըսել: Ճիշդ է որ Աստուած երկիրը անիծեց, բայց այդ անէծքը մարդը ինքն է որ բերաւ երկրին վրայ: Աստուած խօսքը մարդուն ուղղելով կ'ըսէ. *«Երկիրը քու պատճառովդ անիծեալ ըլլայ»* (Մն 1.17): Այո՛, երկիրը մարդուն պատճառով անիծուեցաւ եւ ո՛չ թէ Աստուծոյ: Մարդուն պատճառով աշխարհի ցակտին դրոշմուած անէծքը, Աստուած վերցուց իր Որդիին արիւնով (Գղ 3.13-14):

34.– Ի՞նչ էր Յիսուսի ծննդեան առիթով արեւելի մէջ մոգերուն երեւցող աստղը (Մտ 2.2):

Այս մասին եկեղեցւոյ հայրեր շատ բան գրած են, բայց պիտի փորձենք կարելի եղածին չափ ամփոփ պատասխան մը հայթայթել: Հարցումին պատասխանը ամփոփենք քանի մը կէտերու մէջ.–

1.– Մեկնիչներ կ'ըսեն որ մոգերուն երեւցող աստղը հրեշտակ մըն էր: Հոս հրեշտակը աստղ կոչուած է իր լուսեղէն բնութեան համար: Աստուածաշունչին մէջ բազմաթիւ անգամներ հրեշտակներ կոչուած են՝ աստղ: Օրինակ, Ես 1.13-ին մէջ կը կարդանք. *«Երկինք պիտի ելլեմ ու իմ աթոռս Աստուծոյ աստղերէն վեր պիտի բարձրացնեմ»*: Այս խօսքը կը վերաբերի Սատանային որուն անունը նախապէս Արուսեակ էր (Ես 14.12): *«Երկինք պիտի ելլեմ»* բացատրութիւնը, համազօր է ըսելու՝ Աստուծոյ տեղը պիտի գրաւեմ կամ Աստուծոյ տեղը պիտի նստիմ: Հոս յիշուած *«Աստուծոյ աստղեր»*ը՝ Աստուծոյ հրեշտակներն են: Հետեւաբար, *«աթոռը Աստուծոյ աստղերէն վեր բարձրացնել»*, կը նշանակէ՝ ջանալ հրեշտակներուն վրայ իշխանութիւն եւ իրաւասութիւն ունենալ: Անոնց վրայ տիրութիւն բանեցնել: Արուսեակին ուզածը ուրիշ բան չէր եթէ ոչ Աստուծոյ գահը գրաւել եւ աստուածաբար տիրել ու իշխել երկնային բոլոր մարմիններուն վրայ: Արուսեակը չկրցաւ իր մտադրածը իրագործել: Ան ինչպէս եւ հետը ինչպե՞տ ու մոլորեցուց հրեշտակներուն մէկ երրորդ մասը: Ասոր է որ կ'ակնարկէ Յայտնութեան գիրքը երբ կ'ըսէ. *«Մեծ վիշապ մը... իր պոչով կը քաշէր կը տանէր երկինքի աստղերուն մէկ երրորդ մասը, որ նետեց երկրի վրայ»* (Յյտ 12.3-4): Դարձեալ, Յայտնութեան գիրքին 1.20-ին մէջ կը կարդանք. *«Եօթը աստղերը եօթը եկեղեցիներուն հրեշտակներն են»*: Յոր 38.7-ին մէջ յիշուած *«առաւօտեան աստղեր»*ը նաեւ ակնարկութիւն են հրեշտակներուն:

2.– Սուրբ Ներսէս Շնարհալի Հայրապետ խօսելով աստղին մասին՝ կ'ըսէ. *«Խօսինք աստղին մասին եւ ըսենք թէ ի՞նչ պատճառով երեւցաւ, եւ թէ արդեօք ա՞ստղ էր, թէ պարզապէս՝ կերպարանք. արդ, աստղին իրողութիւններէն, այլ խօսքով՝ կատարածներէն մեկնելով, որոշ կը դառնայ թէ գօրութիւն մը ունէր անիկա: Բայց ան բնական աստղերէն չէր, այլ նոր եւ գարմանալի աստղ մը, եւ ասիկա յստակ է նոյնինքն աստղին գնացքէն, որովհետեւ օրէնք չէր որ աստղերը այդպիսի գնացքով*

նամբորդութիւն կատարէին՝ մարդու ընթացքին համեմատ երթալու, կենալու, երեւելու եւ ծածկուելու, որովհետեւ երբ մոգերը կը շարժէին՝ աստղն ալ կը շարժէր, եւ երբ կանգ կ'առնէին՝ ինքն ալ կանգ կ'առնէր, միշտ ամպի սիւնին օրինակով, որ Իսրայէլացիներուն պէտքին համաձայն կը քայլէր եւ կանգ կ'առնէր: Աստղը մոգերուն կ'երեւէր իրենց աշխարհէն սկսեալ եւ կ'առաջնորդէր զանոնք մինչեւ Պաղեստին. երբ մոգերը Երուսաղէմ կը մտնէին՝ կ'աներեւութանար աստղը, երբ Երուսաղէմէն կ'ելլէին՝ դարձեալ կը յայտնուէր, մինչեւ որ ցոյց տուաւ Մանուկին տեղը: Ասիկա աստղի մը գնացքը չէր. ասիկա իստուն եւ իմաստուն զօրութիւն մըն էր, որովհետեւ ան երկինքի բարձրերը կենալով չէր որ ցոյց կու տար ծնեալ Մանուկին տեղը. անկարելի էր նման բան ընել. ընդհակառակը, ան դէպի երկիր իջնելով՝ եկաւ եւ կեցաւ հոն՝ ուր կը գտնուէր Մանուկը, ըստ Աւետարանիչին, որովհետեւ այրը փոքր այրի մը նմանութիւնը ունենալով՝ ի՞նչպէս աստղը այդքան բարձրութենէն պիտի կարենար ցոյց տալ անոր տեղը, քանի որ այրը վարերը կը գտնուէր: Աստղը երկինքի վրայ բեւեռուած եւ հետեւաբար անշարժ բան մը չէր, այլ իշխանական աստղ մըն էր, որ իր կամքովը վար կ'իջնէր եւ վեր կը բարձրանար: Նկատի պէտք է առնել նաեւ, որ բոլոր լուսաւորները արեւելքէն արեւմուտք կ'երթան, իսկ այս աստղը հիւսիսէն հարաւ կ'երթար, որովհետեւ Պաղեստինը Պարսկաստանի հարաւ արեւմուտքը կը գտնուի: Նախ զարմանալի է որ արեւին լոյսը գիշերը կը ծածկուի, իսկ լուսինին եւ աստղերուն լոյսը՝ ցերեկը, իսկ հոս յիշուած աստղը, ամէն իմաստով պայծառացած էր այնքան՝ որ արեւի մտազայթները կը մթնցնէր, ապա թէ ոչ ցերեկը ի՞նչպէս պիտի երեւէր անոնց եւ առաջնորդէր, եւ օրէնքը թոյլ չէր տար որ լուսաւորները սահմանուած ժամանակէն աւելի երկրի վրայ մնան եւ չծածկուին երկրին տակը»:¹²

Գրդ դարու մեր կաթողիկոսներէն՝ Զաքարիա Կաթողիկոս, «Ի ծնունդ Տեառն մերոյ Յիսուսի Քրիստոսի» կոչուած իր գառնին մէջ, իստելով Յիսուսի ծննդեան առիթով երեւցող աստղին մասին՝ կ'ըսէ. «Հերովդէսի օրով, Հրէաստանի Բեթլեհէմ քաղաքին մէջ ծնաւ Յիսուս: Մոգերը արեւելքէն Երուսաղէմ եկան եւ հարցուցին.– "Ո՞ւր է Հրեաներու նորածին թագաւորը. մենք տեսանք անոր աստղը արեւելքի մէջ եւ եկանք երկրպագելու իրեն": Մոգերը պարսիկ էին եւ կը պարապէին աստղաբաշխութեամբ...: Անոնք կը հետեւէին աստղին գնացքին եւ անոր միջոցաւ կը փութային գալ եւ երկրպագութիւն մատուցանել ծնեալ Թագաւորին: Այս աստղը... կ'առաջնորդէր մոգերը իրենց նամբորդութեան մէջ: Երբ անոնք կանգ առնէին՝ աստղը ինքն ալ կանգ կ'առնէր: Աստղը թէ՛ հիւսիս եւ թէ՛ հարաւ կ'ընթանար, թէ՛ աջ եւ թէ՛ ձախ կ'երթար, միշտ մոգերուն հով մնալով եւ զանոնք առաջնորդելով: Բացայայտ է թէ անիկա աստղ մը չէր, այլ անմարմին երկնային

¹² Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 39-40:

գորութիւն մը, որ անոնց խնդրանքին ընդառաջելով, աստղի ձեւ առած գիրենք կ'առաջնորդէր: Աստղը գիրենք բերաւ Երուսաղէմ... եւ ապա աներեւութացաւ: Մոգերը անծանօթ ըլլալով վայրին, քաղաք մտան եւ հարցունցին ծնեալ Թագաւորին վերաբերեալ: Երբ Հերովդէս լսեց այս լուրը, անհանգիստ եղաւ եւ չար տրամադրութիւններով լեցունեցաւ: Հերովդէս որդին էր Անտիպատրոսի: Ան Եդովմայեցի էր, եւ ուստի՝ այլազգի անձ մը: Հերովդէս Դաւիթի ցեղէն չէր, ուստի չէր կրնար ժառանգել Հրէից թագաւորութիւնը: Ան խարդախած էր ազգահամարը եւ ինքզինքն ներկայացունցած էր Դաւիթի ցեղէն եւ բռնութեամբ առած էր իշխանութիւնը կայսրին կողմէ: Հերովդէս գիտակ ըլլալով որ ինք խաբերայ մէկն էր, երբ լսեց Թագաւորին ծննդեան լուրը՝ տրտմեցաւ ու սարսափահար եղաւ...: Մոգերը համբայ ելան դէպի Եփրատայի կողմերը. արեւածագին, տեսան այն աստղը որ գիրենք կ'առաջնորդէր եւ մեծ ուրախութեամբ լեցունեցան. աստղը բերաւ գիրենք հոն ուր Մանուկը կը գտնուէր...: Մոգերը խոնարհեցան եւ երկրպագութիւն ըրին Մանուկին եւ իրենց գանձերը բացին եւ խունկ մատուցանեցին անոր՝ որպէս Աստուծոյ, ոսկի՝ որպէս թագաւորի, եւ զմուռս՝ գայն պատրաստելու աշխարհի փրկութեան համար մեռնելու»:

Ներսէս Շնորհալիին նման, Յովհաննէս Ոսկեբերան ինք եւս նախ կը հաստատէ թէ. –

«Երեւոյց աստղը սովորական աստղ մը չէր, այլ՝ աներեւոյթ գորութիւն մը: Եւ ասիկա յայտնի է նոյնիմէն աստղին գնացքէն, որովհետեւ սովորական աստղ մը այդ ձեւով չի գար եւ այդ ձեւով համբայ ցոյց չի տար: Արեգակը, լուսինը, կամ ուրիշ աստղեր արեւելքէն արեւմուտք կ'երթան, իսկ այս աստղը հիւսիսէն հարաւ կ'երթար, որովհետեւ Պաղեստինը Պարսկաստանի հարաւը կը գտնուէր»:

Երկրորդ, Ոսկեբերան կը բացատրէ որ «այս աստղը գիշեր ատեն չէր որ կ'երեւէր, այլ ցերեկ ատեն, եւ կը ծագէր արեւին մտազայթներուն միջեւ, մինչդեռ սովորական աստղ մը այդպիսի գորութիւն չունի. լուսինը անգամ որ թէեւ աստղերէն առաւելագոյն է, արեւի մտազայթներուն երեւցած ժամանակ կը ծածկուի, բայց Սուրբ Ծննդեան աստղը իր լուսաւորութեամբ կը գերազանցէր արեւին մտազայթները»:

Երրորդ, աստղը մոգերը առաջնորդեց մինչեւ Երուսաղէմ եւ աներեւութացաւ: Մոգերը հանդիպելէ ետք Հերովդէսին, աստղը վերստին յայտնեց ինքնիր անձը, հասկցնելու համար թէ ընթացող աստղ մը չէր, այլ՝ «խօսուն եւ իմաստուն գորութիւն մը»: Աստղը չէր ընթանար այնպէս ինչպէս իր օրէնքը կը պահանջէր, այլ կ'ընթանար մոգերուն գնացքին համաձայն, եւ ասիկա փաստ մըն է որ աստղը երկնային մարմին մըն էր:

Չորրորդ, աստղը երկինքի երկնակամարին վրայ կենալով ցոյց չտուաւ Մանուկին տեղը, որովհետեւ այդ ձեւով անկարելի էր որ մոգերը գիտնային Մանուկին տեղը, այլ եկաւ եւ կեցաւ ճիշդ այն վայրին վրայ ուր էր Մանուկը...: Առնենք լուսինին օրինակը: Լուսինը կը տեսնուի

զանազան ֆադաֆներու եւ զանազան երկիրներու մէջ տարածուած մարդոց կողմէ: Իւրաքանչիւր անձ որ կը տեսնէ լուսինը՝ կը կարծէ որ ան իր ղուրն է, իր մօտն է: Եթէ Տննդեան աստղը ինքն ալ բարձրերը մնար եւ վար չիջներ՝ կարելի պիտի չըլլար մոգերուն համար գիտնալ Մանուկին տեղը, որովհետեւ աստղը ամէն տեղերը ցոյց պիտի տար եւ ո՛չ թէ Մանուկին տեղը միայն: Բայց աստղը, ինչպէս Մատթէոս կ'ըսէ, *«եկաւ ու կեցաւ այն վայրին վրայ ուր երեխան կը գտնուէր»* (Մտ 2.10):¹³

3.– Մոգերը աստղագիտութեամբ զբաղող մարդիկ էին, եւ շատ հաւանաբար նաեւ աստղապաշտ մարդիկ էին: Աստուած մարդուն հետ կը խօսի, մարդուն հետ կը վերաբերի, եւ մարդուն կը յայտնուի միշտ իրեն հասկնալի կերպով եւ կերպարանֆով, ահա թէ ինչո՛ւ հրեշտակը իբրեւ ներկայացուցիչը Աստուծոյ, աստղի կերպարանֆով երեւցաւ աստղապաշտ մոգերուն:

4.– Հաւանաբար պատճառներէն ալ մէկը թէ ինչո՛ւ հրեշտակը աստղի կերպարանֆով երեւցաւ մոգերուն, այն է՝ սորվեցնել անոնց չպաշտել աստղը, այլ աստղին ցոյց տուածը՝ Յիսուսը: Հեղինակ մը ըսած է. *«Աստղ պաշտող մոգերը՝ աստղէն սորվեցան զԱստուած պաշտել»*: Իսկ Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացի ունի *«Քարոզագիրք»* անունով գործ մը, որ կը բաղկանայ երկու մեծ հատորներէ, կոչուած՝ *«Զմերան»* եւ *«Ամարան»*: *«Զմերան»* կոչուած հատորին մէջ՝ կ'ըսէ. *«Լուսաւոր աստղը առաջնորդեց մոգերը եւ եկաւ մտաւ այն այրին մէջ ուր Մանուկը դրուած էր իր մտուրին մէջ, կեցաւ Մանուկին գլխուն վրայ, մոգերը տեսան... եւ երկրպագութիւն ըրին Մանուկին»*:¹⁴ Տաթեւացի եւս ցոյց կու տայ թէ աստղը, մոգերը Աստուծոյ Որդիին երկրպագութեան առաջնորդեց:

35.– Ինչո՞ւ Քրիստոս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ, այլ ֆառասուն օր մնաց երկրի վրայ:

Եթէ երբեք Յիսուս իր յարութենէն անմիջապէս ետք համբառնար երկինք, կրնար կասկածի տակ առնուիլ շատերու կողմէ որ ան իսկապէս յարութիւն առած է եւ ողջ է: Ուստի, ան իր համբառնալէն առաջ, նախ պէտք էր բազմաթիւ երեւումներով համոզեր իր աշակերտները եւ ապացուցանէր անոնց թէ ինք կենդանի է, եւ զօրացնէր անոնց հաւատքը իրեն հանդէպ: Նոյնը կ'ըսէ Ղուկաս. *«Իր չարչարանֆներուն յաջորդող ֆառասուն օրերուն ընթացֆին ան ֆանիցս երեւցաւ անոնց, բազմաթիւ կերպերով ցոյց տալով՝ թէ ինք այլեւս ողջ է, եւ խօսեցաւ Աստուծոյ արքայութեան մասին»* (Գրծ 1.3): Տուեալ համարէն, յստակ կը դառնայ որ Յիսուս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ, ո՛չ միայն իր ողջ ըլլալը ցոյց տալու համար իր աշակերտներուն, այլեւ խօսելու

¹³ Յովհաննէս Ոսկեբերան, «ՅԱւետարանագիրն Մատթէոս», էջ 82-84:

¹⁴ Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացի, «Զմերան», էջ 43:

անոնց արժանաբան մասին: Վստահաբար ան շատ բան ունէր ըսելիք իր աշակերտներուն, եւ աշակերտներն ալ շատ բան ունէին սորվելիք իրմէ:

Սուրբ Գրիգոր Տաթևացի վեց պատճառներ կը թուէ թէ ինչո՛ւ Քրիստոս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ.–

1.– Քրիստոս իր յարութենէն անմիջապէս ետք երկինք չհամբարձաւ, նախ որպէսզի հաստատէ իր յարութեան իրողութիւնը «բազմաթիւ կերպերով», ինչպէս Գործք Առաքելոց գիրքը կ'ըսէ (1.3):

2.– Որպէսզի մեզի տայ համբերութեան օրինակ եւ սորվինք սպասել հանդերձեալ կեանքի վարձատրութեան, եւ չանապարեմք ներկայ մեր կեանքին մէջ առնելու մեր վարձատրութիւնը: Ինչպէս մշակը սերմանելէ անմիջապէս ետք հնձելու մասին չի մտածեր, այլ կը համբերէ մինչեւ պտուղին հասուննալը, (այնպէս ալ մենք, հաւատքով, փրտինքով ու արցունքով սերմանելէ ետք, իսկոյն վարձատրութեան չսպասեմք կամ հոս՝ երկրի վրայ վարձատրութիւն չակնկալեմք, այլ վարձատրութեան սպասեմք դատաստանի օրը, Տիրոջ գալստեան ժամանակ):

3.– Քրիստոս անմիջապէս երկինք չհամբարձաւ, որպէսզի առիթ ունենար միտքարելու իր աշակերտները: Ան փառասուն օր միտքարեց զանոնք, իր մահուան պատճառով անոնց ապրած տրամութեան փառասուն ժամերուն փոխարէն..., որպէսզի ցոյց տար անոնց թէ աստուածային ուրախութիւնն ու միտքարութիւնը գերազանց է քան մարմնաւոր տրամութիւնը:

4.– Քրիստոս 33 տարի երկրի վրայ ապրեցաւ՝ որպէսզի ուսուցանէ մարդոց: 33 ժամ դժոխքին մէջ ապրեցաւ՝ որպէսզի փրկէ հոգիները: Իր յարութենէն ետք երկրի վրայ մնաց փառասուն օր, որպէսզի 33 օր օդը մաքրէ կուտներուն ճեմներումներէն (դեւերու պատճառած օդային ապականութենէն, դեւերու ազդեցութենէն) եւ որպէսզի եօթը օր ալ, մաքրէ եօթնաստեղնեան¹⁵ խորաններուն հոգիներուն կայանը:

5.– Քրիստոս փառասուն օր ետք համբարձաւ, որպէսզի ցոյց տայ թէ անոնք որոնք կը գործադրեն Տասնաբանեան չորս աւետարաններուն հետ միասին՝ պիտի կարենան երկինք ելլել:

6.– Քրիստոս իր յարութենէն փառասուն օր ետք երկինք համբարձաւ, որպէսզի եկեղեցին որ իր մարմինն է, սորվի տոկալ Նեոին պատճառելիք չարչարաններուն, ձեռք ձգէ հաւատքի առաքինութիւնը, եւ անկէ ետք միայն երկինք համբարձայ»:¹⁶

36.– Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ Քրիստոսի խօսքը ուղղուած Մարիամ Մագդաղենացիին.– *«Գնա՛ իմ եղբայրներուս եւ ըսէ՛ անոնց, թէ ես կ'ելլեմ իմ Հօրս եւ ձեր Հօրը մ'օտ, իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյն մ'օտ»* (Յե 20.17):

¹⁵ «Եօթնաստեղնեան»: Այսպէս կը բնորոշուէր այն նուիրական աշտանակը զոր Հրեաներ կը գետեղէին իրենց սինակոկին մէջ, եւ որ իր բունին վրայ կ'ունենար եօթը աչք կամ եօթը տեղ՝ իր վրայ առնելու համար եօթը մովեր:

¹⁶ Գրիգոր Վրդ. Տաթևացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 520-521:

«Իմ Հօրս եւ ձեր Հօրը մօտ, իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյն մօտ»: Զարեհ Արք. Ազնաւորեան բացատրելով այս տողը՝ կ'ըսէ. *«Յիսուս այս բաները կը գործածէ տարբեր իմաստներով.– Ինչ Աստուծոյ Որդին է՝ բնութեամբ, եւ ո՛չ թէ որդեգրութեամբ, ինչպէս է մարդոցս պարագային (հմմտ Յհ 1.12 եւ 18), եւ ուստի Հայրն Աստուած իր «Հայրն» է՝ բնութեամբ: Միւս կողմէ, նոյն Հայրը, որ մեր Աստուածն է՝ իբրեւ մեր ստեղծիչը եւ Տէրը, Քրիստոսի «Աստուածն» է՝ միայն մարդեղութեանը մէջ, որովհետեւ Որդին մեր փրկութեան համար Հօրը կամֆով յանձն առաւ ժամանակաւորապէս իր աստուածային փառքէն ինքզինք «ունայնացնել» (Փյայ 2.7) եւ ինքզինք իբրեւ մարդ ցոյց տալ աշխարհի մէջ, ինքզինք Աստուծոյ հնազանդութեան կատարեալ օրինակ դարձնելով բոլոր մարդոց համար»:*¹⁷

Սուրբ Գրիգոր Տաթեւացի օգտուելով Ներսէս Շնորհալիէն՝ կ'ըսէ. *«Նախ, Աստուած Հայրն է Քրիստոսի բնութեամբ, եւ մեր Հայրն է շնորհի միջոցաւ: Աստուած բոլորիս Աստուածն է, իսկ գալով Քրիստոսի, ան Աստուածն է միայն Քրիստոսի մարմինին: Հայրն Աստուած Քրիստոսի «Հայրն» է բնութեամբ, բայց աստուածութեամբ՝ հաւասար է անոր: Աստուած մեր հայրն է կոչումով եւ մեր Աստուածն է բնութեամբ: Հայրն Աստուած Քրիստոսի «Հայրն» է՝ ըստ էութեան, եւ Աստուածն է՝ ըստ միաւորութեան, որովհետեւ Հայրը միացուց Բանը մարմինին»:*¹⁸

37.– Ղուկասու Աւետարանին 22.17-ին մէջ կը կարդանք, որ Վերջին Ընթրիքի ընթացքին, Յիսուս *«գինիի բաժակը առաւ, շնորհակալութիւն յայտնեց Աստուծոյ եւ ըսաւ.– Առէ՛ք ասիկա եւ իրարու փոխանցեցէ՛ք՝ յմեկով ասկէ»:* Իսկ երեք համար անդին, դարձեալ կը տեսնենք որ Յիսուս ընթրիքէն ետք բաժակը առաւ եւ ըսաւ. *«Այս բաժակը Աստուծոյ նոր ուխտն է, կնքուած իմ արիւնովս, որ ձեզի համար կը հոսի»* (Ղկ 22.20): Մատթէոս եւ Մարկոս կը յիշեն որ Յիսուս մէկ բաժակ առաւ եւ օրհնեց, իսկ Ղուկաս կը յիշէ երկու բաժակներու օրհնութիւնը, մէկը ընթրիքէն առաջ, իսկ միւսը՝ ընթրիքէն ետք: Արդեօք սխալմո՞ւնք մըն է Ղուկասի կողմէ, թէ այլ բացատրութիւն մը կայ:

Նկատի ունենալով, որ Վերնատան մէջ կատարուած Տէրունական Վերջին Ընթրիքը փոխարինեց Հին Կտակարանի գատկական ընթրիքը, եւ որպէսզի գտնենք հարցումին պատասխանը, նախ պէտք է փորձենք գաղափար մը ունենալ Հրէական գատիկին մասին, եւ գիտնալ թէ ի՛նչ տեղի կ'ունենար գատկական տօնին առիթով:

¹⁷ Աստուածաշունչ, Նոր Կտակարան Յիսուս Քրիստոսի, 1993, էջ 381:

¹⁸ Գրիգոր Վրդ. Տաթեւացի, «Գիրք Հարցմանց», 1993, Երուսաղէմ, էջ 518:

Նախֆան ատիկա, յստակացումի համար սկիզբէն ըսեմ, որ Հրէական աւանդութենէն գիտենմ, որ հրեաներ գատկական տօնին առիթով ո՛չ թէ մէկ կամ երկու, այլ՝ չորս տարբեր գինիի բաժակներ կը գործածէին. –

1.– Առաջին բաժակը կը խմէին երբ տակաւին նոր կը սկսէին գատկական տօնախմբութեան:

2.– Երկրորդ բաժակը կը խմէին սեղանին վրայ դրուած լեղի խոտերը ուտելէ ետք:

3.– Երրորդ բաժակը գոր կը կոչուէր՝ «Օրհնութեան բաժակ», կը խմէին գատկական գառնուկը ուտելէ ետք:

4.– Չորրորդ բաժակը գոր կը կոչուէր՝ «Փառաբանութեան բաժակ», կը խմէին իրենց մեկնումէն կամ սեղանը ձգելէն անմիջապէս առաջ:

Փորձենմ ամփոփ պատկերացում մը տալ Ջատիկին մասին, եւ ապա հետագային անոր կատարման կերպին մասին: «Ջատիկ» բառը գոր ունինմ Հայերէն լեզուին մէջ, յառաջ եկած է «գատել» բառէն, եւ կը յիշեցնէ մեզի Եբրայեցիներուն գատուիլը, կամ բաժնուիլը, կամ հեռացուիլը Եգիպտոսէն՝ աստուածային միջամտութեամբ: Քրիստոս որ մեր իսկական գատկական Գառնուկը եղաւ (Ա.Կր 5.7, Ա.Պտ 1.19), նո՛ր իմաստ եւ նո՛ր նշանակութիւն տուաւ Ջատիկին: Անոնմ որոնմ Քրիստոսով ազատագրուած են Եգիպտոսացած այս աշխարհէն, այլ խօսքով՝ մեղքի ստրկութենէն, պէտք է իրենմ գիրենմ «գատեն» աշխարհէն, պէտք է իրենմ գիրենմ հեռու պահեն մեղքէն:

«Ջատիկ» բառին համար գործածուած Եբրայերէն բառը՝ «Փեսախ» բառն է, որ սակայն նոյն իմաստը չունի: Ըսի, որ «Ջատիկ» բառը յառաջ եկած է «գատել» բառէն, իսկ «Փեսախ» կը նշանակէ՝ «անցքը» կամ «անցնիլը»: Ըսեմ նաեւ որ Հրէական գատիկը կը կոչուէր՝ «Պասեք» որ «Փեսախ» բառին մէկ տարբերակն է եւ նոյն իմաստը ունի:

Հիմա տեսնենմ թէ ուրկէ՛ յառաջ եկած է «Փեսախ» (անցնիլ) բառին գործածութիւնը կամ հասկացողութիւնը: Աստուած պաշտօն կը յանձնէ Մովսէսին եւ Ահարոնին ներկայանալու Եգիպտոսի այն օրուան փարաւոնին՝ Ամենհոթեփ Բ.–ին, Տիրոջ անունով պահանջելու անկէ որ ազատ արձակէ իր ժողովուրդը Եգիպտոսի ստրկութենէն, որպէսզի անապատին մէջ տօնախմբութիւն ընեն Իրեն (Ել 5.1):

Երբ փարաւոնը կը մերժէ ազատ արձակել Եբրայեցիները եւ կ'ընդդիմանայ Աստուծոյ կամֆին, Աստուած գանազան հարուածներով կը պատժէ ամբողջ Եգիպտոսը: Աստուած տեսնելով որ փարաւոնը կը շարունակէ մերժել ազատ արձակել Եբրայեցիները, այս անգամ կ'որոշէ Եգիպտացիներուն անդրանիկները սպաննել հրեշտակի մը միջոցաւ: Այս ընելէ առաջ, Նիսան (կամ՝ Ապիպ) ամսուան մէջ Աստուած Մովսէսին եւ Ահարոնին ըսաւ որ պատուիրեն իւրաքանչիւր Եբրայեցի ընտանիքի որ առնեն «կատարեալ, արու, մէկ տարեկան եւ անարատ» գառնուկ մը եւ զայն պահեն մինչեւ ամսուն 14–ը (Ել 12.5): Նոյն օրուան, այսինքն՝ 14–ի

երեկոյեան գայն մորթեն «երկու իրիկուններուն միջեւ» (12.6):¹⁹ Գառնուկը մորթելէ ետք, անոր արիւնէն քսեն իրենց տուններուն երկու դրանդիներուն եւ բարաւորին: Երբ Աստուծոյ հրեշտակը Եգիպտոսէն անցնէր սպաննելու համար Եգիպտացիներուն անդրանիկ գաւակները, պիտի տեսնէր Եբրայեցիներուն տուններուն երկու դրանդիներուն եւ բարաւորին քուած արիւնը եւ իր մահացու հարուածը պիտի հեռացնէր Եբրայեցի ընտանիքներէն (Յլ 12.23, 27): Ահաւասիկ Տիրոջ հրեշտակին Եգիպտոսի երկրէն այս «անցքէն» կամ «անցնիլ»էն է որ յառաջ եկած է «Փեսախ» (անցնիլ) բառը:

Հիմա խօսինք գատկական ընթրիքի կերպին մասին: Զատիկը կամ Պասեքը կը տօնուէր Նիսան (կամ՝ Ապիպ) ամսուն որ Հրէական օրացուցային տարուան առաջին ամիսն էր,²⁰ որ կ'երկարէր Մարտի կէսէն մինչեւ Ապրիլի կէսը: Ամէն տարի, Նիսան ամսուան 10-րդ օրը իւրաքանչիւր Եբրայեցի տուն պէտք էր առնէր մէկ տարեկան գառնուկ մը (Յլ 12.1-6) եւ 14-րդ օրը գայն մորթէր եւ անոր արիւնը թափէր զոհասեղանին առջեւ: Հետաքրքրական է նաեւ գիտնալ որ գառնուկը մորթելէ ետք, անոր մէջ երկու երկաթներ կը մտցնէին մէկը լայնքէն, իսկ միւսը՝ երկայնքէն՝ իսաչաձեւ կերպով եւ այդ ձեւով կրակի վրայ կը դնէին: Երկաթներով կ'ընէին, որպէսզի գառնուկին որեւէ մէկ ոսկորը չկտորուէր, քանի որ աստուածային հրահանգ էր ատիկա (Յլ 12.46, Թւ 9.12), եւ բնականօրէն այդ ձեւով աւելի դիւրին կ'ըլլար խորովելը, իսկ միւս կողմէն ալ, Քրիստոսի հարագատ պատկերացումը պէտք էր դառնար գառնուկը, ուստի չէր կրնար անոր որեւէ մէկ ոսկորը կտորուիլ, քանի որ Յիսուսի ալ որեւէ մէկ ոսկորը չկտորուեցաւ (Յհ 19.36):

Զատկական ընթրիքը պէտք էր ուտուէր «յաջորդ օրը», որ խորհին մէջ նոյն օրուան երեկոն պիտի ըլլար, արեւմարէն ետք, երբ Հրէական օրացոյցով սկսած կ'ըլլար 15 Նիսանը, որ մեր Ապրիլի 1-ը կ'ըլլայ մօտաւորապէս:

Զատկական տօնախմբութիւնը սկսելուն պէս, տունին հայրը կամ մեծը, շնորհակալութիւն կը յայտնէր Աստուծոյ անցեալին մէջ իրենց հանդէպ ցուցաբերուած սիրոյն համար որով զիրենք ազատագրեց Եգիպտոսի ստրկութենէն: Շնորհակալութեան խօսքէն ետք, տունին անդամները ջուրով խառնուած գինի կը խմէին: Ասիկա առաջին բաժակն էր:

Անկէ ետք կը լուային իրենց ձեռքերը, շնորհակալութիւն կը յայտնէին Աստուծոյ, եւ սեղանին վրայ կը դնէին լեղի խոտեր՝

¹⁹ «Եբրայական մտածողութեան մէջ երեկոն կը սկսէր ուշ յետ-միջօրէին, այսինքն՝ կէսօրէ ետք ժամը երեքէն սկսեալ, եւ կ'աւարտէր մայրամուտով, մօտաւորապէս ժամը վեցին, երբ կը սկսէր յաջորդ օրը»:

²⁰ Նկատի ունենալով որ Եբրայեցիներուն ելքը Եգիպտոսէն Նիսան ամսուան մէջ եղաւ եւ նկատի ունենալով որ Աստուած Նիսան ամսուան մէջ էր որ Մովսէսին եւ Ահարոնին ըսաւ. «Այս ամիսը ձեզի համար թող ամիսներու սկիզբը ըլլայ, տարուան առաջին ամիսը ըլլայ ձեզի համար» (Յլ 12.2), կարելի է հետեւաբար, ըսել, որ Հրէական օրացուցային տարիի հասկացողութիւնը կապուած է Եգիպտոսէն ելքին հետ:

Եգիպտական ստրկութեան դառնութիւնները վերյիշելու համար, ինչպէս նաեւ բաղարջ (որ ցոյց կու տայ անապարանով Եգիպտոսէն Եբրայեցիներուն հեռանալը), եւ գատկական գառնուկը: Կ'առնէին լեղի խոտերը, շնորհակալութիւն կը յայտնէին Աստուծոյ եւ կ'ուտէին զանոնք: Լեղի խոտերը ուտելէ ետք, ընտանիքին հայրը կը կարդար Սաղմոս 113-ը եւ 114-ը եւ կ'աղօթէր եւ ապա կը վերցնէին պնակները եւ իւրաքանչիւրին դիմաց կը դնէին գաւաթ մը նոր գինի:

Ճիշդ այս հանգրուանին, ընտանիքին կրտսերագոյն անդամը պէտք էր հարցնէր. *«Ի՞նչ է այս արարողութեան նշանակութիւնը»*, եւ ընտանիքին հայրը կամ գլուխը պէտք էր պատասխանէր Տիրոջ իսկ բառերով. *«Ասիկա Տիրոջ Զատիկին գոհն է: Եգիպտոսի մէջ երբ Տէրը Եգիպտացիները հարուածեց, Իսրայէլի որդիներուն տուններուն վրայէն անցաւ, մեր տունները հարուածէն զերծ պահելով»* (Ել 12.26-27): Ընտանիքին հայրը վերջացնելէ ետք իր բացատրութիւնները գատկական գառնուկին վերաբերեալ, իւրաքանչիւրը կը խմէր իր դիմաց դրուած գինին: Ասիկա երկրորդ բաժակն էր:

Ապա դարձեալ կը լուային իրենց ձեռքերը եւ կ'ուտէին գատկական գառնուկը, որմէ ետք վերստին կը լուային իրենց ձեռքերը եւ կը խմէին երրորդ բաժակը որ կը կոչուէր՝ «Օրհնութեան բաժակ», որովհետեւ ընտանիքին հայրը շնորհակալութիւն կը յայտնէր Աստուծոյ:

Ի վերջոյ, իրենց մեկնումէն առաջ, կամ սեղանէն իրենց բաժնուելէն առաջ, կը խմէին գինիի չորրորդ բաժակը որ դրուած կ'ըլլար սեղանին վրայ եւ զոր կը կոչուէր՝ «Փառաբանութեան բաժակ», որովհետեւ կ'երգէին 115-118 փառաբանական Սաղմոսները:

Յիսուս ծիսական այս սովորութիւնները պահեց, որովհետեւ անոնք իր անձին կապուած էին: Ուստի, սխալմունքի կամ ինքնահակասումի հարց չէ երկու բաժակներու յիշատակութիւնը Ղուկասի կողմէ. Ղուկաս կամ ուրիշ աւետարանիչ, կրնային նոյնիսկ չորս բաժակներու յիշատակութիւնը կատարել Վերջին Ընթրիքի պահուն եւ ատիկա մեզ երբեք շփոթութեան պէտք չէր մատնէր:

Ղուկասի յիշած առաջին բաժակը (22.17) ակնարկութիւն է այն բաժակին զոր կը խմուէր գատկական տօնախմբութեան սկսելէ առաջ, իսկ երկրորդ բաժակը (22.20)՝ գատկական ընթրիքէն ետք խմուելու համար դրուած բաժակն էր, զոր պիտի դառնար խորհրդանիշը Քրիստոսի փրկարար արեան:

38.- Կրնա՞ք Աստուածաշունչէն յիշել Աստուծոյ Երրորդութիւն, այլ խօսքով՝ երեք անձ ըլլալը փաստող քանի մը համարներ:

Երրորդութեան անձերէն իւրաքանչիւրին մասին աստուածաբանականօրէն խօսիլը մաս չի կազմեր մեր ծրագիրին: Ներկայացուած առաջին 12 վկայութիւնները պարզապէս Աստուծոյ

«Երրորդութիւն» ըլլալը փաստող համարներ են, մէկ-երկու տող բացատրութիւններով: Իսկ ներկայացուած յաջորդ 12 վկայութիւնները Երրորդութեան վերաբերեալ յաւելեալ համարներ են:

1.- *«Սկիզբէն Աստուած երկինքն ու երկիրը ստեղծեց»* (ԾՆ 1.1): Հոս բնագիրին մէջ «Աստուած» բառին համար գործածուած Եբրայերէն բառը «էլօհիմ» բառն է, որ կը նշանակէ՝ «Աստուածներ»: Ասիկա ակնարկութիւն է Սուրբ Երրորդութեան: Աստուած բառին եզակին՝ «էլօհա» բառն է:

2.- Որդին կ'ըսէ. *«Զիս Տէր Եհովան եւ անոր Հոգին զրկեց»* (Ես 48.16): Դրկուողը Որդին է, իսկ զրկողները՝ Հայրը եւ Սուրբ Հոգին: Որդիին գալուստը այս աշխարհ ինքնագլուխ չեղաւ: Որդին եկաւ Հոգիով: Եկաւ Հօրը կամֆով եւ Հօրը կամֆին կատարման համար:

3.- *«Յաւիտեանական Հոգիին միջոցաւ Քրիստոս ինքզինքը որպէս անարատ զոհ Աստուծոյ մատուցանեց»* (Եբր 9.14): Հո՛ւս եւս ներկայ են աստուածութեան երեք անձերը: Կայ անձը զոր կ'ընծայուի, կայ անձը զոր ընծան կ'ընդունի, եւ կայ անձը որով ընծայումը տեղի կ'ունենայ: Ընծայուողը՝ Որդին է, անձը որուն միջոցաւ ընծայումը տեղի կ'ունենայ՝ Սուրբ Հոգին, եւ անձը զոր ընծան կ'ընդունի՝ Հայրը: Սա ցոյց կու տայ որ Երրորդութեան անձերէն իւրաքանչիւրը մեր փրկութեան մէջ իր դերը ունի:

4.- *«Բայց Միտիթարիչը՝ Սուրբ Հոգին, որ Հայրս ձեզի պիտի զրկէ իմ անունովս, անիկա ձեզի ամէն ինչ պիտի սորվեցնէ եւ յիշեցնէ ինչ որ ձեզի ըսի»* (Յհ 14.26): Համաձայն այս համարին, զրկուողը՝ Սուրբ Հոգին է, զրկողը՝ Հայրը, եւ անձը որուն անունով Հոգին կը զրկուի՝ Որդին: Սա կը պարզէ Երրորդութեան անբաժանելիութիւնը:

5.- Սուրբ Երրորդութիւնը ներկայ էր Յիսուսի մկրտութեան պահուն (Մտ 3.16-17): Որդին մկրտուեցաւ, Հոգին իջաւ Մկրտուողին վրայ, եւ Հայրը վկայեց Մկրտուողին համար: Այլ բացատրութեամբ մը, կայ Մկրտուողը, կայ Իջնողը, եւ կայ Վկայողը:

6.- *«Բայց երբ գայ Միտիթարիչը, այսինքն Սուրբ Հոգին, որ ես ձեզի պիտի զրկեմ Հօրմէն, որովհետեւ Հօրմէն կ'ելլէ, անիկա նշմարտութիւնը պիտի պատմէ եւ վկայէ իմ մասին»* (Յհ 15.26): Ըստ այս համարին, զրկուողը՝ Սուրբ Հոգին է, զրկողը՝ Որդին, բղիտեցնողը՝ Հայրը: Հոս Երրորդութեան համագործակցութեան պատկերացումն է որ կ'ունենանք:

7.- *«Զայն կարդալով՝ կրնա՞ք հասկնալ թէ ո՞րքանով տեղեակ եմ Քրիստոսի ծածուկ ծրագրին: Այդ ծրագիրը Աստուած չյայտնեց մարդկութեան նախորդ սերունդներուն այնպէս՝ ինչպէս հիմա Սուրբ Հոգիին միջոցաւ յայտնեց իր սուրբ առաքեալներուն եւ մարգարէներուն»* (Եփ 3.4-5): Յայտնուողը Քրիստոսի ծածուկ ծրագիրն է, յայտնողը՝ Հայրն է, եւ անձը որուն միջոցաւ յայտնութիւնը տեղի կ'ունենայ՝ Սուրբ Հոգին է:

8.- «Աստուած իր աջով Յիսուսը բարձրացուց, որպէսզի մեր Առաջնորդն ու Փրկիչը ըլլայ, եւ Իսրայէլին ապաշխարութեան առիթ եւ մեղքերուն թողութիւն տայ: Այս իրողութիւններուն վկաներն ենք մենք, ինչպէս նաեւ Սուրբ Հոգին, որ Աստուած տուաւ իրեն հնազանդողներուն» (Գրծ 5.31-32): Համաձայն այս համարներուն, բարձրացուողը՝ Որդին է, բարձրացնողը՝ Հայրը, եւ բարձրացուողին համար վկայողը՝ Սուրբ Հոգին:

9.- «Աստուած ձեզ ընտրեց՝ որպէս փրկութեան առաջին պտուղները, որպէսզի իր սուրբ ժողովուրդը ըլլաք Սուրբ Հոգիին միջոցաւ եւ նշարտութեան հաւատալով: Աստուած ձեզ այդ փրկութեան հրաւիրեց մեր քարոզած Աւետարանով, որպէսզի մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի փառքը ունենաք» (Բ.Թս 2.13-14): Փրկութեան հրաւիրողը՝ Հայրը ինքն է, անձը որուն միջոցաւ տեղի կ'ունենայ փրկութեան հրաւերը՝ Սուրբ Հոգին է, եւ անձը որուն փառքը պիտի ունենան փրկութեան հրաւիրուողները՝ Որդին է:

10.- Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «Աստուծոյ կողմէ յոգնակիով յիշուած բացատրութիւնները, ինչպէս օրինակ՝ «Մե՛՛՛՛՛՛՛՛ պատկերին եւ Մե՛՛՛՛՛՛՛՛ նմանութեանը պէս մարդ ԸՆՆՆՔ» (Ծն 1.26, տե՛ս նաեւ Ծն 3.22, 11.7), առաջին վկայութիւնն են Աստուծոյ երբեակ անձնաւորութիւններուն»: ²¹

11.- «Աստուած Սուրբ Հոգին առատօրէն մեր վրայ թափեց՝ մեր Փրկիչին Յիսուս Քրիստոսի միջոցաւ» (Տիտ 3.6): Թափողը՝ Հայրն է, թափուողը՝ Սուրբ Հոգին, եւ անձը որուն միջոցաւ Հոգին կը թափուի՝ Որդին:

12.- «Աստուած իր Հոգին մեզի տուաւ՝ որպէսզի մեր վահկոտութիւնը յաղթահարենք եւ զօրանանք...: Հետեւաբար մի՛ վախնար մեր Տիրոջ մասին վկայութիւն տալու» (Բ.Տմ 1.7-8): Տուողը՝ Հայրն է, տրուածը՝ Սուրբ Հոգին, իսկ տրւչութեան նպատակը՝ Որդիին համար քաջօրէն վկայելը:

Սուրբ Երրորդութեան վերաբերեալ յաւելեալ համարներ. -

1.- «Մեր Տիրոջ Յիսուս Քրիստոսի Աստուածը, Հայրը՝ որուն կը պատկանի փառքը, ձեզի տայ իմաստութիւն եւ յայտնութիւն պարգեւող Հոգին, որպէսզի կարենաք գիտնել անհայտը» (Եփ 1.17):

2.- «Որովհետեւ իր որդիներն ենք՝ Աստուած մեր սիրտերուն մէջ դրկեց իր Որդիին Հոգին, որով զԱստուած «Աբբա», այսինքն «Հայր» կը կոչենք» (Գղ 4.6):

3.- «Քրիստոսի միացած՝ դուք ալ բոլորին հետ միասին Աստուծոյ քնակարան կը դառնաք Սուրբ Հոգիին միջոցաւ» (Եփ 2.22):

4.- «Գացէք եւ բոլոր ժողովուրդները ինձի աշակերտ դարձուցէք: Զանոնք մկրտեցէք՝ Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին անունով» (Մտ 28.19):

²¹ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, Ամենասուրբ Երրորդութիւն, Պատասխան Եեովայի Վկաներուն, 1993, էջ 16:

Ուշագրաւ է որ Յիսուս չ'ըսեր «անուններով», այլ՝ «անունով», որ ցոյց կու տայ որ Սուրբ Երրորդութիւնը մէկ աստուածութիւն է, մէկ անուն է:

5.- «Որքա՛ն աւելի ծանր պատիժի արժանի պիտի համարէ՛ք այն անձը՝ որ ոտնակոխ կ'ընէ Աստուծոյ Որդին, կ'արհամարհէ Նոր Ուխտի կնքումին համար թափուած արիւնը, որով Քրիստոս գին՛ սրբեց, եւ կ'անարգէ շնորհները պարգեւող Սուրբ Հոգին» (Եբր 10.29):

6.- «Եթէ Քրիստոսի անունին համար նախատուի՛ք երանելի է՛ք, որովհետեւ կը նշանակէ՛ թէ Աստուծոյ փառաւորիչ Հոգին ձեր վրայ հանգչած է» (Ա.Պտ 4.14):

7.- «Տէր Յիսուս Քրիստոսի շնորհքը, Աստուծոյ սէրը եւ Սուրբ Հոգիին հաղորդութիւնը ձեր բոլորին հետ ըլլան: Ամէն» (Բ.Կր 13.13):

8.- «Ոեւէ մէկը որ Աստուծոյ Հոգիէն մղուած կը խօսի՝ չի կրնար ըսել՝ «Նգովեալ ըլլայ Յիսուս»: Նոյնպէս այ, ո՛չ ոք կրնայ խոստովանիլ թէ «Յիսուս Տէր է», եթէ Սուրբ Հոգին չունենայ» (Ա.Կր 12.3):

9.- «Հայրն Աստուած իր կանխագիտութեամբը ձեզ ընտրեց, որպէսզի Սուրբ Հոգիով սրբուած՝ հնազանդի՛ք Յիսուս Քրիստոսի» (Ա.Պտ 1.2):

10.- «Թէպէտ շնորհները գանազան են, բայց նոյն ՀՈԳԻՆ է տուողը: Զանազան հոգեւոր պաշտօններ կան, այո՛, բայց նոյն Տէ՛՛՛ն է գանձնի՛ք բաշխողը: Նոյնպէս այ, ծառայելու գանազան կարողութիւններ կան, բայց նոյն ԱՍՏՈՒԱԾՆ է որ գանձնի՛ կու տայ իւրաքանչիւրին» (Ա.Կր 12.4-6): Զարեհ Ա.բ. Բ. գնաւորեան խօսելով այս համարներուն մասին՝ կ'ըսէ. «Ուշադրութիւն ըրէ՛ք, որ այս երեք գուգահեռ համարներուն մէջ ունինք երեք տարբեր կոչումներ.- «Նոյն Հոգին... նոյն Տէրը... նոյն Աստուածը»: Այս կոչումները կը վերաբերին Երրորդութեան անձերէն իւրաքանչիւրին, այսինքն՝ Սուրբ Հոգիին, Տէր Յիսուս Քրիստոսի եւ Հօր Աստուծոյ: Այս պարագային անժխտելիօրէն հաստատուած կ'ըլլայ Երրորդութիւնը՝ երեք անձերու կատարեալ միութեամբ, որովհետեւ երեք անգամ կը շեշտուի՝ «նոյն... նոյն... նոյն», ինչ որ գործնապէս կը նշէ՝ թէ երեք տարբեր անձեր են անոնք, բայց երեք տարբեր Աստուածներ չեն, այլ Մէկ եւ ՆՈՅՆ ԱՍՏՈՒԱԾԸ»: ²²

11.- Քրիստոս կ'ըսէ. «Տիրոջ Հոգին վրաս է» (Ղկ 4.18, Ես 61.1): Աստուածութեան երեք անձերը ներկայ են հոս: Կայ Հայրը, կայ անոր Հոգին եւ կայ անձը որուն վրան է Հոգին:

12.- «Տիրոջը Խօսքովը (Որդիով) երկինք ստեղծուեցաւ ու իր բերնին Հոգիովը՝ անոր բոլոր գորքը» (Սղ 33.6): Այս համարը բացայայտօրէն ցոյց կու տայ որ արարչագործութիւնը կը պատկանի Երրորդութեան երեք անձերուն, որ մէկ Աստուած են:

39.- Ղուկասու Աւետարանին մէջ կը կարդանք ուր Քրիստոս Վերջին Ընթրիքի պահուն կ'ըսէ. «Շատ փափաքեցայ այս ընթրիքը ձեզի հետ ընել

²² Նոյնը, էջ 20-21:

*չարչարուելէս առաջ: Բայց կ'ըսեմ՝ ձեզի, թէ այլեւս ասկէ պիտի չուտեմ մինչեւ որ նշմարիտ Չատիկը կատարուի Աստուծոյ արքայութեան մէջ» (22.15-16): Այս խօսքը ցոյց կու տայ որ Յիսուս ընթրիք չըրաւ: Իսկ քանի մը համար անդին կը կարդանք. «*Ընթրիքէն ետք, բաժակն այ առաւ...*» (22.20): Այս խօսքէն մեկնելով, կրնանք ըսել որ Յիսուս ընթրիք ըրաւ: Ի՞նչպէս կարելի է հաշտեցնել այս «հակասութիւնը»:*

Հակասութիւն չկա՛յ: Նախ ըսեմ, որ Քրիստոսի Վերջին Ընթրիքը ինքնիր մէջ երկու մասի կը բաժնուէր՝ գատկական գառնուկի ընթրիքը եւ Տէրունի ընթրիքը: Տէրունի Ընթրիք ըսելով այս պարագայիս կը հասկնամ Սուրբ Հաղորդութեան խորհուրդին հաստատումը որ «*Առէք, կերէք*» եւ «*Առէք, խմեցէք*» խօսքերով բնորոշուեցաւ, եւ որ փոխարինեց գատկական գառնուկի ընթրիքը, եւ դարձաւ քրիստոնէական Նոր Չատիկը:

Քրիստոս վստահաբար գատիկի առիթով մորթուած գառնուկէն կերաւ, բայց որովհետեւ հրէական գատկական գառնուկը չէր որ իսկական ազատագրութիւնը պիտի բերէր, այլ Աստուծոյ Գառնուկը՝ Յիսուս Քրիստոս (Յե 1.29, Ա.Կր 5.7, Ա.Պտ 1.18-19) իր չարչարանքներով եւ խաչելութեամբ, միշտ անոր համար ըսաւ. «*Շատ փափաքեցայ այս ընթրիքը ձեզի հետ ընել չարչարուելէս առաջ: Բայց կ'ըսեմ՝ ձեզի, թէ այլեւս ասկէ պիտի չուտեմ մինչեւ որ նշմարիտ Չատիկը կատարուի Աստուծոյ արքայութեան մէջ*»:

Ճշմարիտ Չատիկը, այլ խօսքով՝ նշմարիտ ազատագրութիւնը, նշմարիտ փրկութիւնը, չէր կրնար կատարուիլ առանց Քրիստոսի չարչարանքներուն եւ խաչելութեան: Իսկ այդ ազատագրութիւնն ու փրկութիւնը պիտի դառնար յաւիտեանական ու կատարեալ ազատագրութիւն եւ փրկութիւն, Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն եւ Աստուծոյ արքայութեան հաստատումէն ետք միայն, ահա թէ ինչո՛ւ Յիսուս ըսաւ. «*Պիտի չուտեմ մինչեւ որ նշմարիտ Չատիկը կատարուի Աստուծոյ արքայութեան մէջ*»:

Հետեւաբար, երբ Ղուկաս կ'ըսէ թէ Տէրը ընթրիք ըրաւ՝ կ'ակնարկէ գատկական գառնուկը ուտելուն, իսկ երբ կը հաստատէ թէ Տէրը ընթրիք չըրաւ, ըսել կ'ուզէ որ Յիսուս չապրեցաւ եւ պիտի չապրի այն իսկական ուրախութիւնը որ պիտի ըլլայ արդիւնքը յաւիտեանական փրկութեան եւ որ պիտի իրագործուի արքայութեան մէջ միայն:

Քրիստոս չ'ապրիր իրական ուրախութիւնը այնքան ատեն երբ կը տեսնէ որ իր գաւակները կը շարունակեն մեղքի դէմ իրենց մղած պայքարին մէջ իյնալ եւ ելլել, յառաջդիմութիւններ եւ միաժամանակ գլորումներ արձանագրել: Ան պիտի ուտէ իսկական Չատիկը, այլ խօսքով՝ պիտի ապրի իսկական ուրախութիւնը, կատարեալ հրճուանքը, ամբողջական հանգիստը Աստուծոյ արքայութեան մէջ միայն:

40.- Մենք գիտենք որ երկինք բարձրացան կամ երկինք ելան ենովք (Ծն 5.24), Եղիա (Դ.Թգ 2.11) եւ Պօղոս առաքեալ (Բ.Կր 12.2), իսկ Յիսուս կը հաստատէ որ *«ն՛չ ո՛ք երկինք ելաւ՝ բացի Մարդու Որդիէն, որ երկինքէն իջաւ, եւ որ երկինքի մէջ է»* (Յհ 3.13): Հակասութի՞ւն է արդեօք: Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ:

Այն երկինքը ուր ենովք, Եղիա եւ Պօղոս բարձրացան, նոյն այն երկինքը չէ ուրկէ մեր Տէրը՝ Քրիստոս ի՛նք իջաւ եւ ուր բարձրացաւ: Համաձայն Աստուածաշունչին չորս երկինքներ գոյութիւն ունին, կամ կարելի է ըսել, որ Աստուածաշունչը «երկինք» բառը կը գործածէ քանի մը իմաստներով.-

1.- Նախ կայ մեզ շրջապատող օդային այն տարածութիւնը գոր կը կոչենք՝ «Թռչուններուն երկինքը», ուր ամէն տեսակի թռչուններ կը թռչին: Ծն 1.28-ին մէջ կը կարդանք. *«Երկինքի թռչուններուն եւ երկրի վրայ սողացող բոլոր կենդանիներուն վրայ իշխեցէք»*, իսկ Ծն 7.3-ին մէջ կը կարդանք. *«Երկինքի թռչուններէն ալ եօթնական հատ առ...»*: Այս եւ այլ համարներ ցոյց կու տան որ Աստուածաշունչը «երկինք» բառը կը գործածէ այն տարածութեան համար ուր թռչունները կը թռչին: Նաեւ այս երկինքին մէջ է որ ամպերը կը դիզուին եւ հոսկէ է որ անձրեւ կը տեղայ:

2.- Իսկ երկրորդ երկինքը որ թռչուններու երկինքէն շատ ակելի վեր կը գտնուի, արեւի, լուսինի եւ աստղերուն երկինքն է, այլ իօսով՝ երկնակամարն է: Այս երկինքին մասին է որ կ'ըսուի. *«Աստուած հաստատութիւնը երկինք կոչեց»* (Ծն 1.8): Այս «հաստատութեան» մէջ էր որ դրուեցան արեւը, լուսինը եւ աստղերը, ինչպէս Ծննդոց գիրքին հեղինակը իօսելով անոնց մասին՝ կ'ըսէ. *«Աստուած երկինքի հաստատութեանը մէջ դրաւ զանոնք, որպէսզի երկրի վրայ լոյս տան»* (Ծն 1.17): Եւ նոյն այս երկինքն է որուն վերաբերեալ Պետրոս առաքեալ կ'ըսէ թէ *«մեծ շտաշիւնով պիտի չջանայ, երկնային մարմինները պիտի վառին եւ հալին»* (Բ.Պտ 3.10, 12) երբ Քրիստոս երկրորդ անգամ յայտնուի: Քրիստոս ինք եւս երբ ըսաւ թէ երկինքը պիտի անցնի (Մտ 5.18), կ'ակնարկէր այս «հաստատութեան» որուն մէջ գետեղուած են արեւը, լուսինը, աստղերը եւ բոլոր տեսակի մոլորակները: Այս երկինքն է որ պիտի չջանայ երկրորդ գալուստի ժամանակ եւ անոր փոխարէն նոր երկինք մը պիտի ստեղծուի (Յյտ 21.1, Ես 65.17):

3.- Երրորդ երկինքը դրախտն է, ուր Պօղոս առաքեալ յափշտակուեցաւ, ինչպէս առաքեալը ինքն իսկ կ'ըսէ. *«Պիտի պարծենամ իբրեւ քրիստոնեայ մը, որ տասնըչորս տարիներ առաջ մինչեւ երկինքի բարձունքը յափշտակուեցաւ, չեմ գիտեր՝ մարմինով թէ հոգիով. Աստուած գիտէ: Մինչեւ դրախտ յափշտակուեցաւ...»* (Բ.Կր 12.2-4): Հո՛ւ էր որ յափշտակուեցան ենովք եւ Եղիա: Հո՛ւ էր որ տարուեցաւ

Քրիստոսի խաչակից եղող հաւատացեալ «աւագակին» հոգին (Ղկ 23.43):
Հո՛ւ է որ կը տարուին բոլոր արդարներուն հոգիները:

Դրախտը նիւթական վայր մը չէ: «Դրախտ» ըսելով կը հասկնամ՝
«Աստուծոյ ներկայութիւնը»: Աստուծոյ ներկայութեան մէջ ըլլալ, կը
նշանակէ՝ դրախտի մէջ ըլլալ: Ահա թէ ինչո՛ւ Յիսուս իրեն խաչակից եղող
աւագակին չըսաւ. «Վստահ եղիր, այսօր... պիտի ըլլաս դրախտին մէջ»,
այլ ըսաւ. «Վստահ եղիր, այսօր ԻՆՄԻ ՀԵՏ պիտի ըլլաս դրախտին մէջ»: Յիսուսի
հետ եղողն է որ դրախտին մէջ է: Յիսուս աւագակին իր
դրախտային ներկայութիւնն է որ խոստացաւ:

Հետեւաբար, գրկուիլ դրախտէն, կը նշանակէ՝ գրկուիլ Աստուծոյ
ներկայութենէն: Երբ կ'ըսենք որ Ադամ եւ Եւա դուրս դրուեցան
դրախտէն, ուրիշ բան պէտք չէ հասկնանք, եթէ ոչ այն՝ որ անոնք
գրկուեցան Աստուծոյ ներկայութենէն, մտերմութենէն, մօտիկութենէն,
հայր եւ որդիի սիրալիր յարաբերութենէն: Ուստի, հոն ուր Աստուծոյ
ներկայութիւնը կայ ու կ'ապրուի, հո՛ն է դրախտը, հո՛ն է երրորդ
երկինքը, հո՛ն է որ Պօղոս առաքեալ յափշտակուեցաւ, հո՛ն է Զարեհ
Սրբագանը:

4.- Եւ չորրորդ ու բարձրագոյն երկինքը, Աստուծոյ «բնակութեան
վայրն է»: Այս երկինքին մասին էր որ Յիսուս կը խօսէր երբ ըսաւ. «Ո՛չ ոք
երկինք ելաւ՝ բացի Մարդու Որդիէն, որ երկինքէն իջաւ, եւ որ երկինքի
մէջ է» (Յհ 3.13): Դարձեալ, ա՛յս երկինքին էր որ կ'ակնարկէր Յիսուս երբ
պատուիրեց երգում չընել «երկինքի վրայ» (Մտ 5.34): Հետաքրքրական է
բաղդատել Յհ 3.13-ին հետ Առ 30.4-ը որ կ'ըսէ. «Ո՞վ երկինք ելաւ ու
իջաւ»: Սողոմոն իմաստունին այս հարցադրումը եւս կը պարզէ որ ո՛չ ոք
բարձրացած է Աստուծոյ «բնակութեան վայրը եղող» չորրորդ երկինքը:

41.- Սատանան կրնա՞յ կարգալ մեր միտքը:

Ո՛չ անկեալ հրեշտակները եւ ո՛չ ալ երկինքի բարի հրեշտակները
կրնան մեր միտքը կարգալ: Մարդուն միտքը կարգալը յատուկ է միայն
Աստուծոյ: Ես կը հաւատամ նաեւ որ Աստուածամայրը ի՛նք եւս կրնայ
կարգալ միտքը, բայց ասոր մասին պիտի չխօսիմ:

Սատանան չի՛ կրնար կարգալ մեր միտքը եւ ո՛չ ալ կրնայ գիտնալ թէ
ի՛նչ կը մտածենք: Երբեմն յանկարծ գէշ մտածում մը կու գայ մեր միտքը
եւ կը խորհիմք որ ատիկա Սատանայէն է, եւ ատիկա պատճառ կ'ըլլայ որ
կարծենք որ Սատանան կարող է մեր միտքը կարգալ: Գէշ մտածումներ
անկասկած որ Սատանայէն կրնան գալ բայց ատիկա չի նշանակեր որ
Սատանան կրնայ մեր միտքը կամ մեր մտածումները գիտնալ:

Մէկը անմիջապէս կրնայ հարց տալ, թէ՛ ի՞նչպէս Սատանան գէշ
մտածումներ կու տայ բայց գէշ մտածումները կարգալ չի կրնար:
Պատասխանը շատ պարզ է: Սերմնացանը որ սերմը հողին մէջ կը նետէ,
կրնա՞յ գիտնալ եթէ երբեք հողը սերմը ընդունեց: Բնական է որ չի կրնար

գիտնայ: Ե՞րբ կը գիտնայ: Կը գիտնայ միայն ա՛յն ատեն՝ երբ կը տեսնէ որ հողը ծնունդ ու ծուլ տուաւ սերմին:

Ինչպէս սերմնացանը սերմը հողին մէջ կը նետէ բայց չի կրնար գիտնալ եթէ հողը գայն ընդունեց կամ ոչ, այլ կը սպասէ տեսնելու եթէ երբեք անիկա պիտի ծլի, այնպէս ալ Սատանան չար մտածումի սերմը կը նետէ մեր մտքին մէջ, բայց չի կրնար գիտնալ եթէ երբեք գայն ընդունեցինք մեր մէջ կամ ոչ, այլ կը սպասէ, ուշի ուշով կը դիտէ մեզ, մեր փայտերուն կը հետեւի, եւ մեր գործէն կը գիտնայ եթէ երբեք ընդունած ենք իր կողմէ մեր մէջ նետուած չարութեան սերմը կամ ոչ: Սատանան նո՛յնը ըրաւ Յիսուսին: Ան չարութեան սերմը նետեց եւ սպասեց տեսնելու եթէ երբեք Յիսուս պիտի ընդունէր այդ սերմը իր ներսիդին թէ ոչ: Յիսուս կտրուկ կերպով մերժեց ըսելով. *«Նո՛հ՛ս գնա, Սատանա՛յ»* (Մտ 4.10):

Ան չարութեան սերմը մեր մէջ կը նետէ եւ կը սպասէ: Եթէ ան տեսնէ որ գործի անցանք եւ չարութիւն գործեցինք, կը գիտնայ որ իր նետած չարութեան սերմը ընդունեցինք, տեղ տուինք անոր մեր սրտին մէջ, մտածեցինք անոր մասին, հասունցուցինք, եւ ի վերջոյ մեղանչեցինք:

Ուրեմն, Սատանան մեր ըրածէն կը գիտնայ մեր ներսիդին գոյութիւն ունեցող մտածումները, եւ ո՛չ միայն մեր ըրածէն, այլեւ՝ մեր խօսածէն, մեր վերաբերմունքէն, մեր գործերէն, մեր գործելակերպէն: Հետեւաբար, զգո՛յշ ըլլանք թէ ի՛նչ կ'ընենք եւ ի՛նչ կը խօսինք, եթէ երբեք չենք ուզեր որ Սատանան «գիտնայ մեր մտածումները»:

Եթէ ան «գիտնայ մեր մտածումները», մեր ներքին խորհուրդներն ու տրամադրութիւնները, իրեն համար շատ դիւրին պիտի ըլլայ մեզի դէմ պայքարիլ եւ նոյնիսկ մեզ պարտութեան մատնել: Հետեւաբար, զգո՛յշ ըլլանք մեր ըրածին ու խօսածին, որպէսզի անոնցմով մենք զմեզ Սատանային թիրախը դարձուցած չըլլանք: Յուդա Իսկարիոտացին զգոյշ չեղաւ իր ըրածին ու խօսածին եւ դարձաւ թիրախը Սատանային: Երբ Յուդա գնաց եւ ֆահանսներուն հետ խօսեցաւ Յիսուսը մատնելու մասին, հո՛ն էր Սատանան, լսեց խօսակցութիւնը եւ գիտցաւ Յուդային ծրագիրը: Անկէ վերջ Սատանային համար շատ դիւրին եղաւ հարուածել Յուդան:

42.– Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ Քանանացի կնոջ ըսաւ. *«Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել»* (Մտ 15.26):

Նախֆան տուեալ համարին մասին առանձին խօսիլը, նախ փորձենք դրուագը վերաթարմացնել մեր մտքին մէջ: Ահաւասիկ մայր մը որ կը տանջուէր ի տես այն տառապանքին որ իր աղջիկը կ'ապրէր չար ոգիի մը պատճառով: Մայրը կը մօտենայ Յիսուսին եւ կ'աղաչէ անոր որ ողորմի իր աղջկան, բայց Յիսուս չի կատարեր անոր աղաչանքը: Աշակերտները կը խնդրեն Յիսուսէն որ ֆամբէ գինք: Յիսուս անոնց կ'ըսէ. *«Ես միայն Իսրայէլի ժողովուրդին կորսուած ոչխարներուն համար դրկուեցայ»*: Երբ

մայրը կը կրկնէ իր աղաչանքը, Յիսուս կ'ըսէ. «Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել»։ Կինը կը պատասխանէ. «Այո՛, Տէ՛ր, բայց նոյնիսկ շուները իրենց Տիրոջ սեղանէն ինկած փշրանքներով կը կերակրուին»։ Յիսուս գնահատելով կնոջ հաւատքը՝ կ'ըսէ. «Ո՛վ կին, մեծ է հաւատքդ, թող ուզածիդ պէս ըլլայ։ Եւ նոյն վայրկեանին անոր աղջիկը բժշկուեցաւ» (Մտ 15.21-28)։

«Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել»։ Այս տողի վերաբերեալ քանի մը յստակացումներ պէտք է ընել.– Որո՞նք են հոս յիշուած «մանուկները»։ Ի՞նչն է «հացը»։ Եւ որո՞նք են «շունները» եւ ինչո՞ւ շուն կը կոչուին։

Յովհաննէս Ծործորեցի կ'ըսէ. «Հացը Յիսուսի վարդապետութիւնն ու կատարած բժշկութիւններն են։ Մանուկները՝ Իսրայէլացիներն են, որոնք նախապէս «տղայ» էին եւ ուստի՝ սիրելի, բայց որ յետոյ շուններէն աւելի կատաղի եղան։ Իսկ շուները՝ հեթանոսներն են, որոնք շուն կոչուած են իրենց լրբութեան (ամօթալից կենցաղավարութեան) համար, ինչպէս նաեւ շուն կոչուած են, անոր համար որ զանց ըրած են օրինաւոր աստուածպաշտութիւնը եւ նուիրուած են կուռքերու պաշտամունքին եւ շնութիւն կ'ընեն քարի ու փայտի հետ...»։²³

Ինչո՞ւ Յիսուս Քանանացի կինը «շուն» կոչեց.–

1.– Համաձայն Ծործորեցիին, Յիսուս Քանանացի կինը «շուն» կոչեց պատկերացնելու համար հեթանոս աշխարհին լրբութիւնը, անհաւատութիւնը, կոապաշտութիւնը, բարոյական անկեալ կեանքը։ Ուստի, «շուն» ըսելով, չ'ակնարկուիր առանձնապէս Քանանացի կնոջ, այլ ամբողջ հեթանոս աշխարհին, անոր մեղսալից կեանքին։ Յիսուս «շուն» բառին գործածութեամբ կ'ուզէր սորվեցնել թէ՛ կնոջ, թէ՛ շուրջը գտնուող աշակերտներուն եւ Հրեաներուն եւ թէ՛ մեզի, որ Աստուծմէ եւ աստուածպաշտութենէն հեռու եղող մարդը՝ մեղաւոր մարդ է, կոապաշտ մարդ է, լի՛րբ մարդ է, անկեա՛լ մարդ է, դատապարտուա՛ծ մարդ է։

2.– Յիսուս մէկ կողմէն կը յայտարարէ թէ ինք Իսրայէլի համար եկած է, եւ թէ «հացը» Իսրայէլի մանուկներուն կը պատկանի եւ ո՛չ թէ «շուններուն», բայց միւս կողմէն այդ «հացէն» կու տայ նաեւ «շունին»՝ օտարին՝ հեթանոսին, կարծէք ցոյց տալու համար որ ինք բոլորին Տէրն է, բոլորին համար եկած Տէրն է, բոլորը սիրող Տէրն է, իր պարգեւները բոլոր մարդոց համար են, ինք բժիշկն է բոլոր մարդոց, եւ իր փրկութեան հրաւերը ուղղուած է բոլորին, առանց խտրութեան։

3.– «Շուն» բառին մէջ կարելի է տեսնել նաեւ կնոջ հաւատքը։ Ընթերցողը կրնայ զարմանալ այս ըսածիս վրայ եւ հարց տալ թէ ի՞նչպէս։ Քրիստոսի խօսքը կնոջ ուղղուած. «Ճիշդ չէ՛ մանուկներուն ձեռքէն հացը առնել եւ շուններուն նետել», ո՛չ միայն մերժողական պատասխան մըն էր կնոջ խնդրանքին, այլեւ «անարգական» պատասխան մըն էր։ Կինը

²³ Ներսէս Շնորհալի եւ Յովհաննէս Ծործորեցի, «Մեկնութիւն Սուրբ Աւետարանին որ ըստ Մատթէոսի», Կոստանդնուպոլիս, 1825, էջ 338։

Յիսուսի խօսքը լսել է սոքա՝ կրնար մերժուած եւ անարգուած գգալ, կրնար յուսահատիլ եւ յուսախար ըլլալ եւ ձգել ու հեռանալ: Բայց այդպէս չըրաւ: Չըրաւ՝ որովհետեւ հաւատք ու վստահութիւն ունէր հանդէպ Յիսուսի անձին եւ անոր կարողութեան, հանդէպ անոր կարեկից եւ մարդասէր սրտին: Հետեւաբար, «շուն» բառին գործածութեամբ, Յիսուս կնոջ ամուր հաւատքն ու անկասկած վստահութիւնն է որ հանդէս բերաւ եւ օրինակ դարձուց աշակերտներուն:

4.– Քրիստոսի ժամանակ եւ Քրիստոսէ առաջ, ընդհանրապէս ռեւէ ծայրայեղ Իսրայէլացիի համար եւ մասնաւորաբար օրինապահ Փարիսեցիին համար, հեթանոսները «շուն» կը նկատուէին, եւ ուստի՝ անարժան որեւէ պարգեւ կամ շնորհք, որեւէ բժշկութիւն կամ օգնութիւն, որեւէ օրհնութիւն կամ թողութիւն ստանալու Աստուծոյ կողմէ: Յիսուս գայն «շուն» կոչեց եւ օգնեց, սորվեցնելու համար Հրեաներուն որ չկա՛յ մարդ մը որ իսկապէս «շուն» ըլլայ, եւ հետեւաբար, անարժան Աստուծմէ օգնութիւն գտնելու եւ անոր օրհնութիւնը վայելելու:

5.– *«Տէ՛ր, բայց նոյնիսկ շուները իրենց Տիրոջ սեղանէն ինկած փշրանքներով կը կերակրուին»:* Կնոջ այս խօսքը հարիւր տոկոսով շիտակ ու տրամաբանական է: Որեւէ շուն իր տիրոջ սեղանէն ինկած փշրանքներէն կը կերակրուի: Կինը իր այս խօսքով, կարծէք ըսել կ'ուզէ. *«Ո՛վ Տէր, եթէ շուն եմ, ուրեմն՝ օտար չեմ: (Եթէ շուն եմ, ուրեմն՝ տունին գաւակներուն սեղանէն ինկած փշրանքներէն ուտելը՝ իրաւունքս է): Գիտեմ որ մանուկներուն իրաւունքն է ուտել սեղանէն, բայց իմ ալ իրաւունքս է ուտել անոնց սեղանէն ինկած փշրանքներէն»:*²⁴

Յիսուս կինը «շուն» կոչեց բայց «կերակրեց գայն», որպէսզի ցոյց տայ թէ ինք Տէրն էր կնոջ, եւ թէ՛ կինը եւ կնոջ ընդմէջէն ամբողջ հեթանոս աշխարհը իրեմնք եւս կոչուած են մէկ եւ նոյն ընտանիքին անդամները դառնալու եւ մէկ ու նոյն հացէն ուտելու:

6.– Սուրբ Գիրքի մեկնաբան մը կ'ըսէ. *«Քրիստոս «շուն» կոչեց կինը որպէսզի խոնարհեցնէ գայն եւ անկէ սոքա միայն կատարէ անոր խնդրանքը: Քրիստոս կ'ուզէ որ իրեն եկող մարդիկը ըլլան խոնարհ մարդիկ, հեզ մարդիկ: Այդպիսի մարդոց խնդրանքը Աստուած չի մերժեր»:*

7.– Եթէ «շուն» բացատրութիւնը կը գործածուէր հեթանոս մարդը նշելու համար, այլ խօսքով՝ Քրիստոսը մերժող մարդը նշելու համար, ուրեմն, այդ «շունը» կրնայ ըլլալ որեւէ մէկը որ կը մերժէ Քրիստոսը: Այնքան ատեն երբ Քրիստոս հանդէս չէր եկած, Հրեաներ «շուն» կը նկատուէին հեթանոսները, բայց երբ Քրիստոս հանդէս եկաւ եւ երբ հեթանոսները Քրիստոսի հաւատքը ընդգրկեցին, Քրիստոսամերժ Հրեաներ իրեմնք սկսան կոչուիլ «շուն», ինչպէս Պօղոս առաքեալ գանձնի կը կոչէ. *«Զգուշացէ՛ք այն մարդոցմէն, այն շուններէն, որոնք չարիք կը սերմանեն՝ ստիպելով որ թլփատուիք»* (Փլպ 3.2):

²⁴ Նոյնը, էջ 338–339:

43.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Քրիստոս երբ խաչին վրայ ըսաւ. «Ամէն ինչ վերջացած է» (Յհ 19.30):

Յիսուսի արտասանած եօթը խօսքերէն մէկն է՝ «Ամէն ինչ վերջացած է» խօսքը: Ի՞նչ վերջացած է: Ամէն ինչ, այո՛, ամէն ինչ: Քրիստոս բան մը թերի չթողուց: Իր առաքելութիւնը կիսատ չձգեց: Մեծ մարդիկ կրնան մեռնիլ շատ մը գործեր ու ծրագիրներ կէս ձգելով: Քրիստոս այդպէս չըրաւ ու այդպիսին չեղաւ: Ան նախքան իր մահը յայտարարեց թէ «ամէն ինչ վերջացած է»: Ամէն ինչ կատարուած է: Ամէն մեղք սրբուած է: Ամէն յանցանք ջնջուած է: Աստուածային արդարութիւնը գոհացուած է: Դարձի գալու ամէն առիթ ու կարելիութիւն տրուած է: Չտարտղնուելու համար, փորձենք մեր միտքը խտացնել հիմնական ինը կէտերու մէջ.–

1.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Աստուծոյ փրկութեան ծրագիրը իրականացուցած Մարդու Որդիին խօսքն է ասիկա: Աստուած եւ մարդ յարաբերութիւնը խզուած էր մեղքին պատճառով: Մեղքի պատճէշը հեռացուցած էր իրարմէ երկինքն ու երկիրը: Աստուած մարդացաւ ու մարդուն եկաւ, որպէսզի մարդը առ Աստուած առաջնորդէ: Երկինքի Տէրը թողուց երկինքը եւ երկիր իջաւ, որպէսզի երկրաւորէն տիրապետուած մարդկութեան ցոյց տայ երկինքի նամբան: Քրիստոս իր անձին գոհագործումով եւ իր անձին մէջ հանդիպեցուց իրարու Արարիչ եւ արարած:

2.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Մահուան վրայ յաղթանակ տարած էմմանուէլին հաստատումն է ասիկա: Քրիստոս խաչով վերջ դրաւ մահուան պատուհասին: Անմահն Աստուած մահկանացուներու մարմինին նման մարմին առաւ, մեռաւ մահէն վախցող եւ մահէն պարտուած մարդկութեան համար եւ վերստին կենդանացաւ, որպէսզի ձերբազատէ մարդիկը մահուան սարսափէն: Քրիստոսի յարութեամբ մահը դադրեցաւ ահ ու սարսափ առթելէ, դադրեցաւ կորուստ ու փնացում նշանակելէ, եւ դարձաւ դուռ մը, որմէ անցնողը ինքզինք կը գտնէ «կենդանիներու երկրին» մէջ ուր կը թագաւորէ անմահն Աստուած:

3.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Խաչով դժոխքին հիմերը սասանեցուցած Փրկիչին յայտարարութիւնն է ասիկա: Խաչով յաղթանակ տարուեցաւ դժոխքին վրայ: Իսկական դժոխքը Աստուծմէ հեռու ըլլալն ու մնալն է ամբողջ յաւիտենականութեան ընթացքին: Քրիստոս իր մահովը խաչին վրայ, կարելի դարձուց մարդուն համար մօտենալ ու մտերմանալ իր Արարիչին հետ: Քրիստոս յաղթեց դժոխքին: Քրիստոսի եկողը ի՛նք եւս կը յաղթէ դժոխքին: Առանց Քրիստոսի ապրող մարդը՝ պարտուած մարդ է, դժոխքի՛ մարդ է:

4.- «Ամէն ինչ վերջացած է»: Մարդը մարդուն մօտեցնող մարդեղացեալ Աստուածորդիին վկայութիւնն է ասիկա: Խաչով իրագործուեցաւ ո՛չ միայն մարդ եւ Աստուած հաշտութիւնը, այլեւ՝ մարդ

եւ մարդ հաշտութիւնը: Մարդը երբ հեռանայ Աստուծմէ՝ կը հեռանայ նաեւ իր նմանէն: Մարդը երբ թշնամի կը դառնայ Աստուծոյ՝ թշնամի կը դառնայ նաեւ իր նմանին: Անաստուած մարդը չի կրնար մարդասէր մարդ ըլլալ: Աստուծոյ ընկերակցութիւնը մերժողը չի կրնար անկեղծ ընկեր մը ըլլալ իր հաւասարներուն: Քրիստոս մարդիկը մօտեցուց Աստուծոյ եւ իրարու: Աստուծոյ մօտեցող մարդը, զԱստուած սիրող մարդը, ինքնաբերաբար գթութեամբ եւ կարեկցութեամբ կը լեցուի իր նմաններուն նկատմամբ:

5.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»:* Երկինքին հիմերը երկրի վրայ հաստատած Թագաւորին վնի՛ոն է ասիկա: Խաչին վրայ թափուած Յիսուսի արեան կաթիլներով արքայութիւնն է որ սերմանուած եղաւ երկրի վրայ: Աստուծոյ վերջնական ծրագիրը երկինքի արքայութիւնը երկիր իջեցնելն է: Աստուած կը կամենայ իր կամքին անթերի կատարումը տեսնել երկրի վրայ ինչպէս կը տեսնէ երկինքի մէջ, եւ ատիկա տեղի պիտի ունենայ Քրիստոսի երկրորդ գալուստէն ետք:

6.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»:* Աստուծոյ կամքը լիովին կատարած եւ իր առաքելութիւնը իր աւարտին հասցուցած գոհունակ Սրտի մը խօսքն է ասիկա: Այդ սիրտը Յիսուսի սիրտն է: Սիրտ մը՝ որ իր երկրաւոր կեանքի ընթացքին իրեն մէկ եւ միակ նպատակ դարձուցած էր կատարել եւ ի կատար ածել աստուածատուր իր առաքելութիւնը: Սիրտ մը՝ որուն կերակուրը կատարելն էր կամքը երկնաւոր Հօր եւ իր լրումին հասցնել անոր գործը (Յհ 4.34):

7.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»:* Հին Կտակարանի մարգարէութիւնները խոստացեալ Մեսիային կրելիք չարչարանքներուն, տառապանքին եւ վիշտին վերաբերեալ, իրենց լրումին հասած էին Քրիստոսի խաչելութեամբ: Հին Կտակարանը կը խօսի Քրիստոսի ծախուելուն, դաւանանուելուն, ուրացուելուն, լքուելուն, անտեսումին, ծեծուելուն, աւագակներու միջեւ խաչուելուն, քաջաբարձութեամբ մասին: Այս բոլորը պատահեցան Յիսուսի: Ուստի, *«ամէն ինչ վերջացած է»:* Ամէն մարգարէութիւն կատարուած է: Ամէն խօսք իրականացած է: Ամէն օրէնք ի գործ դրուած է:

8.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»:* Ամէն չարչարանք իր աւարտին հասած էր: Մարդու Որդին ալ պիտի չանարգուէր, ալ պիտի չնախատուէր ու չհարուածուէր, ծաղր ու ծանակ պիտի չըլլար: *«Ամէն ինչ վերջացած էր»*, եւ ժամանակը մօտեցած էր որ Մարդու Որդին մտնէր իր աստուածային փառքին ու փառաւորութեանը մէջ:

9.- *«Ամէն ինչ վերջացած է»:* Հին Կտակարանեան պաշտամունքը վերջացած էր եւ սկսած Նոր Կտակարանեան պաշտամունքը: Հին Կտակարանի ծիսակատարութիւնը տեղի տուած էր Նոր Կտակարանեան բարեպաշտութեան: Հին Կտակարանի անասնական գոհերը դադրած էին եւ անոնց տեղ հաստատուած էր Քրիստոս-Գառնուկին գոհը: Տանարին

վարագոյրը պատուած էր եւ մարդուն առիթ տրուած՝ գալու Աստուծոյ եւ անմիջականօրէն կանգնելու Աստուծոյ ներկայութեան:

44.- Հայ Եկեղեցւոյ Սուրբ Պատարագը քանի՞ մասի կը բաժնուի:²⁵

Հայ Եկեղեցւոյ Սուրբ Պատարագը չորս մասի կը բաժնուի.-

1.- ՊԱՏՐԱՍՏՈՒԹԻՒՆ: Կը սկսի «Խորհուրդ խորին» երգով եւ կ'աւարտի թափօրի շարականին աւարտումով:

2.- ԵՐԱԽԱՅԻՑ ՊԱՏԱՐԱԳ ԿԱՄ ՊԱՇՏՕՆ ՃԱՇՈՒ: Կը սկսի քահանային «Օրհնեալ թագաւորութիւնն Հօր եւ Որդւոյ եւ Հոգւոյն Սրբոյ» օրհնութեամբ եւ կ'աւարտի «Սուրբ Սուրբ»ի երգեցողութեամբ:

3.- ՀԱԻԱՏԱՑԵԼՈՑ ՊԱՏԱՐԱԳ ԿԱՄ ԲՈՒՆ ՊԱՏԱՐԱԳ: Կը սկսի «Սուրբ Սուրբ»ի երգեցողութեամբ եւ կ'աւարտի Սուրբ Հաղորդութեան բաշխումով: Ճիշդ ասոր համար ալ, երբեմն այս երրորդ մասը կոչուած է կամ կը կոչուի «ՍՈՒՐԲ ՀԱՂՈՐԴՈՒԹԵԱՆ ԽՈՐՀՈՒՐԴ»:

4.- ԳՈՂԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ ԵՒ ԱՐՁԱԿՈՒՄ: Կը սկսի «Լցաք» երգով եւ կ'աւարտի քահանային արձակման օրհնութեամբ:

45.- Հայ Եկեղեցին քանի՞ տիեզերական ժողով կ'ընդունի:

Հայ Եկեղեցին կ'ընդունի տիեզերական երեք ժողովներ.-

1.- Նիկիոյ ժողովը, որ գումարուեցաւ 325 թուականին, ընդդէմ Արիոսի որ կը մերժէր Քրիստոսի հաւասարութիւնը Հօր Աստուծոյ հետ:

2.- Կոստանդնուպոլսոյ ժողովը, որ գումարուեցաւ 381 թուականին, ընդդէմ Մակեդոնի որ կը մերժէր Սուրբ Հոգիին աստուածութիւնը:

3.- Եփեսոսի ժողովը, որ գումարուեցաւ 431 թուականին, ընդդէմ Նեստորի որ թէպէտ կ'ընդունէր Քրիստոսի աստուածութիւնն ու մարդկութիւնը, բայց չէր ընդունէր անոր աստուածային ծագում ունենալը: Ան կ'ըսէր թէ Քրիստոս մեզի նման մարդ իբրեւ ծնաւ, եւ Աստուածութիւնը յետոյ՝ եկաւ եւ անոր մէջ բնակեցաւ: Այս իսկ պատճառով Նեստոր կը մերժէր Ս. Կոյս Մարիամը կոչել՝ Աստուածածին:

46.- Ի՞նչ պէտք է հասկնալ «Անարին Պատարագ» ըսելով:

Անարին Պատարագը Սուրբ Հաղորդութեան Խորհուրդն է գոր հաստատուեցաւ մեր Տիրոջ եւ Փրկիչին Յիսուս Քրիստոսի կողմէ, Վերնատան մէջ, վերջին Ընթրիքի ընթացքին: Այսօրուան մեր մատուցած սուրբ Պատարագները որոնք շարունակութիւնն են Քրիստոսի

²⁵ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան «Ճանչնալ Աստուածաշունչը՝ մօտենալու համար Աստուծոյ» խորագիրը կրող իր գիրքին մէջ հանգամանօրէն կը բացատրէ մեր Սուրբ Պատարագը: Կրնաք հոն կարդալ տուեալ կէտերուն վերաբերեալ մանրամասն բացատրութիւններ:

հաստատած Հաղորդութեան Խորհուրդին, իրե՛նք եւս կը կոչուին՝ «Անարիւն Պատարագ»:

47.–Քրիստոսի Եկեղեցին քանի՞ մասի կը բաժնուի:

Քրիստոսի Եկեղեցին մէկ է, բայց կը բաժնուի երկու մասի.–

1.– **ԶԻՆՈՒՈՐԵԱԼ ԵԿԵՂԵՑԻ:** Այս անուանումով կը հասկնանք անոնք՝ որոնք կ'ապրին այս աշխարհի մէջ եւ հոգեւոր պատերազմի մէջ են մեղքին եւ չար ոգիներուն դէմ: Եկեղեցւոյ իւրաքանչիւր անդամ զինուոր մըն է, իսկ զինուորի մը կեանքը պատերազմի կեանք է: Եկեղեցին պարտի իր հաւատացեալներուն սորվեցնել եւ յիշեցնել որ իրենք հոգեւոր պատերազմի մէջ են *«երկինքի տակ գտնուող չար ոգիներուն, իշխանութիւններուն եւ պետութիւններուն, այս խաւար աշխարհի տիրակալներուն դէմ»* (Եփ 6.12): Եկեղեցւոյ պարտականութիւնն է ո՛չ միայն իր հաւատացեալներուն յիշեցնել որ իրենք հոգեւոր պատերազմի մէջ են, այլեւ զինել զանոնք Քրիստոսի հաւատով, Աստուծոյ սպառազինութեամբ եւ Սուրբ Հոգիին սուրով, այսինքն՝ Աստուծոյ իօսով (Եփ 6.10-18):

2.– **ՅԱՂԹԱԿԱՆ ԿԱՄ ԱՆԴՐԱՆԿԱՑ ԵԿԵՂԵՑԻ:** Այս անուանումով կը հասկնանք անոնք՝ որոնք իրենց երկրաւոր կեանքի ընթացքին պայքարած են մեղքին ու Չարին դէմ եւ յաղթած անոնց եւ յաղթականօրէն այս աշխարհէն մեկնած են:

48.– Կ'ըսեմք՝ «յօրանջելը մարդկային է»: Եթէ յօրանջելը մարդկային է, արդեօք Յիսուս չյօրանջե՞ց, եւ եթէ յօրանջեց, մեղք գործած չեղա՞ւ, քանի որ մեր ժամագիրքին մէջ յօրանջելը իբրեւ մեղք յիշուած է:

Այսպիսի նիւթերու մասին խօսիլը ո՛չ մէկ ձեւով օգտակար է մեզի եւ ո՛չ մէկ ձեւով իր նպաստը կը բերէ մեր հոգեւոր անման եւ բիւրեղացումին, բայց քանի յաճախ (հոգեւորապէս տհաս) անձերու կողմէ ուղղուած հարցում մըն է, երկու տողով բացատրենք:

Նախ ըսեմ որ Նոր Կտակարանը բազմաթիւ անգամներ կը հաստատէ որ Յիսուս բնաւ մեղք չգործեց (Բ.Կր 5.21, Ա.Յհ 3.5, Ա.Պտ 2.22): Նոյնինքն Յիսուս անուղղակիօրէն հաստատեց թէ ինք բնաւ մեղք չէ գործած ու չի գործեր (Յհ 8.46):

Մեր ժամագիրքին մէջ գործածուած «յօրանջմամբ քնոյ» բացատրութիւնը, անպայման առնչուած չէ քննի հասկացողութեան, այլ առնչուած է մարմնական թուլութեան եւ մարմնական ծուլութեան հետ: Երբ անձ մը իր մարմինը գործի չի մղեր, շարժումի չի մղեր, աշխատանքի չի լծեր, անոր մարմինը ինքնաբերաբար թոյլ ու ծոյլ մարմին մը կը դառնայ: Հետեւաբար, երբ յօրանջելը մարմնական թուլութեան եւ ծուլութեան հետեւանք է՝ մեղք կը սեպուի: Երբեմն ալ

շատակերութիւնը պատճառ կ'ըլլայ յօրանջումի, որ դարձեալ մեղք կը սեպուի: Յօրանջելու կրնան առաջնորդել թմրեցուցիչներու կամ այլ տեսակի անարտօնեալ դեղերու գործածութիւնը. այս պարագայիս նաեւ յօրանջելը մեղքի արտայայտութիւն կ'ըլլայ, անոր համար որ մեղքէն ծնունդ առած կ'ըլլայ, կամ մեղքի մը հետեւանքն է:

Նոր Կտակարանը չ'ըսեր եթէ Յիսուս յօրանջեց թէ ոչ, բայց նոյնիսկ եթէ յօրանջեց, անոր յօրանջելը շատակերութեան, կամ մարմնական թուլութեան ու ծուլութեան հետեւանքն չի կրնար ըլլալ, որովհետեւ ան իր մարմինին բնաւ հանգիստ տուող մը չեղաւ, ընդհակառակը, մնայուն կերպով զինք գործի վրայ կը տեսնենք, նոյնիսկ երբեմն ուտելու ալ ժամանակ չէր գտներ:

Եւ վերջին բան մը: Թոյլ չտանք որ Զարը մեր միտքը այսպիսի անօգտակար հարցերով եւ հարցումներով զբաղեցնէ: Այսպիսի հարցերով զբաղողներուն համար է որ առաքեալը կ'ըսէ. *«Հեռո՛ւ կեցիր հաւատքի նշմարտութիւնները խեղաթիւրող պարաս պիմաբանութիւններէ, որոնք հետզհետէ մարդիկը Աստուծմէ հեռացնելու կը ծառայեն միայն»* (Բ.Տմ 2.16):

49.– Ոմանք կը մերժեն բարեխօսութիւնը՝ ըսելով.– Ինչո՞ւ բարեխօսի մը միջոցաւ դիմել Քրիստոսի երբ կրնանք ուղղակիօրէն Տիրոջ դիմել: Ի՞նչ պէտք է ըլլայ մեր պատասխանը այսպէս ըսողներուն:

Իմ նախկին հարցում–պատասխան գիրքիս 74-րդ հարցումը սուրբերու բարեխօսութեան մասին է, ուր եւ ընդարձակ կերպով խօսած եմ սուրբերու բարեխօսութեան վերաբերեալ, ուստի, խուսափելու համար կրկնութենէ, տուեալ հարցումին պատասխանը պիտի ամփոփեմ գլխաւոր քանի մը կէտերու մէջ.–

1.– Սուրբերը Աստուծոյ գաւակները ըլլալով, Աստուծո զանազան կ'առնէ անոնց կատարած բարեխօսութիւններէն եւ սիրով կը պատասխանէ անոնց: Սուրբերը Աստուծոյ աւելի՛ մօտիկ են քան պարզ մարդիկ, ուստի իրենց միջոցաւ Աստուծոյ դիմելով՝ կրնանք աւելի արագ ստանալ պատասխանը մեր աղօթքին: Հեղինակ մը ըսած է.– *«Եթէ պարզ հաւատացեալ մը հաւատքով բան մը խնդրէ Յիսուսէն՝ երեք ամիսէն կրնայ ստանալ իր խնդրածը: Եթէ սուրբի մը բարեխօսութեամբ խնդրէ՝ երեք շաբաթէն կրնայ ստանալ իր խնդրածը: Իսկ եթէ Աստուծամօր բարեխօսութեամբ խնդրէ՝ երեք օրէն կամ երեք ժամէն կրնայ ստանալ իր խնդրածը»:*

2.– Կարելի է ուղղակի Տիրոջ դիմել, կարելի է նաեւ բարեխօսի մը միջոցաւ Տիրոջ դիմել: Երկուքն ալ ընդունելի են եւ երկուքն ալ ցիշո՞ են: Մէկը միւսին չի հակասեր: Ուստի, լաւ կ'ըլլայ ներողամիտ ոգի, քրիստոնէական հոգի եւ լայնախոհ մտածողութիւն ունենալ եւ

չընդդիմանալ ո՛չ սուրբերու բարեխօսութեան եւ ո՛չ ալ ուղղակի Քրիստոսի դիմելու գաղափարին:

3.- Անոնք որոնք կ'ըսեն թէ սուրբի մը դիմելով կամ աղօթելով փառքը սուրբին կ'երթայ՝ կը սխալին: Եթէ սուրբի մը բարեխօսութիւնը խնդրող անհատը ի՛նք, զԱստուած փառաւորելու փոխարէն սուրբը կը փառաւորէ, ասիկա չի նշանակեր որ սուրբերուն բարեխօսութիւնը խնդրելը սխալ է: Նման մարդու պէտք է սորվեցնել սուրբերու բարեխօսութիւնը խնդրելու նշգրիտ կերպը, եւ ո՛չ թէ բարեխօսութեան իրողութիւնը մերժել:

4.- Սուրբերու բարեխօսութեամբ Տիրոջ դիմելը կարելու է, անոր համար որ մենք անգիտակցաբար կրնանք խնդրել բան մը որ Աստուծոյ կամֆին հակառակ է. եւ նիշդ հոս է որ սուրբերը օգնութեան կը հասնին, Աստուծոյ կամֆին համաձայն բարեխօսելով մեզի համար: Սուրբերը Աստուծոյ կամֆին կատարեալ գիտութիւնը ունենալով, գիտեն թէ ի՛նչ բանի համար եւ ինչո՛ւ պէտք է բարեխօսեն:

5.- Զգո՛յժ ըլլանք ըսելու՝ *«Ես ուղղակի Քրիստոսի կրնամ դիմել, հետեւաբար, պէտք չունիմ սուրբերու միջոցաւ Քրիստոսի դիմելու»*: Այսպիսի խօսք մը կրնայ Քրիստոսի հանդէպ վստահութեան արտայայտութիւն ըլլալ, այո՛, բայց նաեւ կրնայ գոռոզութեան, յանձնապաստանութեան եւ ինքնահաւանութեան արտայայտութիւն ըլլալ: Նման խօսք ըսողը, կարծէք ըսած կ'ըլլայ՝ *«Ես պէտք չունիմ սուրբերուն, ես պէտք չունիմ Աստուծոյ զաւակներուն, իմ գործս ուղղակի Աստուծո՛յ հետ է»*: Աշխարհի մէջ չէ եղած եւ չկայ մէկը որ պէտք չունի Աստուծոյ սուրբ զաւակներուն, ինչպէս նաեւ հրեշտակներուն բարեխօսութեան եւ զօրակցութեան: Անոնք իրենց բարեխօսութեամբ զօրավիգ կը կանգնին մեզի մեր հոգեւոր պատերազմին մէջ:

Եթէ հրեշտակները զօրացուցին Քրիստոսը երբ ան փորձութեան դիմաց էր, արդե՞օք մեզ պիտի չզօրացնեն եւ մեզի պիտի չզօրակցին: Ղուկաս կ'ըսէ որ երբ Յիսուս տագնապի մէջ էր եւ ջերմեռանդութեամբ կ'աղօթէր եւ քրտինքը արիւնի կաթիլներու պէս ոլոռ-ոլոռ գետին կը հոսէր, յանկարծ *«երկինքէն իրեն հրեշտակ մը երեւցաւ, որ զինք կը զօրացնէր»* (Ղկ 22.43): Եթէ Քրիստոս որ կատարեալ մարդ էր, մարդկօրէն կարիքը ունեցաւ հրեշտակի մը կողմէ զօրացուելու, մենք իբրեւ անկատար մարդիկ պէտք չունի՞մք հրեշտակներուն եւ սուրբերուն զօրակցութեան որ բարեխօսութեան միջոցաւ կ'ընծայուի մեզի:

6.- Ինչպէս Աստուած կ'ուրախանայ երբ վստահութեամբ իրեն կը դիմենք, այնպէս ալ կ'ուրախանայ երբ վստահութեամբ իր զաւակներուն բարեխօսութիւնը կը խնդրենք: Աստուած իր սուրբ զաւակներէն խնդրուածը իրմէ խնդրուած կը սեպէ, եւ ասիկա անուրանալի նշմարտութիւն է: Քրիստոս Սօդոսին չըսաւ՝ *«Ինչո՞ւ կը հալածես իմ հետեւորդներս»*, այլ ըսաւ՝ *«Ինչո՞ւ կը հալածես զիս»* (Գրծ 9.4): Ինչպէս Քրիստոս իր հետեւորդներուն դէմ յարուցուած հալածանքը՝ ի՛ր անձին

դէմ յարուցուած հալածանք կը նկատէ, այնպէս ալ, իր սուրբերուն ուղղուած աղօթք մը կամ խնդրանք մը՝ իրե՛ն ուղղուած աղօթք եւ խնդրանք կը նկատէ:

Եզրակացնելէ առաջ հարցումին պատասխանը, կ'ուզեմ հարց տալ անոնց որոնք կը մերժեն սուրբերու բարեխօսութիւնը, թէ՛ ի՞նչպէս կը բացատրեն մեր այսօրուայ կեանքին մէջ սուրբերու բարեխօսութեամբ ստացուած պատասխանները, կատարուած խնդրանքներն ու հրաշքները, որոնք բազմահարիւր են:

Հոս տեղը չէ յիշելու սուրբերու բարեխօսութեամբ կատարուած հրաշքները: Բայց թոյլ տուէ՛ք միայն մէկ հատը յիշեմ: Լիբանանցիներուն համար հաւանաբար ամենէն ծանօթ դէմքը Լիբանանի առաջին սրբուհին՝ սրբուհի Ռաֆֆան է, որ ննջած է 1914-ին: Այդ թուականէն ասդին սրբուհի Ռաֆֆային բարեխօսութեամբ բազմահարիւր հրաշքներ կատարուած են, որոնցմէ միայն առաջինը պիտի յիշեմ: Առաջին հրաշքը գոր պատահեցաւ նոյնիմֆն իր մահուան երրորդ օրն էր, երբ բուժուեցաւ իր պատասխանատուն՝ Մայրապետ Ըրսլէ, սրբուհի Ռաֆֆային գերեզմանէն հող առնելով եւ իր կոկորդին վրայ դնելով: Ի՞նչպէս կարելի է հասկնալ կամ բացատրել այս եւ նման բազմահարիւր հրաշքներ եթէ երբեք մերժեմք սուրբերու բարեխօսութիւնը:

50.- Յովհաննէսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. «*Բանը Աստուծոյ հետ էր*» (Յհ 1.1): Ի՞նչ իմաստով Բանը (Քրիստոս) Աստուծոյ «*հետ*» էր:

Ինը իմաստներով.-

1.- «*Հետ*» բառը Որդին Հօրմէն կը գատէ իբրեւ անձ: Որդին իբրեւ աստուածային անձ՝ անկախ անձ մըն է, թէպէտ ո՛չ անկախօրէն ապրող անձ մը, այսինքն՝ ան իբրեւ անձ՝ Հայր Աստուծոյ անձին հետ նոյնը չէ, բայց իբրեւ Որդի՝ Հօրը հետ մէկ է:

Որդին իբրեւ անձ՝ Հօրը հետ է, իսկ իբրեւ Որդի՝ Հօրը մէջ է, եւ Հայրն ալ իր մէջ (Յհ 14.10): Իբրեւ անձ՝ Հայրն ու Որդին իրարմէ տարբեր են, բայց իբրեւ բնութիւն՝ անոնք մէկ են, որովհետեւ ունին նո՛յն եւ մէկ բնութիւնը՝ աստուածային բնութիւնը:

Կարն բացատրութեամբ մը, անոնք իբրեւ անձ՝ իրարու հետ են, իսկ իբրեւ բնութիւն՝ իրարու մէջ: Անոնք գատ անձեր են, բայց ո՛չ գատ բնութիւններ կամ էութիւններ: Իբրեւ անձեր՝ կարելի է գանոնք իրարմէ բաժնել, բայց իբրեւ բնութիւն կամ էութիւն՝ անոնք անբաժանելի են:

Երբ Աստուծոյ համար կը գործածենք «*Երրորդութիւն*» եզրը, Եռաստուածութիւն իմաստով չէ որ կը գործածենք, այլ՝ Եռանձնութիւն իմաստով: Այլ իստով «*Երրորդութիւն*» բառը, երբ անձեր կ'ենթադրէ եւ ո՛չ թէ երբեք աստուածներ:

Աստուած իբրեւ անձ՝ երբեք է, բայց իբրեւ Աստուած՝ մէկ է, ահա թէ ինչո՛ւ, երբ Քրիստոս պատուիրեց իր աշակերտներուն մկրտել

նորադարձները, անոնց չըսաւ «Ձանոնք մկրտեցէ՛ք՝ Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին "անուններով"», այլ ըսաւ՝ «Ձանոնք մկրտեցէ՛ք՝ Հօր, Որդիին եւ Սուրբ Հոգիին "անունով"» (Մտ 28.19): Երրորդութիւնը երեք անձ է բայց ո՛չ երեք անուն: «Անուն» բառին եզակի կերպով յիշուիլը ինքնին ցոյց կու տայ որ Աստուած մէկ է:

2.- «Հետ» բառը ցոյց կու տայ որ Հօրը հետ եւ Հօրը նման Որդին ի՛նքն եւս գատ ու անկախ աստուածային անձնաւորութիւն մըն է, բայց ան Աստուծմէ անկախ եւ Աստուծմէ տարբեր մէկը չէ, որովհետեւ Աստուած է: Ճիշդ է որ աւետարանիչը կը հաստատէ թէ «Բանը Աստուծոյ հետ էր», բայց միաժամանակ կը հաստատէ թէ «Բանը Աստուած էր»: Ուստի, «հետ» բառը թող չմոլորեցնէ մեզ, այն տպաւորութիւնը տալով մեզի, որ Որդին Հօրը կողմին գտնուող եւ Հօրմէն տարբեր գոյութիւն եւ տարբեր էութիւն եղող մէկն է:

Կասկածէ վեր է որ Որդին Հօրը նման Աստուած է, այո՛, բայց անոր կողմին գտնուող երկրորդ Աստուած մը չէ, անկէ տարբեր եղող Աստուած մը չէ, այլ Հօրը հետ միասին մէկ Աստուած է, մէկ թագաւորութիւն է, մէկ իշխանութիւն է, մէկ կամք է, մէկ իսկութիւն է: Յիսուս ինքն իսկ ըսաւ. «Ես եւ Հայրս մէկ ենք» (Յհ 10.30):

Զարեհ Արք. Ազնաւորեան կ'ըսէ. «Հայրը, Որդին եւ Սուրբ Հոգին երեք անձեր են, բայց ո՛չ երեք Աստուածներ: Անոնք մէկ եւ նոյն Աստուածն են: Իրենց բնութեամբ եւ յատկութիւններով, իրենց կամքով ու գործով, իրենց կարողութեամբ եւ իշխանութեամբ նոյնն են անոնք, բայց իրենց ներքին կապերով եւ յարաբերութիւններով կը զանազանուին, առանց երբեք շփոթուելու իրարու հետ: Օրինակ.– Ինչպէս մարդկային հոգի ըսելով կը հասկնանք, "կամք", որմէ ծնունդ կ'առնէ "միտք", եւ որմէ կը բխի "կարողութիւնը", երեք անշփոթելի բաներ ըլլալով հանդերձ՝ երեք հոգիներու մասին չեն խօսիր, այլ՝ մէկ եւ միակ հոգի մը մասին, նոյնն է աստուածային երեք անձնաւորութեանց պարագան, որոնք մէկ եւ միակ նշմարիտ Աստուածն են»: ²⁶

3.- «Բանը Աստուծոյ հետ էր» ըսելով, կը հասկնանք որ ան Հօրը հետ միասին ունի մէկ եւ նո՛յն փառքը, նո՛յն փառաւորութիւնը, նո՛յն պայծառութիւնը, նո՛յն շքեղութիւնը: Յիսուս խօսքը ուղղելով Հօրը կ'ըսէ. «Ո՛ր Հայր, փառաւորէ՛ զիս այն փառքով որ ունէի՝ քու հետդ՝ աշխարհի ստեղծագործութենէն առաջ» (Յհ 17.5): Տուեալ համարին «քու հետդ» բառերը կը պարզեն որ Որդին Հօրը հետ նոյն փառքին տէրն է: Փառք մը՝ որմէ Որդին կամաւորապէս հրաժարեցաւ (Փլպ 2.6-7), որպէսզի կարենար մօտենալ մեղքի ստրուկներուս, կամ աւելի նիշդը, որպէսզի մենք՝ մեղքի ստրուկներս, կարենայինք մօտենալ իրեն:

Ան մեր փրկութիւնը իրագործելէ ետք՝ պահանջեց Հօրմէն որ զինք փառաւորէր այն նոյն փառքով՝ որ իրեն հետ միասին ունէր աշխարհի

²⁶ Զարեհ Արք. Ազնաւորեան, «Հաւատամքի բացատրութիւն»: Երկուշաբթի 18 Յունուար 1999, ամփոփում 2-րդ երեկոյի, թիւ 4:

ստեղծագործութենէն առաջ: Այո՛, Որդին Հօրմէն փառք ու պատիւ չի նդրեց ու չաղաչեց, այլ՝ պահանջեց: Ան չպահանջեց բան մը որ իրը չէր: Ան պահանջեց որ դարձեալ իրեն տրուի այն ինչ որ նախապէս (մարդեղացումէն) առաջ իրն էր արդէն:

4.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ անոր գուարնութիւնն ու ուրախութիւնը: Յիսուս Սողոմոնին բերնով կ'ըսէ. *«Երբ երկրի հիմերը կը ձգէր, այն ատեն ես անոր բով նարտարապետ էի եւ ամէն օր անոր գուարնութիւնն էի ու միշտ անոր առջեւ կ'ուրախանայի»* (Առ 8.29-30):

5.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ անոր խորհրդակիցը, իբրեւ անոր նման իշխանութիւն ունեցող մէկը, անոր նման սփանջելի մէկը, անոր նման հզօր ու յաւիտեանական մէկը, խաղաղութեան իշխան հանդիսացող մէկը: Այս բոլորին մասին կը կարդանք եւ 9.6-ին մէջ որ կ'ըսէ. *«Վասն զի մեզի մանուկ մը ծնաւ, մեզի Որդի մը տրուեցաւ եւ իշխանութիւնը անոր ուսին վրայ պիտի ըլլայ: Անոր անունը պիտի կոչուի Սփանջելի, Խորհրդակից, Հզօր Աստուած, յաւիտեանականութեան Հայր, խաղաղութեան Իշխան»:*

6.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իր փրկութեան ծրագիրին իրականացման մէջ եւ մարդկութիւնը Հօրը հետ հաշտեցնելու իմաստով: Պօղոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Ուե՛է մէկը որ Քրիստոսի միացած է՝ նոր արարած է. այլեւս չէ՛ այն՝ ինչ որ էր նախապէս, որովհետեւ ամբողջութեամբ նորոգուեցաւ: Եւ այս նորոգութիւնը կու գայ Աստուծմէ, որ Քրիստոսի միջոցաւ մեզ իրեն հետ հաշտեցուց եւ նաեւ պաշտօն տուաւ մեզի՝ ուրիշներն ալ հաշտութեան բերելու»* (Բ.Կր 5.17-18):

7.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր՝ Աստուծոյ կամքը կատարելու իմաստով (Յհ 8.29): Երբ կը հաստատենք թէ Որդին Հօրը կամքը կը կատարէ՝ այդ չի նշանակեր թէ Որդին Հօրմէն տարբեր կամք ունի: Հայրը, Որդին եւ Սուրբ Հոգին ունին մէկ եւ նոյն կամքը: Զի կրնար ըլլալ որ Որդին կամենայ բան մը որ Հայրը չի կամենար, ո՛չ ալ հակառակը: Երբ Որդին բան մը կը կամենայ, կը կամենայ անոր համար որ ատիկա Հօրը կամքն է:

8.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ ստեղծագործակից: Զուր տեղ չէ որ Աւետարանիչը խօսելէ առաջ ստեղծագործութեան մասին, նախ կը խօսի Որդիին գոյութեան մասին, Աստուծոյ հետ ըլլալուն եւ Աստուած ըլլալուն մասին. այդպէս կ'ընէ որպէսզի ցոյց տայ մեզի թէ Որդին բացակայ չէր ստեղծագործութեան ժամանակ, այլ ներկայ էր, եւ ներկայ էր իբրեւ արարչագործող:

9.- Ան Աստուծոյ «հետ» էր իբրեւ անոր համագոյակիցը: «Հետ» բառին գործածութիւնը Որդիին հաւասարութիւնն է որ ցոյց կու տայ Հօրը հետ: Հայրն Աստուած, Որդին Աստուած եւ Սուրբ Հոգին Աստուած մէկը միւսէն մեծ չէ, մէկը միւսէն առաջ չէ եղած, այլ անոնք մի՛շտ եղած միասին, միաժամանակ, միատեղ եւ մի:

51.- Ինչո՞ւ համար եւ ի՞նչ իմաստով Յովհաննէս Աւետարանիչ Որդիին համար կը գործածէ «Բան» բառը:

Յովհաննէս Աւետարանիչ Որդիին համար «Բան» բառին գործածութեամբ, նախ Քրիստոսի աստուածութիւնն է որ կ'ուզէ շեշտել կամ մատնանշել: Զարեհ Արք. Ազնաւորեան նաեւ նոյն բանը կը հաստատէ: Ան կ'ըսէ. *«Յովհաննէս Աւետարանիչ "Բան", այսինքն "Խօսք" կամ "Միտք" կը կոչէ Աստուծոյ Որդին՝ Յիսուս Քրիստոսը, այդ կոչումով շեշտելով անոր աստուածութիւնը, ինչպէս Յոյն իմաստասիրութեան մէջ "Բան" կը կոչուէր տիեզերքը ղեկավարող բանական սկզբունքը, եւ Հրէական մտածողութեան մէջ այդպէս կը կոչէին զԱստուած»:*²⁷

Երկրորդ, «Բան» բառը Յունարէնով «Լոկոս» բառն է: Լոկոս բառը զանազան ձեւերով թարգմանուած է, ինչպէս՝ իմաստութիւն, խորհուրդ, խօսք, մտածում, միտք եւ խելք: Երբ Աւետարանիչը կը հաստատէ թէ *«Բանը Աստուած էր»*, ըսել չ'ուզեր հարկաւ որ «իմաստութիւն» կամ «միտք» ըսուածը Աստուած է, ո՛չ ալ ըսել կ'ուզէ թէ մենք պէտք է աստուածացնենք «իմաստութիւնը» կամ «գիտութիւնը»:

Ան ըսել կ'ուզէ թէ Որդին Հօրը իմաստութիւնն է, Հօրը միտքն է: Ինչպէս նաեւ կրնայ նշանակել, թէ Որդին Հօրը խորհուրդներն ու մտածումները գիտցողն է: Պօղոս առաքեալ գՔրիստոս կը կոչէ *«Աստուծոյ գօրութիւնը եւ Աստուծոյ իմաստութիւնը»* (Ա.Կր 1.24):

Այլուր, առաքեալը կը վկայէ թէ *«Քրիստոսի մէջ ծածկուած կը գտնուի Աստուծոյ իմաստութեան ու գիտութեան ամբողջ գանձարանը»* (Կղ 2.3): Երբ մէկ կողմէն կը հաստատուի որ Քրիստոս Աստուծոյ իմաստութիւնն է, իսկ միւս կողմէն՝ թէ Աստուծոյ ամբողջ իմաստութիւնը Քրիստոսի մէջ է, սա ցոյց կու տայ, որ Որդին եւ Հայրը ունին միեւնոյն միտքը, միեւնոյն խորհուրդն ու կամքը:

Եթէ մեր մտքին մէջ ունենանք որ Որդին Աստուծոյ իմաստութիւնն է, պարզ կը դառնայ որ երբ մեզի կ'ըսուի թէ Աստուած ամէն ինչ Որդիին մամբով ստեղծեց (Յհ 1.3), կը նշանակէ թէ Անոր իմաստութեամբ եւ իմաստուն կերպով ստեղծեց: Աստուած ոչինչ ստեղծեց առանց իր իմաստութեան, այսինքն՝ առանց իր Որդիին: Երբ կը դիտենք տիեզերքին հրաշալիքները, Աստուծոյ իմաստութիւնը բացայայտուած կը գտնենք այդտեղ:

Երրորդ, վերել ըսինք որ «Բան» բառը թարգմանուած է նաեւ «խօսք» իմաստով: Յունարէն «Լոկոս» բառը Գրաբարի մէջ թարգմանուած է «Բան» բառով, իսկ «բան» Գրաբարի մէջ կը նշանակէ «խօսք»: Եթէ սա բացատրութիւնը մեր մտքին մէջ ունենանք, պարզ կը դառնայ որ երբ Աւետարանիչը Որդին «Բան» կը կոչէ, ըսել կ'ուզէ թէ Որդին Հօրը խօսքն է, Հօրը խօսքին մարմնացումն է, Հօրը խօսքին յայտնիչն ու յայտարարիչն է, Հօրը կամքին յայտնութիւնն է:

²⁷ Նոր Կտակարան, «Նոր Աշխարհաբար Թարգմանութիւն»: Էջատակի ծանօթագրութիւն, էջ 303:

Քանի որ Որդին Հօրը խօսքին մարմնացումն ու յայտնիչն է, բնականօրէն երբ Հայրը ուզէ խօսիլ մեզի՝ պիտի խօսի իր Որդիին միջոցաւ: Արդարեւ, Պօղոս առաքեալ կը հաստատէ թէ Աստուած *«մեզի խօսեցաւ իր Որդիին միջոցաւ»* (Եբր 1.2): Քանի որ Որդին Հօրը Խօսքն է, Հայրը կը կամենայ որ մտիկ ընենք իր Որդիին խօսքերը (Ղկ 9.35):

Որդին իր Հօրը միտքն ու կամքն է որ կը յայտնէ մեզի: Ինչպէս մէկու մը խօսքը կը յայտնէ անոր մտքին մէջ եղածը, այնպէս ալ Հօր Խօսքը՝ Որդին, կը յայտնէ Հօրը մտքին մէջ եղածը: Հայրն Աստուած հոգի է, հոգի մը՝ որ ունի գիտակցութիւն եւ միտք: Կարելի չէ երեւակայել հոգի մը որ չունի գիտակցութիւն եւ միտք: Ինչպէս ամէն հոգի ունի իր միտքը, այնպէս ալ Հայրն Աստուած ունի իր Միտքը՝ որ Որդին է: Եւ ինչպէս կարելի չէ պատկերացնել անձ մը առանց միտքի, այնպէս ալ կարելի չէ երեւակայել Հայրն Աստուած առանց իր Միտքին՝ Որդիին:

Մարգարէներ հանդէս կու գային Աստուծոյ խօսքով, իսկ Որդին հանդէս եկաւ իբրեւ Աստուծոյ Խօսքը: Անոնք Աստուծոյ պատգամը կը բերէին մարդոց, իսկ Յիսուս պատգամ բերող մը չէր, այլ բերուած Պատգամն իսկ: Ուրիշ է պատգամ բերելը, եւ ուրիշ՝ պատգամ ըլլալը: Յովհաննէս Մկրտիչ Աստուծոյ ձայնը լսելի դարձնողն էր, իսկ Որդին այդ ձայն է, Աստուծոյ Խօսքն է, Աստուծոյ խօսքին մարմնացումն է (Յհ 1.14): Քրիստոս Աստուծոյ Խօսքն է մարդոց ուղղուած եւ մարդոց խօսքն է Աստուծոյ ուղղուած:

Չորրորդ եւ վերջին բան մը: Ըսուած է. *«Երբ կը մտածեմ, ասիկա ապացոյց մըն է որ ես կենդանի եմ, կ'ապրիմ, կամ»*: Ուրեմն, Որդիին համար գործածուած Բան բառը որ բոլոր իմաստներուն կողմին, կը նշանակէ նաեւ խորհուրդ եւ մտածում, կը փաստէ որ Որդին ապրող Աստուած է: Աստուած միայն գորութիւն չէ, ոյժ մը չէ, այլեւ՝ բանաւոր արարիչ, ապրող եւ ապրեցնող Աստուած, իրական Աստուած, կենդանի եւ կենդանացնող Աստուած:

52.– Հաւաքական խոստովանանքը բաւարար է, թէ անձնական խոստովանութիւնն ալ պէտք է: Երկրորդ, ամէն ով որ իր մեղքերը կը խոստովանի՝ ներում կը գտնէ՞:

Ես պիտի չխօսիմ թէ ի՛նչ ձեւով պէտք է տեղի ունենայ մեղքերու խոստովանութիւնը եւ ո՛րքան մանրամասնօրէն: Խոստովանութեան կերպին մասին խօսիլը եւ ասոր վերաբերեալ թելադրութիւններ ընելը՝ կը ձգեմ խոստովանահայրերուն: Խոստովանահայրը պէտք է ըլլայ վստահելի, գաղտնապահ²⁸, հաւատքի կեանք ապրող եկեղեցական մը, եւ հոգեւոր կեանքին մէջ պէտք է ունենայ այն լայն փորձառութիւնն ու անումը, որ կարենայ խոստովանելու եկած մարդոց ուղղութիւն տալ եւ

²⁸ Սուրբ Ներսէս Շնորհալին կ'ըսէ. *«Քահանան եթէ ապաշխարողի մը խոստովանութեան ու ապաշխարանքի խօսքերը յայտնէ, պէտք է նզովուի եւ կարգաւոր ըլլայ»*:

անհրաժեշտ պատուերներն ու թելադրանքները կատարել: Ո՛չ ալ պիտի խօսիմ խոստովանանքի օգուտներուն մասին: Ես պարզապէս պիտի խօսիմ հաւաքական եւ անձնական խոստովանութեանց հասկացողութեանց մասին:

Հայ Եկեղեցին ներկայիս կ'ընդունի թէ՛ հաւաքական խոստովանութիւնը եւ թէ՛ անձնական խոստովանութիւնը, բայց հաւաքական խոստովանութեան գաղափարը աւելի ընդհանրացած եւ տարածուած է: Ներկայիս բառը ընդգծեցի, որովհետեւ, սկիզբէն ըսեմ, որ մեր եկեղեցւոյ մէջ հաւաքական խոստովանանքի պահուն կարդացուած մեղքերու ցանկը չէ գրուած հաւաքական խոստովանանքի համար կամ այդ նպատակով, փաստօրէն ատիկա յոգնակիով գրուած չէ, այլ՝ եզակիով: Եկեղեցւոյ մեր պատմութիւնը բնա՛ւ չի վկայեր որ ատիկա անցեալին հաւաքական խոստովանութեան համար գործածուած է:

Ինծի ծանօթ հայրերէն՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ (3-րդ դար), Ս. Մեսրոպ Մաշտոց (4-րդ դար), Ս. Յովհան Մանդակունի (5-րդ դար), Ս. Գրիգոր Նարեկացի (10-րդ դար), Ս. Ներսէս Շնորհալի (12-րդ դար), Ս. Սարգիս Շնորհալի (12-րդ դար), Ս. Յովհաննէս Երզնկացի (13-րդ դար), Ս. Գրիգոր Տաթեւացի (14-րդ դար), եւ ուրիշներ, շեշտը կը դնեն մեղքերը անձնապէս խոստովանելու վրայ: Անոնք ոչինչ կ'ըսեն հաւաքական խոստովանանքի մասին:

Հաւաքական խոստովանանքի սովորութիւնը վերջին այս ժամանակներուն (տասնամեակներուն) է որ մուտք գործած է մեր եկեղեցւոյ կեանքէն ներս, հաւանաբար անձնական խոստովանանքի յարուցած դժուարութիւններէն փախչելու համար:

Հաւաքական խոստովանանքը կրնայ օգուտ ունենալ միայն այն ատեն՝ երբ անհատ մը այդ պահուն իսկապէս լեցուած է գոջումի եւ ապաշխարութեան հոգիով, կ'անդրադառնայ իր մեղաւորութեան, խորապէս կը ցաւի իր գործած մեղքերուն համար եւ փառութիւն կը հայցէ: Այլապէս, հաւաքական խոստովանանքը ոչինչով օգտակար կը դառնայ իրեն:

Սովորութիւն, պարտականութիւն կամ բնականոն բան դարձած հաւաքական խոստովանանք մը՝ մեղքերու ներում չի բերեր: Խոստովանանքի պահը չոր ու ցամաք պահ մը պէտք չէ ըլլայ, հոգիէ պարպուած պահ մը պէտք չէ ըլլայ:

Երբ մարդ իսկապէս կը խոստովանի իր մեղքերը, անպայմանօրէն հետեւեալ բաները տեղի կ'ունենան.–

- 1.– Կը ստանայ մեղքերու ներում:
- 2.– Կ'արժանանայ յաւիտենական փառութեան:
- 3.– Կը դառնայ անդամ Քրիստոսի եկեղեցիին՝ մարմինին:
- 4.– Կը դառնայ տանար Սուրբ Հոգիին:
- 5.– Կ'որդեգրուի մեր երկնաւոր Հօր կողմէ:
- 6.– Կը դառնայ բնակարան Տէր Յիսուս Քրիստոսի:

7.- Կը դառնայ գործակից եւ գործիք Սուրբ Հոգիին:

8.- Սիրտը կը լեցուի սիրով իր նմանին եւ Աստուծոյ հանդէպ:

9.- Հոգին կը պարուրուի խաղաղութեամբ:

10.- Կ'ապրի մտքի հրաշալի նորոգութիւն:

Թէ այս բոլորը տեղի կ'ունենա՞ն հաւաքական խոստովանանքի պահուն՝ դո՛ւք մտածեցէք այս մասին:

Ես կը փառաբանեմ ձեզ, սիրելի՛ ընթերցողներ, որ մասնակից դառնաք հաւաքական խոստովանանքներուն, բայց ա՛նպայման, ա՛նպայման, անձնական խոստովանանքն ալ նկատի առէք:

Շատ մեղքեր կան գոր այսօր մարդիկ կը գործեն, որոնք սակայն չեն յիշուած հաւաքական խոստովանանքի ընթացքին կարգացուած մեղքերու շարքին մէջ: Պիտի թուեմ քանի մը մեղքեր պարզապէս, առանց սակայն խօսելու անոնց մասին, որպէսզի չհեռանամ նիւթիս ծիրէն: Օրինակ, սուրբի գաւաթ նայիլը, մէկու մը գլխուն կապար թափելը, տունի կամ ինքնաշարժի մէջ կապոյտ աչք կախելը, բախտագուշակներու երթալը, կախարդներու դիմելը, ափ կարդալ տալը, տունին բարաւունին կամ ուրիշ տեղ ձիու պայտ գետեղելը, ասոր-անոր տունը ֆանդելու համար բախտագուշակներու միջոցաւ թուղթ ընելը, եւայլն, եւայլն: Այսպիսի մահացու եւ գԱստուած անարգող մեղքերու մասին ո՛չ մէկ ակնարկութիւն կայ հաւաքական խոստովանանքի պահուն կարգացուած մեղքերու ցանկին մէջ: Եթէ մէկը այսպիսի մեղքերու մէջ ինկած է, ե՞րբ պէտք է խոստովանի զանոնք: Եւ արդեօք հաւաքական խոստովանանքի պահը կ'օգնէ՞ իրեն ներում ձեռք ձգելու համար: Բացարձակապէս ո՛չ:

Ներում ձեռք ձգելու համար, պէտք է ենթական անդրադառնայ որ իր ըրածը մեղք ու սխալ էր, երթայ իր մեղքերը խոստովանի, դառնապէս զղջայ, արտասուէ եւ փառութիւն հայցէ: Հոս կարեւոր գիշարտութիւն մը կայ գոր պէտք է մատնանշել: Ամէն ով որ կը խոստովանի իր մեղքերը՝ փառութիւն եւ ներում կը ստանա՞յ: Ո՛չ: Քառութիւն եւ ներում կը ստանան միայն անոնք՝ որոնց խոստովանանքին կ'ընկերանայ անկեղծ զղջումն ու ապաշխարութիւնը: Եթէ մէկը խոստովանի իր գործած մեղքերը առանց զղջալու, ցաւելու եւ արտասուելու անոնց համար՝ ներում չի ստանար:

Ես հանդիպած եմ խոստովանողներու որոնք ուրախութեամբ եւ երբեմն ալ համարձակութեամբ կը խոստովանին իրենց մեղքերը, մինչդեռ պէտք չէ այդպէս ըլլայ: Աստուածաշունչը կը վկայէ որ մեղքը անհամարձակ կը դարձնէ մարդը Աստուծոյ ներկայութեան (Եզր 9.15):

Իր մեղքերը խոստովանող մարդը եթէ յանկարծ ինքզինք գտնէր Տէր Յիսուսի դիմաց կանգնած, արդեօք պիտի կարենա՞ր իր մեղքերը համարձակօրէն եւ ուրախութեամբ խոստովանիլ, թէ՛ մաքսաւորի նման աչքերը առանց վեր բարձրացնելու՝ կուրծքը պիտի ծեծէր եւ ըսէր. «Աստուա՛ծ, ներէ մեղաւորիս մեղքերը» (Ղկ 18.13):

Աստուածաշունչը կը խօսի այնպիսի անձերու մասին որոնք զղջացին եւ խոստովանեցան իրենց մեղաւորութիւնը, եւ սակայն, ներում

չստացան, քանի որ իրենց գոչումին եւ խոստովանութեան չ'ընկերացաւ իրական ապաշխարութիւն եւ արցունք, դարձի գալու եւ նորոգուելու ջերմ փափաք: Օրինակ.–

Յուդա Իսկարիոտացիին համար կ'ըսուի որ «գոչաց» եւ խոստովանեցաւ որ մեղք գործեց (Մտ 27.3-4), հակառակ ասոր, ներում չստացաւ Աստուծոյ կողմէ: Եւ ինչո՞ւ: Որովհետեւ անոր գոչումին չ'ընկերացաւ իրական ապաշխարութիւն մը:

Ադամ եւ Եւա եւս գոչացին ու ցաւեցան իրենց ըրածին համար, անոնք նոյնիսկ խոստովանեցան թէ կերան արգիլեալ ծառէն, բայց բնա՛ւ չապաշխարեցին:

Սաւուղ Սամուէլին դիմաց խոստովանեցաւ թէ մեղք գործեց Տիրոջ եւ իր անձին հանդէպ անհնազանդ ըլլալուն համար (Ա.ԹԳ 15.24), բայց դարձեալ, ներում չստացաւ, որովհետեւ իր խոստովանութեան ապաշխարութիւն չ'ընկերացաւ:

Փարաւոն Մովսէսի ներկայութեան խոստովանեցաւ թէ մեղանչեց Աստուծոյ դէմ (Ել 9.27), բայց ինք եւս ներում չստացաւ: Եւայլն:

Տուեալ բոլոր օրինակներն ալ ցոյց կու տան որ գոչալը ուրիշ բան է, ապաշխարելը՝ ուրիշ բան: Մէկը կրնայ գոչալ, այլ խօսքով՝ ցաւի իր ըրածին համար, բայց ցաւիլը չի բաւեր ու չի փրկեր: Ինչպէս ըսի, գոչումին, ցաւին պէտք է ընկերանայ իսկական ապաշխարութիւն, նորոգութիւն ձեռք ձգելու գորաւոր փափաք, Աստուծոյ հետ հաշտուելու անկեղծ բաղձանք²⁹, ճիշդ ինչպիսին էր պարագան Դաւիթին երբ հանդիպեցաւ Նաթան մարգարէին (Սղ 50):

Երբեմն մարդիկ կ'ըսեն, թէ՛ ի՞նչ պէտք է կայ մեր մեղքերը եկեղեցականի մը խոստովանելու, կրնանք ուղղակի Յիսուսին խոստովանիլ: Անկասկած որ կրնանք ուղղակի Յիսուսին խոստովանիլ, բայց ատիկա պատճառ մը չէ որ ուրանանք եկեղեցական օծում ունեցող անձի մը ներկայութեան մեր մեղքերը խոստովանելու անհրաժեշտութիւնը, անոր միջոցաւ արձակում գտնելու համար: Այդ արձակումին մասին չէ՞ր որ կը խօսէր Յիսուս երբ իր աշակերտներուն կ'ըսէր. *«Եթէ մէկուն ներէ՛ք իր մեղքերը՝ թող ներուած ըլլան եւ եթէ չ'ներէ՛ք մէկուն մեղքերը՝ թող ներուած չ'ըլլան»* (Յե 20.23: Մտ 18.18):

Անձնապէս երթալ եւ մեր մեղքերը խոստովանիլը օգտակար ու անհրաժեշտ է քանի մը պատճառներով.–

1.– Երբ անձնապէս կը խոստովանինք մեր մեղքերը, ատիկա կ'օգնէ մեզի, անգամ մը եւս նոյն մեղքերը չգործելու կամ չկրկնելու, որովհետեւ պիտի մտաբերենք այն տագնապն ու այն ամօթը որ ապրեցանք մեր մեղքերը խոստովանած պահուն, եւ ատիկա մեզ հեռու պիտի պահէ մեղքէն:

---

²⁹ Ապաշխարութեան եւ գոչումի տարբերութեան համար, յաւելեալ մանրամասնութեան համար, տե՛ս «Աստուածաշունչին պատասխանները ժողովուրդին հարցումներուն» խորագիրը կրող մեր գիրքին 49-րդ հարցումը:

2.- Խոստովանութեան պահը ծանր, դժուարին եւ տագնապեցնող ըլլալով, հանդէս կը բերէ մեղքին իրական ինչութիւնը: Խոստովանել ետք, կը սկսինք անդրադառնալ թէ որքան տգեղ բան է մեղքը, որ մեզ ա'յսօր ամօթի, քրտինքի, տագնապի եւ իրարանցումի մատնեց մեր խոստովանահօր դիմաց:

3.- Հոգեւոր եղբայրս՝ Մակար Աբղ. Աշգարեանը կ'ըսէ. «Ամէն մեղք ծնունդ կ'առնէ «ես»էն: Մեղքերը անձնապէս խոստովանելը այդ «ես»ին խոնարհեցումն է, այդ «ես»ին նզովումն է: Խոստովանանքը յաղթանակ կու տայ մեզի մեր «ես»ին դէմ: Երբ յաղթենք մեր «ես»ին, արդէն կը դադրինք կամաւորապէս մեղք գործելէ»:

4.- Անձնական խոստովանանք՝ պիտի նշանակէր «անձնական» խոստովանահայր ունենալ: Հաւաքական խոստովանանքի ընթացքին, մեղքերու ցանկը կարդացող սարկաւազը եւ արձակում տուող եկեղեցականը չե՛ն եւ չե՛ն կրնար ըլլալ կամ կոչուիլ խոստովանահայրը ներկայ հաւատացեալներուն:

Իւրաքանչիւր հաւատացեալ պէտք է ունենայ խոստովանահայր, ո՛չ միայն իր մեղքերը խոստովանելու իրեն, այլեւ ուղղութիւն եւ առաջնորդութիւն ստանալու անկէ: Խոստովանահայրը միայն մեղքերու մասին լսողը չէ, այլեւ մեղաւորին ուղղութիւն տուողն է:

5.- Հաւաքական խոստովանանքը պարտադիր բան է, իսկ անձնական խոստովանանքը՝ մեր ազատ կամքին արդիւնքն է: Եկեղեցի եկող հաւատացեալը ուզէ կամ չուզէ պիտի մասնակցի հաւաքական խոստովանանքին: Պարտադիր խոստովանանք մը սակայն, ազատագրութիւն չի բերեր, ներում չի շնորհեր: Անձնական խոստովանանքն է որ մեզ կ'ազատէ մեղքի տիրապետութենէն եւ ստրկութենէն: Երբ մէկը խոստովանահայր մը կը գտնէ եւ իր մեղքերը անոր կը խոստովանի, ատիկա ինքնին կենդանի ապացոյց մըն է, որ ան մեղքի ստրկութենէն ազատիլ կ'ուզէ, այլապէս այդ քայլին պիտի չդիմէր:

Ըսենք նաեւ, որ ո՛չ միան մեր հայրերը չեն խօսիր հաւաքական խոստովանանքի մասին, այլեւ Աստուածաշունչը ի՛նքն չի խօսիր: Հաւաքական խոստովանանք՝ պիտի նշանակէր հաւաքական ներում: Բայց դուք ըսէք, կա՞յ հաւաքական ներում: Կրնա՞յ ըլլալ այդպիսի բան: Ես հաւաքական խոստովանանքը չէ որ կը մերժեմ, այլ հաւաքական խոստովանանքի կողմին, անձնական խոստովանանքի կարեւորութիւնն է որ կը շեշտեմ: Ոեւէ մէկը որ կ'ուզէ անիլ Քրիստոսի հետ իր յարաբերութեան մէջ՝ պէ՛տք է խոստովանահայր ունենայ:

Անձնական խոստովանանքի մասին օրինակներ Աստուածաշունչէն.–

1.– Մարկոսի Աւետարանին մէջ կը կարդանք. «Իրեն (Յովհաննէս Մկրտիչին) կ'երթային ամբողջ Հրէաստանի եւ Երուսաղէմի բնակիչներէն շատեր եւ իրենց մեղքերը խոստովանելով՝ կը մկրտուէին անկէ Յորդանան գետին մէջ» (Մր 1.5, Մտ 3.6): Վստահաբար մեզմէ ո՛չ ոք պիտի մտածէր որ Յովհաննէսի եկող մարդիկը իրենց մեղքերը հաւաքաբար կամ

միասնաբար կը խոստովանէին: Յստակ է որ մէկ-մէկ կը խոստովանէին, միշդ ինչպէս մէկ-մէկ կը մկրտուէին խոստովանութենէն ետք: Վստահաբար խոստովանութիւնը այս պարագայիս մանրամասն կերպով տեղի չէր ունենար, բայց ասիկա արդէն տարբեր միւթ է:

2.- Յակոբոս առաքեալ կ'ըսէ. *«Զեր մեղքերը իրարու խոստովանեցէ՛ք եւ իրարու համար աղօթեցէ՛ք, որպէսզի բժշկուի՛ք. որովհետեւ արդարի մը աղօթքը ազդեցիկ է եւ մեծապէս կ'օգնէ»* (Յկ 5.16): Խոստովանանքը եկեղեցականի մը պէտք է ըլլայ, բայց տուեալ համարին մէջ եկեղեցականի մը խոստովանելու մասին չէ որ կը խօսուի: Ուշադիր ընթերցում մը ցոյց կու տայ, որ առաքեալին ըսածը այն է՝ որ, անոնք որոնք իրար վշտացուցած են, իրարու դէմ յանցանք գործած են, անոնք է որ պէտք է քով-քովի գան եւ իրենց մեղքերը իրարու խոստովանին: Նման պարագայի, արդէն պէտքը չեն ունենար եկեղեցականի մը երթալու եւ խոստովանելու: Աստուած կ'ընդունի անոնց խոստովանութիւնը եւ ներում կը շնորհէ անոնց:

3.- Անձնական խոստովանանքի վկայութիւն մըն է Սողոմոն Իմաստունին հետեւեալ խօսքը.- *«Իր յանցանքը ծածկողը յաջողութիւն չի գտներ, բայց զանոնք խոստովանողն ու մէկդի ձգողը՝ ողորմութիւն կը գտնէ»* (Առ 28.13): Սողոմոն կը հաստատէ թէ ոեւէ մէկը որ կը խոստովանի իր մեղքերը՝ Աստուած կ'ողորմի իրեն: Խոստովանանքը Աստուծոյ ողորմութեան դուռը բանալ է:

4.- Անձնական խոստովանանքի այլ վկայութիւն մըն է հետեւեալ խօսքը.- *«Այն ատեն իր ըրած մեղքը պէտք է խոստովանի եւ անիկա իր ըրած վնասը լման պէտք է հատուցանէ»* (Թւ 5.7): Խօսքը անհատ մարդու մասին է, որ անձնապէս պէտք է խոստովանի իր մեղքը եւ հատուցում կատարէ:

5.- Դաւիթ մարգարէն կ'ըսէ. *«Երբ մեղքերս չխոստովանեցայ, ոսկորներս մաշեցան»* (Սղ 32.3): Այս խօսքը գորեղապէս ցոյց կու տայ մեր մեղքերը անձնապէս խոստովանելու բացարձակ անհրաժեշտութիւնը: Զխոստովանուած մեղքը կը մաշեցնէ մարդը, կը սպաննէ մարդը, կ'անդամալուծէ անոր յարաբերութիւնը Աստուծոյ հետ:

6.- Երբ Պօղոս առաքեալ կը քարոզէր Եփեսոսի մէջ, շատեր դարձի կու գային, եւ *«հաւատացողներէն շատեր կու գային եւ կը խոստովանէին՝ իրենց գործած մեղքերը պատմելով»* (Գրծ 19.18): Անձնական խոստովանութեան գեղեցկագոյն օրինակներէն մէկն է ասիկա: Անգամ մը որ մէկը ընդգրկէ Քրիստոսի հաւատքը, չի' կրնար իր մեղքերը խոստովանելու փափաք չունենալ: Խոստովանութիւնն է որ մեզ կ'անցնէ հաւատքի մեր կեանքին մէջ:

Գիտնալէ ետք որ անձնական խոստովանահայր ունենալը կարեւոր է, քեզի կը մնայ սիրելի՛ հայորդի, փնտռել միշդ անձը՝ մեղքերդ իրեն խոստովանելու, որպէսզի անոնցմէ ձերբազատիս, ինչպէս Յովհաննէս Երզնկացիին կ'ըսէ. *«Խոստովանութիւնը բժշկութիւն է հոգիներուն»*

համար, դժոխքէն փախչիլ է, Սատանայէն ազատիլ է, եւ մահէն յարութիւն առնել է»:

Իր մեղքերը ծածկող մարդը կը նմանի անոր՝ որ կը ծածկէ իր հիւանդութիւնը: Ինչպէս եթէ մէկը ծածկէ իր հիւանդութիւնը, ասիկա զինք գերեզման կը հասցնէ, այնպէս ալ, ոեւէ մէկը որ կը ծածկէ իր մեղքերը՝ յաւիտեանական գերեզման կը հասնի:

ՀԱՐՑՈՒՄՆԵՐՈՒ ՑԱՆԿ

- 1.- Արփայութեան մէջ իրար պիտի փանջնա՞նք
- 2.- Ինչո՞ւ հարուստը Արքահամին կը դիմէ
- 3.- Ինչո՞ւ Սուրբ Հոգին համբարձումէն ետք տրուեցաւ
- 4.- Հրեշտակները սկիզբէ՞ն կային
- 5.- Ջուրերը սկիզբէ՞ն կային, թէ ստեղծուած են
- 6.- Անգղները կը հաւաքուին հոն՝ ուր դիակ կայ
- 7.- Տաճարին վարագոյրին պատճառելուն մասին
- 8.- Ոեւէ մէկը վարդապետ... հայր մի կոչէ՞ք
- 9.- Որո՞նք են հոգիով աղփատները
- 10.- Ինչո՞ւ Յիսուս 30 տարեկանին սկսաւ առաքելութեան
- 11.- Ինչո՞ւ Տէրը կիզոյ՞ն օճերով հարուածեց ժողովուրդը
- 12.- Ինչո՞ւ Յիսուս «կը բաղդատուի» պղինձէ օճին հետ
- 13.- Ի՞նչ կը խորհրդանշեն ոսկին կնդրուկը եւ գմուռը
- 14.- Հ. Կտակարանը կ'ըսէ՞ որ Յիսուս խաչով պիտի մեռնէր
- 15.- Ան որ սուր չունի... թող իրեն համար սուր գնէ
- 16.- Յուդա Իսկարիոտացին Ս. Հաղորդութիւն ստացա՞ւ
- 17.- Վեց օր ե՞տք այլակերպուեցաւ, թէ՛ ուրջ օր ետք
- 18.- Ունեցողին պիտի տրուի աւելիով
- 19.- Աստուած իմ, Աստուած իմ, ինչո՞ւ լիեցիր զիս
- 20.- Նշան ինդրող Փարիսեցիներուն նշան տրուեցա՞ւ
- 21.- Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ «Միածին» բառը
- 22.- Ի՞նչպէս պէտք է հասկնալ անիրաւ տնտեսին գովուիլը
- 23.- Ի՞նչպէս փաստել Աստուծոյ գոյութիւնը անհաւատին
- 24.- Ոմանք պիտի չմեռնին մինչեւ տեսնեն Յիսուսի գալը
- 25.- Հագեցանգիստի մասին
- 26.- «Երանի՛ սգաւորներուն»: Որո՞նք են սգաւորները
- 27.- Պէ՞տք է յարգանք ընծայել սուրբերու անիւններուն

- 28.- Ինչո՞ւ երբեմն Յիսուս թու՛ֆով ու ցեխով կը բժշկէր
- 29.- Ինչո՞ւ Յիսուս արտօնեց դեւերուն խոզերը մեռցնել
- 30.- Խաչակնքելը սուրբգրայի՞ցն է
- 31.- Աշակերտները ե՞րբ ստացան Սուրբ Հոգին
- 32.- Քահանան իշխանութիւն ունի՞ր մեղքերը ներելու
- 33.- Չարիքները Աստուծոյ թոյլտուութեա՞մբ կը պատահին
- 34.- Ի՞նչ էր Յիսուսի ծննդեան առիթով երեւցող աստղը
- 35.- Ինչո՞ւ Յիսուս յարութեանէն ետք իսկոյն չհամբարձաւ
- 36.- «Ես կ'երթամ իմ Աստուծոյս եւ ձեր Աստուծոյ մօտ»
- 37.- Յիսուսի օրհնած գինիի երկու բաժակներուն մասին
- 38.- Աստուծոյ Երրորդութիւն ըլլալը փաստող համարներ
- 39.- Յիսուս «Վերջին Ընթրիք»էն կերա՞ւ թէ ոչ
- 40.- Քանի՞ր երկինքներ գոյութիւն ունին
- 41.- Սատանան կրնա՞յ կարգալ մարդուն միտքը
- 42.- Յիսուս Քանանացի կինը շո՞ւն կոչեց
- 43.- Ի՞նչ ըսել ուզեց Տէրը «Ամէն ինչ վերջացած է» ըսելով
- 44.- Հայ Եկեղեցւոյ Ս. Պատարագը քանի՞ր մասի կը բաժնուի
- 45.- Հայ Եկեղեցին քանի՞ր տիեզերական ժողով կ'ընդունի
- 46.- Ի՞նչ պէտք է հասկնալ «Անարիւն Պատարագ» ըսելով
- 47.- Քրիստոսի Եկեղեցին քանի՞ր մասի կը բաժնուի
- 48.- Յօրանջելը մե՞ղք է
- 49.- Ուղղակի՞ր գալ Տիրոջ, թէ՛ բարեխօսի միջոցաւ
- 50.- Ի՞նչ կը հասկնանք «Բանը Աստուծոյ հետ էր» ըսելով
- 51.- Ինչո՞ւ Յովհաննէս Յիսուսը կը կոչէ «Բան»
- 52.- Հաւաքական եւ անձնական խոստովանանքի մասին